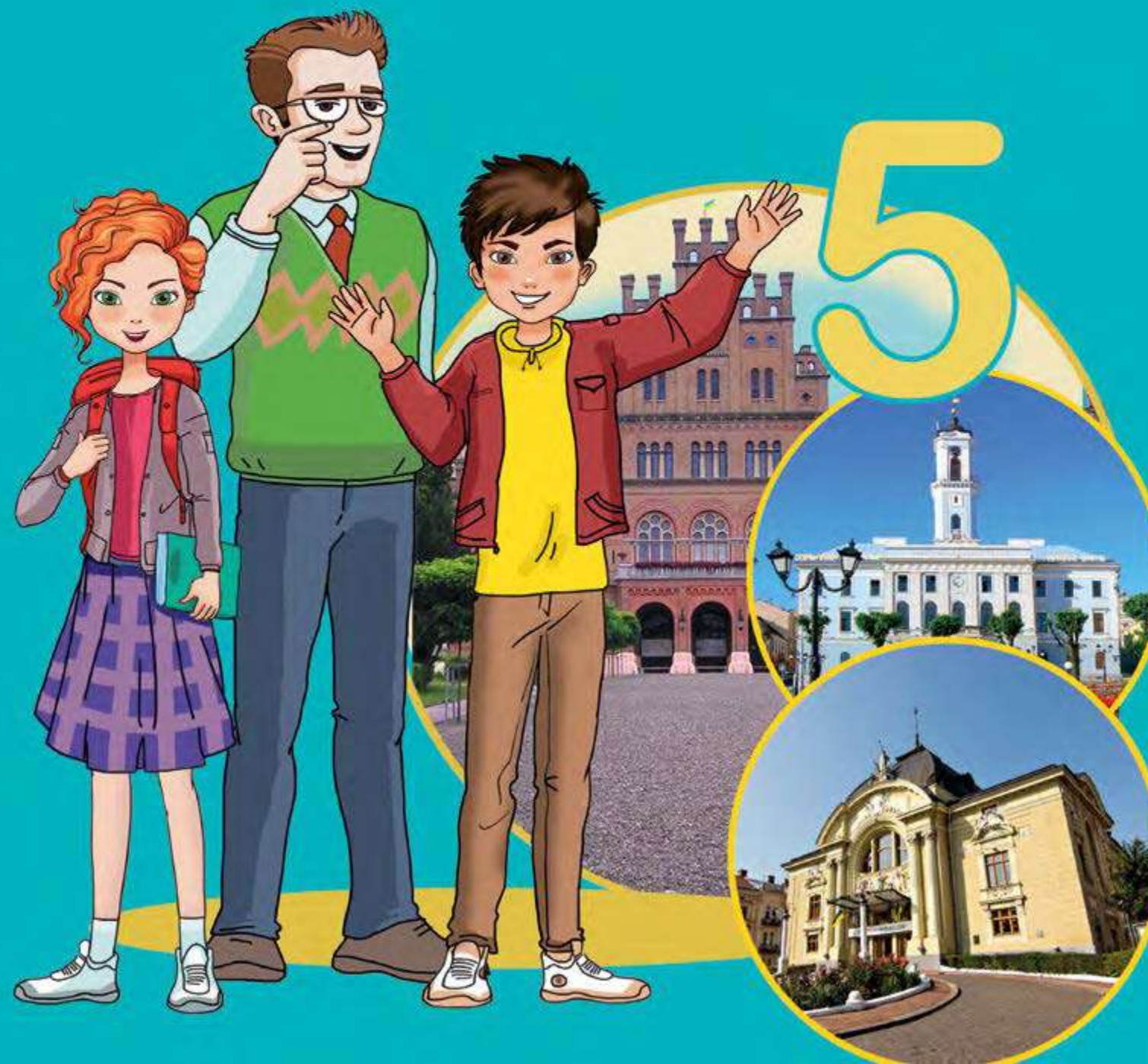

Оксана ПЕТРУК

УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2(=135.1)(075.2)

П 30

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 08.02.2022 № 140)*

Умовні позначення

Послухай

Ідеї для проєктів

Розкажи

Цікаво знати

Дай відповідь

Завдання підвищеної складності

Запам'ятай. Розрóżняй.
Вивчи напам'ять

Інформація з інших джерел

Робота в парах, групах

Завдання додому

Дмитро,
учень 5 класу

Софія,
учениця 5 класу

Іван Петрович,
учитель української мови

Петрук О.

П 30 Українська мова : підруч. для 5 кл. з навч. румунською мовою закл. заг. серед. осв. (з аудіосупроводом) / О. Петрук. – Львів : Світ, 2022. – 196 с. : іл.

ISBN 978-966-000-000-0

УДК 811.161.2(=135.1)(075.2)

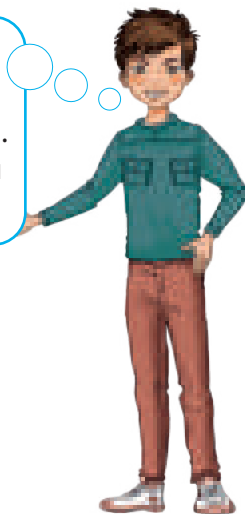
ISBN 978-966-000-000-0

© Петрук О.М., 2022

© Дунаева В.А., ілюстрації, 2022

© Видавництво «Світ», оформлення, 2022

Привіт! Нумо знайомитись!
Я – Дмитро, а це – Софія.
Ми, як і ти, навчаємося в 5 класі.
Запрошуємо тебе разом з нами
вивчати українську мову.

Сподіваюся, ми будемо
дружити і разом
пізнаватимемо таємниці
української мови, такої
багатої й милозвучної. Нас
навчатиме Іван Петрович.
А як звати твого вчителя
чи вчительку української
мови?

Ти вже вмієш розмовляти, читати
й писати українською мовою.
Та чи все ти знаєш про неї? У 5
класі ми продовжимо навчатися
спілкуватися, висловлювати
думки, ділитися враженнями,
досліджувати українську мову, щоб
удосконалювати власне мовлення.

МОВА Й МОВЛЕННЯ. КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ

§ 1. Усвідомлюємо значення мови в житті людини

1. 1. Прочитай текст. Про що в ньому йдеться?

Прислухайся: з ранку й до вечора навколо тебе звучить мова. У сусідній кімнаті з кимось розмовляє мама, з телевізора звучить голос диктора, з вулиці долітають голоси людей.

Ми так звикли до цього, що майже не помічаємо звучання мови. Ми чуємо її лише тоді, коли хтось звертається до нас особисто.

А тепер уяви на хвилинку, що мови на землі ще немає.

Якою була б земля? Якими були б ми? Навіть уявити важко таку похмуру картину: немає великих міст і навіть малих сіл, не їздять поїзди, не літають літаки, немає автомобілів, скрізь тихо, порожньо й сумно. Стіною стоять непрохідні ліси...

А хто це там боязко визирає з печери? Та то ж первісна людина! Такими наші пращури були колись, такими б надовго вони й зоставались, якби не зробили геніального відкриття: винайшли мову (*За Аллою Коваль*).

Пращури – предки.

Боязко – несміло.

Геніальне – неперевершене, досконале.

Відкриття – винахід, знахідка.

1. 2. Який настрій у тебе викликала картина, змальована авторкою? Чи замислювався(-лася) ти над тим, яким було б життя на землі без мови?

1. 3. З наведених заголовків добери до тексту найбільш влучний або придумай власний і запиши.

1. 4. Випиши з тексту речення, у якому описано, якою була б земля без мови.

2. 1. Послухай. Хто повідомив інформацію? Про що в ній ідеться?

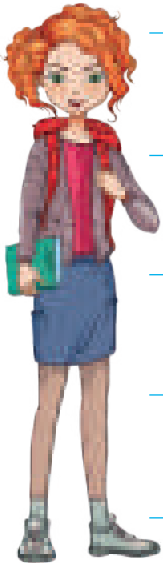

2. 2. Про що ти дізнався(-лася) з тексту? Що тебе найбільше вразило?

2. 3. Хтось із твоїх однокласників (однокласниць) не був на уроці. Потрібно розказати йому (їй) найважливіше з того, що повідомив учитель (учителька). Підготуй таку розповідь, використовуючи слова і фрази, які виписала Софія.

- Похмура картина.
- Життя без мови.
- Мова – геніальне відкриття людей.

державна мова
тисяча дев'ятсот
дев'яносто перший рік
має знати кожен

3. 1. Прочитай вислів. Поясни, як ти його розумієш. Запам'ятай цей вислів і запиши його з пам'яті.

Скільки я знаю мов, стільки разів я людина.

3. 2. Розкажи, які мови ти вивчаєш. Як ти гадаєш, чи знадобиться тобі в житті знання різних мов? У своїй розповіді можеш використати фрази, записані на планшеті Дмитра.

- зможу спілкуватися з людьми інших країн
- здобути хорошу освіту
- потрібно для моєї майбутньої роботи
- щоб подорожувати й пізнавати інші країни

3. 3. Доповни й запиши речення «Я вивчаю українську мову, тому що ...».

4. 1. Послухай вірш Дмитра Білоуса.

4. 2. З чим порівнює поет мови різних народів? Яке ставлення він цим висловив до мов?

4. 3. А як би ти сказав(-ла) про те, що мов на світі дуже багато? З чим порівняв(-ла)? Пофантазуй: з чим асоціюється у тебе рідна мова? А українська?

4. 4. Підготуй повідомлення на тему «Барви української / румунської мови» (на вибір). Розмісти його як запис у соціальній мережі.

5. Прочитай і спиши висловлювання про мову. Вивчи напам'ять те, яке найбільше сподобалося.

1. Мова – коштовний скарб народу (*І.Франко*).
2. Мова – втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова (*М.Рильський*).
3. Мова – це також обличчя народу (*Л.Костенко*).
4. Якщо людина не знає мови народу, на землі якого проживає, то вона є або гостем, або окупантом, або не має розуму

(Ш.Бернар). 5. Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб (І.Огієнко).

Коштовний – цінний.

Окупант – загарбник, агресор, завойовник.

§ 2. Розрізняємо терміни **мова й мовлення**, ознайомлюємося з **видами мовленнєвої діяльності**

6. Переклади та запиши українською мовою слова і словосполучення.

Limba de stat, dialog, monolog, comunicarea, o discuție cu un prieten, interesant interlocutorul.

7. 1. Прочитай повідомлення Івана Петровича.

З уроків рідної мови ти знаєш і розрізняєш поняття **мова** (limbă) і **мовлення** (vorbire). Пригадай...

Мова – це мовні одиниці, володіння якими робить наше мовлення правильним, точним, багатим.

Мовлення – це діяльність мовця, який користується засобами мови для спілкування з іншими людьми. Тому володіння засобами мови (мовними одиницями) є неодмінною умовою досконалого мовлення.

7. 2. Про що розповів Іван Петрович? Що тобі було відомо раніше, а про що ти дізнався(-лася) з тексту? Що потрібно для того, щоб мовлення було виразним, правильним, точним і досконалим?

7. 3. Доповни й запиши речення «Я вивчаю українську мову для того, щоб моє мовлення було ...».

8. 1. Розглянь малюнки. Розкажи, хто на них зображений. Що вони роблять? Якою формою мовлення (усною чи писемною) користуються (відповідають) діти?

мовлення

усне писемне

8. 2. Пригадайте, що вам відомо про мовлення з уроків рідної мови. Порадьтеся, доповніть і запишіть речення. Доведіть правильність свого запису.

мовлення
усне
писемне
діалог
монолог

Спочатку з'явилось мовлення, а потім . Мовлення однієї людини називається , а мовлення двох людей – .

8. 3. Встанови відповідність між назвами видів мовленнєвої діяльності й малюнками: розкажи, хто що робить.

аудіювання

говоріння

читання

письмо

8. 4. Наведи приклади ситуацій, коли на уроках ти слухаєш, читаєш, пишеш або говориш. Напиши про це два-три речення так, як це зробила Софія.

На уроці інформатики я
прочитала про інформаційні
технології у житті людей.

9. 1. Прочитай допис учителя. Про що в ньому йдеться? Кому він адресований?

Іван Петрович
1 вересня о 8.15

Новий рік приходить до нас першого січня. Але в календарі є одна дата, з якої ви починаєте відлік нового року. Це перше вересня, початок навчального року.

Що за свято без подарунків і добрих побажань? Свяtkово вбрану школу, затишні класи, цікаві підручники підготували до цього дня для вас дорослі. Успіхів у навчанні, хороших друзів бажають вам батьки, рідні, учителі та учительки. Разом із вами ваш новий рік святкує вся країна.

36

21 поширення

Подобається

Коментувати

Поширити

9. 2. Якою формою мовлення (усною чи писемною) скористався вчитель? А яким видом мовлення – монологічним чи діалогічним? Який вид мовленнєвої діяльності здійснив Іван Петрович, коли створював висловлювання? А який вид мовленнєвої діяльності здійснив(-ла) ти, коли сприймав(-ла) це висловлювання?

10. Прочитай текст. Про який вид мовленнєвої діяльності в ньому йдеться? Чому важливо вміти слухати? Спиши текст.

В умінні слухати виявляється повага людини до співрозмовника чи співрозмовниці, її вихованість і культура. Людина, яка вміє слухати, краще розуміє інших й швидше досягає мети спілкування. Якщо постає потреба щось уточнити чи перепитати, треба робити це тактовно та ввічливо.

§ 3. Дізнаємося про ситуацію мовлення та основні правила спілкування. Створюємо висловлювання

11. 1. Прочитай. Пригадай. Запам'ятай.

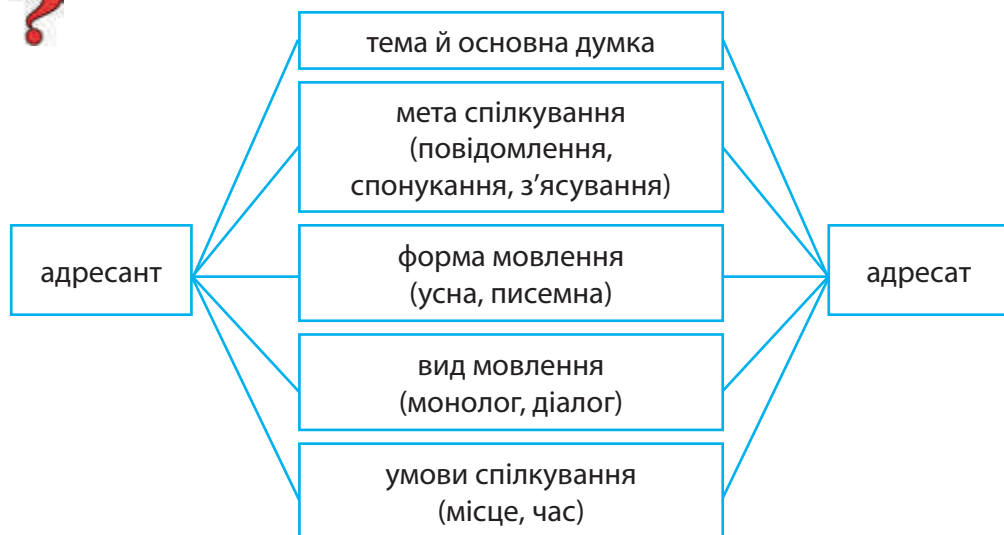

З уроків рідної мови тобі відомо, що під час спілкування важливо вибудовувати свої висловлювання відповідно до **ситуації мовлення** (situația de comunicare).

Умови, за яких відбувається спілкування, називають **ситуацією мовлення**, або **мовленнєвою ситуацією**.

11. 2. Розглянь схему й назви складові мовленнєвої ситуації.

11. 3. Послухай і прочитай текст-пам'ятку.

МОВЛЕННЄВА СИТУАЦІЯ ТА ЇЇ СКЛАДОВІ

✓ **Адресант**, або **автор** – мовець, той, хто створює висловлювання, повідомляє якусь інформацію іншій людині. Якщо ти автор, повернись обличчям до співрозмовника чи співрозмовниці, усміхнись і лише після цього починай розмову.

✓ **Адресат** – той, кому адресоване висловлювання, хто сприймає інформацію. Якщо ти адресат, уважно слухай автора чи авторку, не перебивай.

✓ Висловлювання обов'язково має **тему** – те, про що говориться. Обери для себе якусь тему й не відхиляйся від неї, не перестрибуй з однієї теми на іншу.

✓ Висловлювання має свою **мету** – навіщо, для чого говориться. Визнач чітко для себе мету і прагни її досягти.

✓ Зверни увагу на **місце спілкування** та **обставини**. Під час розмови поважай інших, урахувуй їхні бажання, інтереси та настрої.

Текст-пам'ятка – це стислі відомості про щось, найголовніші поради або нагадування про порядок виконання..

✓ Якщо ти спілкуєшся письмово, то зверни увагу на свій почерк. Нехай він буде гарним, розбірливим.

✓ Пиши грамотно, намагайся не припускати помилок. Подбай про образність свого висловлювання.

✓ Слідкуй за культурою мовлення, правильністю, точністю та виразністю, відповідністю висловлювання ситуації спілкування. Будь тактовним.

Гарного тобі співрозмовника! (З журналу).

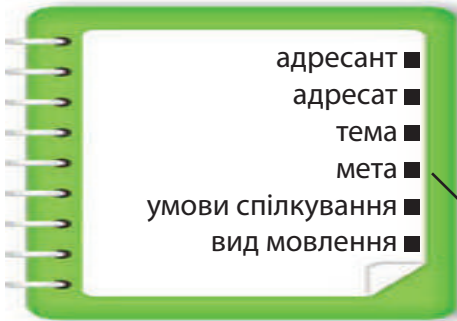

11. 4. Про що йдеться в пам'ятці? Що тобі було відомо раніше, а про що ти дізнався(-лася) з тексту? Які правила спілкування ти запам'ятав(-ла)?

12. 1. Прочитайте й уявіть описану мовленнєву ситуацію. Встановіть відповідність: до складових мовленнєвої ситуації доберіть їх описи.

На перерві Дмитро запитує подругу, де знаходиться кабінет історії.

адресант ■	■ школа, перерва;
адресат ■	■ подруга
тема ■	■ діалог
мета ■	■ Дмитро
умови спілкування ■	■ розмова з подругою
вид мовлення ■	■ дізнатися, де кабінет історії

12. 2. Поміркуйте, що буде говорити кожен (кожна) з учасників (учасниць) спілкування. За потреби запишіть репліки діалогу. Розподіліть ролі й розіграйте описану ситуацію.

13. 1. Прочитай. Яку складову мовленнєвої ситуації записано? Склади і запиши репліку відповідно до мети кожної з наведених ситуацій. Використовуй звертання і слова ввічливості.

1. Вислови вдячність подрузі за позичений словник.

2. Звернись до однокласника чи однокласниці з проханням допомоги у навчанні.

3. Запроси бабуся на шкільну виставу, в якій ти береш участь.

13. 2. Розподіліть ролі й розіграйте діалоги за описаними ситуаціями.

14. 1. Із пам'ятки (завдання 11. 3) випиши поради щодо культури писемного мовлення.

14. 2. Проаналізуй, яких порад ти дотримуєшся під час письма. А над чим плануєш попрацювати, щоб удосконалити?

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

§ 4. Узагальнюємо вивчене про частини мови, повторюємо основні способи їх розрізнення

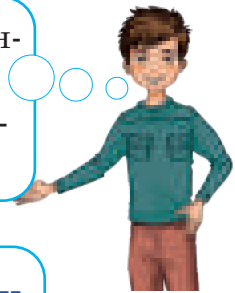
15. 1. Прочитайте. Дайте відповіді на запитання Івана Петровича.

15. 2. На яке із запитань учителя дали відповідь Софія й Дмитро? Чи погоджуєтесь ви з ними?

Чи багато мов у світі? Чи багато слів в українській мові? Чи довго треба було б навчатися в школі, коли б ми вивчали кожне слово окремо? На які групи можна поділити всі слова української мови?

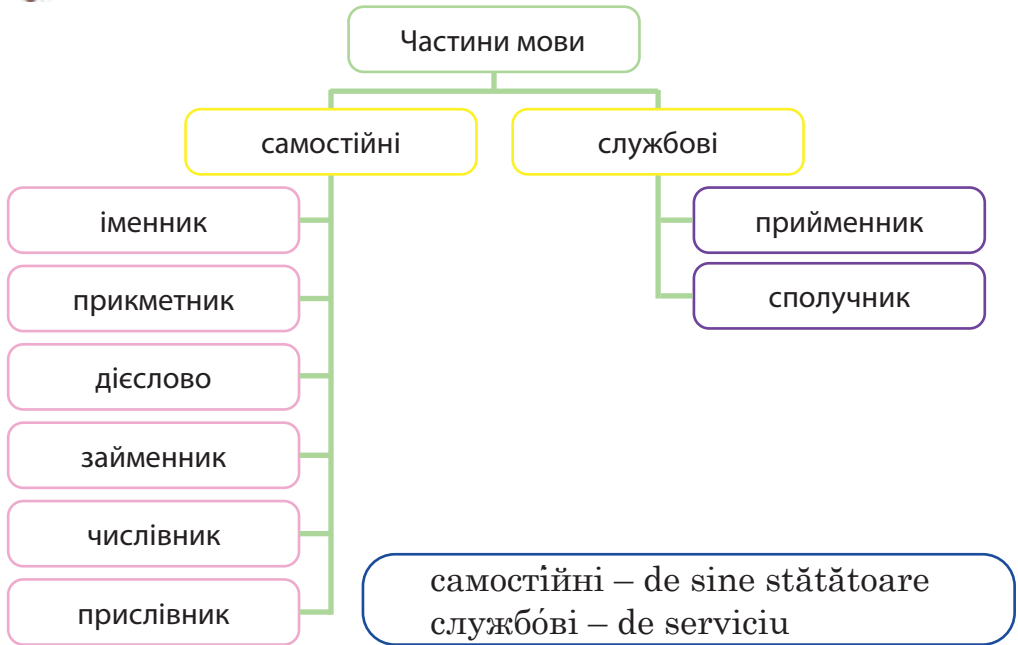
Усі слова української мови, як і румунської, поділяють на великі групи об'єднані за певними лексичними та граматичними значеннями.

Такі групи називаємо **частинами мови** (părțile de vorbire).

15. 3. Пригадай, які частини мови ти вивчив(-ла) в початкових класах. Скористайся схемою й розкажи про це.

15. 4. Поясни, на яку «роботу» частин мови вказують їх назви.

16. 1. Прочитай групи слів. Визнач, до яких частин мови належать слова кожної групи. Випиши ті, які є назвами ознак предметів. Доведи правильність свого запису.

рюкзак
школа
урок
учителька

цікавий
нова
улюблене
дружний

навчатися
ходити
допомагати
малювати

16. 2. З'єднай наведені слова за допомогою сполучників і (й), та, але. Запиши.

Учителі учні; математика, історія інші предмети;
веселий дружний; складний цікавий; приходжу
вітаюся.

16. 3. З'єднай наведені слова за допомогою прийменників з, на, біля, до. Запиши.

Стадіон школи; відповідаю уроці; дружу Андрієм; заходжу класу.

17. 1. Послухай текст.

Німецькі архітектори збудували незвичайну школу. Будівля схожа на велетенського kota. Вікна-очі і двері-рот викликають радісний настрій у всіх, хто приходить до школи. У задній частині будівлі розміщений хвіст у вигляді гірки-труби, по якій можна стрімко з'їхати на подвір'я школи.

17. 2. Про що йдеться в тексті? Що тебе здивувало? Яку інформацію з тексту ти б розповів(-ла) рідним або знайомим?

17. 3. Прочитай текст. Випиши з тексту по три-чотири іменники, прикметники, дієслова.

17. 4. З інтернету або з інших джерел дізнайся, чи є ще будівлі у вигляді тварин. Підготуй коротку розповідь про одну з них.

18. Прочитай і визнач «зайве» слово в кожному рядку. Обґрунтуй свою відповідь. Запиши слова, вказуючи частину мови, до якої вони належать.

Підручник, альбом, вони, парта, годинник.

Пише, співають, п'ять, знати, дружимо.

Чотири, один, шостий, веселий, дві.

Ми, вона, ви, на, я.

Далеко, цікаво, воно, швидко, радісно.

обґрунтовавати (доводити власну думку) – fundamenta

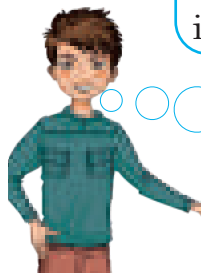
§ 5. Повторюємо відомості про іменник як частину мови

19. 1. Прочитайте діалог. Визначте, хто відповів правильно, а хто – ні. Поміркуйте, як можна продовжити цю розмову.

Чи є іменник у прислів'ї «Чужим добром не збагатієш»?

Так, є. Слово «добром» – це іменник.

Ні, немає. Жодне слово не відповідає на запитання **хто? що?**

19. 2. Прочитайте запитання, які підготував Іван Петрович. Дайте відповіді на них.

- Яку частину мови називають іменником?
- Іменники мають рід чи змінюються за родами?
- А як же вони змінюються? Наведіть приклади.

Половина всіх слів в українській мові – іменники. Це тому, що іменник дає назву всьому, що навколо нас. А світ такий великий! Щодня з'являються нові предмети, поняття, які треба назвати. Тому іменник активніше за інші частини мови поповнюється новими словами. От і виходить, що кожне друге слово в українській мові – іменник.

20. 1. Прочитай вірш Анатолія Камінчука. Як ти розумієш його зміст?

На білому світі, на чорній землі
є мова у квітів, є мова в зорі.
Є мова у бджілки, в метелика й клена,
в бузкової гілки, в любистку зеленого.
Є мова в калини, в дрімучого лісу,
у річки й стежини, в останнього листу.
Та тільки тому, хто цурається рідної мови,
не промовлять вони ані жодного слова.

20. 2. Спиши вірш. Підкресли іменники, вкажи їх рід.

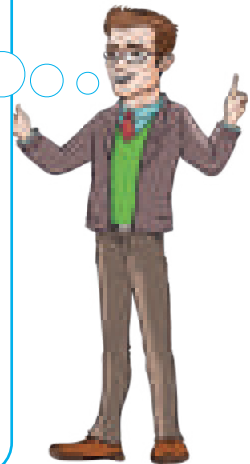
20. 3. Прочитай словосполучення. Визнач число іменників. Обґрунтуй свою відповідь.

На рідній землі – далекі землі.
Не помітив гілки – тоненькі гілкі.
Йти до річки – гірські річки.
Цурається мови – іноземні мови.
Жодного слова – щирі слова.

Пригадай! Не всі іменники можуть змінюватися за числами. Іменники – назви речовин (**золото, молоко, сіно, нафта, борошно**), а також ті, що є географічними назвами (**Київ, Львів, Дніпро**) чи абстрактними (abstract) (**краса, сміливість, ввічливість**), не мають форм множини, тому що не підлягають лічбі.

В українській мові є й такі іменники, які вживаються тільки у формі множини, хоча можуть називати і один предмет, і кілька (**двері, сани, шахи, ножиці, джинси, канікули**).

21. 1. Прочитай вірш Алли Свашенко. Поміркуй, чи справді не відповідає Андрійко?

СПОЧИТИ БУЛО НІКОЛИ

Зустрілись друзі в школі.
Хвалився Андрій Миколі:
– Закінчились канікули –
спочити ж було ніколи.
То на санках каталися,
то в сніжки з братом гралися,

то в Кості іменини,
то у сестри хрестини,
то в шахи з дідом грали,
то двері фарбували...
Так і пройшли канікули.
Спочити ж було ніколи.

ніколи – nu este suficient timp
ніко́ли – niciodată

21. 2. Випиши в один стовпчик іменники, що можуть уживатися і в однині, і в множині, а в інший – ті, що мають тільки одну числову форму.

21. 3. Випиши власні іменники, уживаючи їх у називному відмінку. Поясни їх правопис.

3. 4. Запитайте одне одного, як проводили час на літніх канікулах, і дайте відповіді.

3. 5. Розгляньте комікс. Поміркуйте, якими б репліками ви доповнили його.

21. 6. Створи комікс про кумедний випадок, що трапився на літніх канікулах.

22. 1. Запиши іменники, якими ти користуєшся щодня. Розподіли їх за такими групами:

- ✓ імена твоїх родичів і друзів;
- ✓ клички тварин;
- ✓ назви улюблених шкільних предметів;
- ✓ імена улюблених персонажів;
- ✓ назви улюблених страв.

22. 2. Поясни, які іменники ти записав(-ла) з великої букви. Чому?

§ 6. Повторюємо відомості про прикметник як частину мови

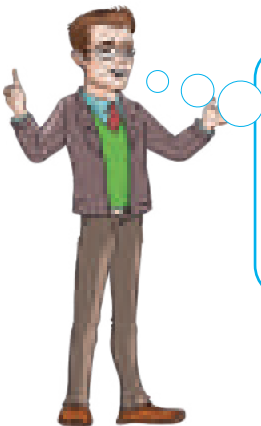

23. 1. Прочитай текст. Кого в ньому описано? Переклади й запиши українською мовою.

Zână cea mică avea părul bălai, lung până la călcâie, putra straie de borangic cu maramă aurie. În picioare purta papucei din flori de stânjenei galbeni, la brâu avea o cingătoare de aur curat, iar mantia ei lungă avea o trenă din nuferi galbeni.

23. 2. Чи зміг (змогла) ти уявити те, про що прочитав(-ла)? Які слова допомогли тобі це зробити? Підкресли їх. До якої частини мови вони належать?

23. 3. Прочитайте запитання Івана Петровича. Дайте відповіді на них.

Які слова називають прикметниками?
З якою частиною мови вони пов'язані?
Пригадай з уроків української й рідної мови та розкажи про роль прикметників у мовленні.

Там, напевно, чорний буде, – Тату, тату, я не знаю,
бо людей вбивають люди. який колір вибрати маю!
Сірий, бо такий граніт І сказав мені мій тато:
в парку скелею стоїть. – Краще нам його не знати!

26. 2. З якими кольорами асоціюються в тебе слова **небо, річка, пташки, день, ніч**?

26. 3. Чому кольори війни чорний і сірий?

26. 4. Поміркуй, з якою інтонацією потрібно читати вірш. Повправляйся у виразному читанні.

27. Утвори три словосполучення прикметника з іменниками, що в дужках. Запиши словосполучення, зазнач рід, число іменників і зв'язаних з ними прикметників. Склади речення з цими словосполученнями й запиши їх.

Щасливий (день, дівчинка, дитинство).

§ 7. Повторюємо відомості про **числівник** як частину мови

28. 1. Переклади та запиши українською мовою слова. Визнач, до якої частини мови вони належать.

Zece, al cincilea, trei, nouă, a doua, unsprezece, cincî.

28. 2. Прочитай запитання Івана Петровича. Дай відповіді.

Які слова називають числівниками?
З якою частиною мови вони пов'язані?
Пригадай з уроків української й рідної мови та розкажи про роль числівників у мовленні.

28. 3. Прочитай запитання, які підготував Дмитро. Запиши речення-відповіді. Підкресли числівники.

- Скільки тобі років?
- У якому класі ти навчаєшся?
- Скільки уроків у тебе в четвер?
- Скільки учнів та учениць у твоєму класі?
- Який твій номер телефону?

28. 4. Зроби висновок – доповни речення: «Я використовую числівники, коли повідомляю про...».

29. Розглянь малюнки. Спробуй назвати час, який показує кожен з годинників. Перевір правильність своєї відповіді за довідкою.

Довідка: чверть по сьомій, чверть на восьму, сьома година п'ятнадцять хвилин, за десять восьма, сьома година п'ятдесят хвилин, пів на п'ятнадцяту, чотирнадцята година тридцять хвилин.

Зверни увагу!
Українською мовою той самий час можна називати по-різному.

30. 1. Прочитай уривок телевізійної програми й запис у блокноті Дмитра. Запиши, що він зможе переглянути. Обґрунтуй свою відповідь.

**Телевізійна програма –
субота, 16 вересня**

- 12.20 «Веселий дитсадок» – програма для дошкільнят.
- 13.45 «Природа Карпат» – природничий фільм.
- 15.00 Новини.
- 15.30 «У пошуках скарбів» – пригодницький фільм.
- 16.40 «Стадіон» – спортивні новини.
- 17.00 «Динозаври» – науково-популярний фільм.

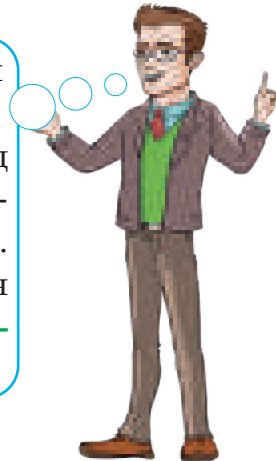

Субота, 16.09.2022

- 12.00 – підготувати зі Славком проект з історії.
- 14.00 – тренування з футболу.
- 17.30 – репетиція шкільної вистави.

Для того щоб сказати, о котрій годині відбувається якась подія, використовуй прийменники **о/об**. Перед числівником, що починається на приголосну, вживай **о: о третій годині**. Перед числівником, що починається на голосну, вживай **об: об одинадцятій годині**.

30. 2. Розкажи, скільки часу ти витрачаєш на перегляд телепередач. Які програми чи фільми дивишся? О котрій годині починається твоя улюблена програма чи фільм?

31. 1. Прочитай діалог. Між ким могла відбутися така розмова?

- Нашому вчителеві не можна вірити.
- А чому?
- Учора він казав, що п'ять додати п'ять дорівнює десять. А сьогодні говорить, що сім додати три – теж дорівнює десять.

31. 2. Спиши останню репліку діалогу. Підкресли числівники.

31. 3. Добери й запиши за допомогою числівників ще два приклади, результат яких дорівнює десяти.

4. 4. Намалюй комікс за змістом описаної ситуації.

§ 8. Повторюємо відомості про **займенник** як частину мови

32. 1. Послухай розповідь Івана Петровича. Про яку частину мови в ній йдеться?

Займенник – це частина мови, яка лише вказує на предмети, їх ознаки або кількість, але не називає їх. Вона відповідає на запитання **хто? що? який? чий? скільки? котрий?**

Займенники використовують у мовленні замість іменника, прикметника та числівника. Їх використовують, щоб уникнути повторення тих самих слів. Крім того, займенники пов'язують зміст окремих речень, роблять їх зрозумілими. Наприклад: **Мого брата звати Денис. Він навчається у коледжі.**

Для виявлення ввічливого ставлення до співрозмовника в українській мові займенники **ти, твій (твоя)** замінюють займенниками **Ви, Ваш (Ваша)** у звертаннях до однієї особи. Ці займенники пишемо з великої літери. Наприклад: **Вітаю Вас, бабусю, зі святом.**

32. 2. Про що розповів учитель? Що тобі було відомо раніше, а про що ти дізнався(-лася) з тексту?

32. 3. Прочитайте текст мовчки. Складіть три запитання за його змістом. Зверніться із запитаннями одне до одного й отримайте відповіді.

33. 1. Прочитай слова і словосполучення. Добери до них відповідні займенники й запиши за зразком.

Зразок: Наталка і її сестра – вони; ...

Я і брат; мама й тато; учень, учениця, учні нашого класу, інші учні; учителька, мій дідусь; мандрівники, сонце; місто.

33. 2. З матеріалу вправи обери одне слово або словосполучення і склади з ним два речення. У другому реченні заміни обране слово або словосполучення займенником.

34. 1. Прочитайте таблицю, називайте замість пропусків займенники у потрібній формі.

Є (хто? що?)	я	ти	він	воно	вона
Нема (кого? чого?)	<input type="text"/>	тебе	<input type="text"/>		її
Давати (кому? чому?)	мені	тобі	<input type="text"/>		їй
Бачити (кого? що?)	<input type="text"/>		його		
Пишатися (ким? чим?)	мною	тобою	ним		нею
Пальто (на кому? на чому?)	<input type="text"/>	<input type="text"/>	на ньому		<input type="text"/>

34. 2. Складіть і запишіть три речення, використовуючи матеріали таблиці. Перевірте правильність записів одне в одного.

34. 3. Накресліть таблицю, як у завданні 34. 1. Заповніть її, змінюючи займенники ми, ви, вони.

35. 1. Прочитай текст. Відредагуй і запиши його.

Я – Славко. Я десять років. Я навчаюся у п'ятому класі. У я хороші оцінки з усіх предметів. Найбільше я подобається урок малювання. У я є молодша сестра. Вона звати Маріелла. Вона ще ходить у садочок. Маріелла любить гратися зі я.

35. 2. Перечитай записаний текст. Перевір правильність свого запису, користуючись таблицею вправи 34. 1.

35. 3. Підготуй усну розповідь про себе.

§ 9. Узагальнюємо відомості про текст, його основні ознаки, визначаємо тему й основну думку тексту

36. 1. Пригадай і розкажи, що ти знаєш про текст. Які його основні ознаки? Що таке тема? Основна думка? Якщо відчуваєш труднощі, прочитай повідомлення Івана Петровича.

Пригадай: текст (textul) – це група речень, об'єднаних між собою темою, основною думкою та граматично.

Основними ознаками тексту є наявність теми й основної думки, зв'язок речень за змістом, певна (логічна) послідовність речень.

Тема тексту – це те, про що в ньому повідомляється (розповідається, описується, доводиться).

Основна думка – це розкриття теми; те головне, що хотів сказати автор чи авторка, створюючи текст.

Тема та основна думка можуть бути висловлені в заголовку, окремому реченні або впливати з усього сказаного.

36. 2. Прочитайте. Назвіть основні ознаки, що дозволяють або не дозволяють визначити цей запис як текст.

У стародавні часи на землі не було книжок, бо люди їх не вмiли робити. Але потреба записувати, передавати іншiм інформацію, досвід, знання виникла у людей дуже давно. Тож «сторінками» найдавніших книжок ставали камені, стіни печер, сокири, щити воїнів.

З часом люди навчилися робити зручні й легкі книжки з тонкої козячої або телячої шкіри. Першу таку книжку зробили

в стародавньому Пергамі у 2 столітті до нашої ери. Через це папір зі шкіри й назвали пергаментом. Але ці книжки були дуже дорогі. На виготовлення однієї потрібні були шкури з цілої череди телят.

Отож люди шукали, з чого робити книжки, щоб вони були дешевші й простіші.

І знайшли... (За О. Єфимовим).

Потреба – необхідність.
Віникла – з'явилась.

36. 3. Доберіть заголовки до тексту. Що він відображає – тему чи основну думку? Аргументуйте свою відповідь.

36. 4. Поміркуйте, під час підготовки до яких уроків стане в нагоді цей текст.

36. 5. Визнач, які з наведених слів не мають важливого значення для розуміння змісту тексту.

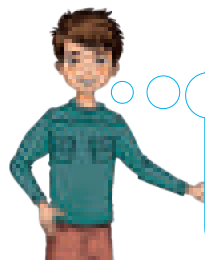
36. 6. Запиши кількома реченнями найважливішу інформацію, яку ти дізнався(-лася) з тексту.

Стародавні часи, знання, але, потреба передавати інформацію, пергамент, дуже давно, череда телят, у 2 столітті до нашої ери, через це, найдавніші книжки.

36. 7. Прочитай розмову дітей. Чия думка тобі ближча? Розкажи про це, використовуючи підкреслені слова і фрази.

Мені більше подобається користуватися електронною книжкою. Це зручно.

Я надаю перевагу аудіокнижкам. А от моїй молодшій сестричці до вподоби, коли я їй читаю саме паперові книжки. З малюнками...

37. 1. Прочитайте і скажіть, про що може йтися в текстах під такими заголовками.

1. Наш клас. 2. Новенька у нашому класі. 3. Один день із життя нашого класу. 4. На екскурсії в Чернівцях. 5. За що я люблю свій клас.

37. 2. Усно склади текст за одним із заголовків.

37. 3. Створіть збірку «Історії нашого класу». Обговоріть, з яких етапів буде складатися робота над збіркою. Розподіліть обов'язки. Раз на місяць обговорюйте, як триває підготовка. Проведіть презентацію збірки наприкінці навчального року.

38. Склади невелику розповідь про свої читацькі уподобання: які книжки ти любиш читати? Хто твій улюблений літературний герой? Добери заголовок і запиши складений текст.

§ 10. Повторюємо відомості про дієслово як частину мови

39. 1. Прочитай допис. Хто його автор? Про що в ньому йдеться?

Софія
21 вересня о 18.30

Привіт усім!
Мій улюблений герой Зелений Ліхтар. Він офіцер поліції з планети Оа. Зелений Ліхтар може робити багато дивовижних речей. Він розуміє всі мови, читає думки людей і подорожує Галактикою на дуже великій швидкості.

36

21 поширення

Подобається

Коментувати

Поширити

39. 2. Які емоції викликав у тебе цей текст? Які дивовижні речі вміє робити герой, про якого написала Софія?

39. 3. Якими особливими здібностями ти б хотів(-ла) володіти й навіщо?

39. 4. Випиши з тексту речення, у якому йдеться про здібності героя. Підкресли слова – назви його дій. До якої частини мови вони належать?

39. 5. Прочитай запитання Івана Петровича. Дай відповіді на них.

Які слова називаємо дієсловами? У яких часах вживають дієслова? Як змінюються дієслова в теперішньому і майбутньому часі? А в минулому?

40. 1. Прочитай текст. Про що в ньому йдеться? Визнач основну думку тексту.

Мир потрібен кожній людині в різних країнах. Люди на народжується, щоб радіти, милуватися квітками, прислухатися до шелесту листя, щоб жити і працювати разом з усіма. Усе це можливо тільки в мирному житті (*Георгій Почепцов*).

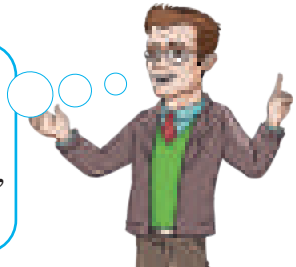
40. 2. Спиши текст. Визнач, у якому часі вжито підкреслені дієслова.

40. 3. На які труднощі ти натрапив(-ла)? Поясни, у якій формі вжито дієслова, час яких неможливо визначити? З якою метою вживається ця форма дієслів?

40. 4. Прочитай наведене нижче повідомлення та перевір правильність своєї відповіді.

Дієслова в **неозначеній формі** не мають часу і не вказують на особу, тому їх уживають для позначення дій, які стосуються усіх і завжди.

40. 5. Поміркуйте й поясніть, з якою метою вживають неозначену форму дієслів у прислів'ях, приказках, кулінарних рецептах, інструкціях, правилах.

41. 1. Прочитай текст. Про що в ньому йдеться?

Прислів'я доводять, що живе слово виховує людину. Наприклад: «Мудрий не все каже, що знає, а дурний не все знає, що каже». Це прислів'я засуджує тих, хто говорить без пуття. А чого вчить таке прислів'я: «Умій жартувати, та знай, коли перестати»?

Прислів'я гніваються, печаляться, сміються, кепкують, плачуть, кричать, жартують, допікають, лякають, остерігають, вчать, обурюються – словом, відображають стільки ж почуттів, скільки їх у народу-творця прислів'я.

Ось чому слід примножувати, оберігати і плекати прислів'я (За Володимиром Анікіним).

Мудрий – розумний.
Без пуття – безглуздо; не так, як треба.

41. 2. Пригадай, що ти знаєш про прислів'я з уроків рідної та української літератури. Що нового ти дізнався(-лася)? Чи допоможе тобі цей текст під час підготовки до уроку української літератури?

41. 3. Визнач головну думку тексту. Обґрунтуй свою відповідь.

41. 4. Знайди запитання в першому абзаці тексту. Дай відповідь на нього.

41. 5. Спиши другий абзац тексту. У якій особі вжито дієслова? Визнач і вкажи, до якої дієвідміни належить кожне з дієслів (I чи II).

41. 6. З'ясуй значення невідомих тобі дієслів. У який спосіб ти це зробиш?

42. Прочитай вірш Алли Свашенко. Пригадай і сформулюй відповідне правило. Поясни правопис дієслів у рамці.

Минути – обминути, уникнути.
Збагнути – зрозуміти, з'ясувати.

«НЕ» не любить дієслів.
 Їх не хоче й знати.
 І серед усяких слів
 може їх впізнати.
 Тільки де побачить «НЕ»
 якесь дієслово –

каже: «Це мене мине,
 не мое це слово».
 Кожен хай собі збагне,
 тут нема проблеми:
 дієслово й слово «НЕ»
 пишуться окремо.

43. 1. Прочитай вірш Наталії Кріль. Чи погоджуєшся ти з наказом авторки? Спиши вірш, розкриваючи дужки.

Коли до лісу прийдеш ти,
 (не) бешкетуй і (не) кричи,
 дерева в лісі (не) ламай,
 даремно квітів (не) зривай.
 Хай наша рідная земля
 цвіте і кращає щодня.

43. 2. За змістом вірша склади перелік правил поведінки в лісі. Доповни його іншими правилами, що відомі тобі з курсу «Я досліджую світ».

§ 11. Повторюємо відомості про **прислівник** як частину мови

44. 1. Прочитай таблицю. Ознаки якої частини мови вона ілюструє?

ознака дії	як?	Катруся наполегливо вчилася.
місце дії	куди? звідки? де?	Батьки повернулися додому .
спосіб дії	як? у який спосіб?	Дідусь варив каву по-турецьки .
час дії	коли?	З друзями я зустрінуся завтра .
причина	чому? з якої причини?	Маля заплакало спросоння .

44. 2. Прочитайте запитання Івана Петровича. Дайте відповіді на них, користуючись таблицею. Наведіть приклади.

Що виражає прислівник? На які запитання відповідає? З якою частиною мови він найчастіше пов'язаний? Чим прислівник відрізняється від інших самостійних частин мови?

45. 1. Прочитай речення. Яка спільна тема їх об'єднує? Поміркуй і поясни, як ти розумієш зміст речень.

1. Того, хто голосно говорить, – чують, хто розумно говорить, – слухають (*Г. Авабін*). 2. Зі словом треба поводитися чемно (*М. Гоголь*). 3. Якщо хочеш бути розумним, навчися розумно запитувати, уважно слухати, спокійно відповідати й переставати говорити, коли нічого більше сказати (*Й. Лафатер*). 4. Хто ясно думає, той ясно говорить (*Народна мудрість*).

45. 2. Спиши речення. Підкресли прислівники.

45. 3. Використовуючи матеріал вправи, склади поради для підвищення культури мовлення. Запиши їх. За бажання можеш розмістити складений текст у соціальній мережі.

46. 1. Прочитайте та уявіть описану мовленнєву ситуацію. Поміркуйте, що буде говорити кожен з мовців. Складіть і запишіть репліки. За потреби скористайтесь словами з довідки.

46. 2. Розподіліть ролі й розіграйте діалог.

Онука розмовляє з бабусею, яка відпочиває в санаторії.

Довідка: вранці, вдень, увечері, додому, як почуваєтесь, активно, мені приємно, обов'язково.

Тема: розмова з бабусею.

Мета: дізнатися про самопочуття бабусі, її дозвілля.

Умови спілкування: домашня обстановка, розмова по скайпу.

Вид мовлення: діалог.

47. 1. Прочитай запитання. Запиши речення-відповіді.

1. Коли ти зустрінешся з друзями? 2. Коли ти робиш зарядку? 3. Як ти навчаєшся? 4. Як ти розмовляєш українською мовою? 5. Як ти читаєш?

47. 2. Склади й запиши текст «Мій вихідний день» (п'ять-шість речень), використовуючи наведені слова.

Вдома, затишно, весело, радо, швидко, разом, дружно.

§ 12. Повторюємо відомості про службові частини мови

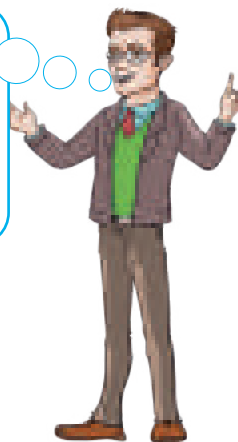
48. 1. Прочитай слова, спробуй поєднати їх у речення. Запиши його.

Хлопчик, велосипеді, їде, доріжці, парку.

48. 2. За допомогою яких слів вдалося поєднати слова в речення? Підкресли ці слова. Зроби висновок, для чого вони прислужилися. Перевір правильність своїх міркувань: прочитай повідомлення.

Пригадай! Прийменники і сполучники належать до службових частин мови. Вони служать для зв'язку самостійних частин мови в реченні.

48. 3. Прочитай таблицю. Зроби висновок: чим службові частини мови відрізняються від самостійних? Свою відповідь ілюструй прикладами.

САМОСТІЙНІ ЧАСТИНИ МОВИ

- ✓ мають лексичне значення (означають предмети, їх ознаки, кількість, дію, стан, ознаку дії чи ознаки тощо);
- ✓ відповідають на запитання;
- ✓ є членами речення.

СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ

- ✓ не мають лексичного значення;
- ✓ не відповідають на запитання;
- ✓ не змінюють своєї форми;
- ✓ не є членами речення.

49. 1. Прочитай повідомлення. Про яку частину мови в ньому йдеться?

Щоб запам'ятати, яку «роботу» виконує прийменник, треба розкласти слово: «при» + «й(і)менник», тобто він служить іменним частинам мови – іменнику, займеннику, числівнику. Прийменник допомагає виражати відношення між словами: просторові (**зошит на столі**), часові (**з ранку до вечора**), причини (**відсутній через хворобу**), мети (**зошит для письма**) і под.

49. 2. Випиши з тексту приклади, підкресли прийменники.

4. 3. Утвори й запиши словосполучення з наведених слів, використовуючи прийменники з довідки.

Зверни увагу! Одне й те саме значення може бути виражено за допомогою різних прийменників: **стадіон біля школи, стадіон коло школи, стадіон при школі.**

Крім того, прийменники можуть змінювати значення словосполучення на протилежне: **іти до школи, іти зі школи.**

Зошит, українська, мова;
квіти, будинок;
діяти, правила;
читати, улюблений, актор;
іти, магазин;
стояти, двері.

Довідка:
про, біля,
коло, у, до,
з, за.

50. 1. Прочитай речення. До якої частини мови належать виділені слова? Яку «роботу» вони виконують у кожному з речень?

1. **І** хлопчики, **і** дівчатка нашого класу люблять спорт.
2. Ще не продзвенів дзвінок, **а** учні вже в класі.
3. Діти, батьки **й** учителі чекали, **коли** розпочнеться святковий концерт.
4. Сергій розповів мені, **де** можна купити довідник з української мови.

50. 2. Проаналізуй так само, як у тексті вправи 49. 1, назву цієї частини мови. Зроби висновок про її призначення, «роботу» в мовленні.

До службових частин мови належать і частки: **не, ні, так, б, би, ж, аж, ось, хай, хоч.** Ці «маленькі слова» вже траплялися тобі в текстах. Більше про них ти дізнаєшся у 6 класі.

51. 1. Прочитай речення. До якого жанру усної народної творчості вони належать? Яка спільна тема об'єднує кожную групу речень? Як ти розумієш їх зміст?

51. 2. Спиши, речення, уставляючи замість пропусків із довідки:

✓ **прийменники:**

1. лежачий камінь вода не тече. 2.
діла слабіє сила. 3. Треба нахилитися, щоб
 криниці води напиться. 4. Щоб рибу їсти,
треба воду лізти.

✓ **сполучники:**

1. Наука в ліс не веде, з лісу виводить. 2. Голова не на
те, тільки шапку носити. 3. Людей питай, свій розум
май. 4. Не на користь книжку читати, вершки лише хапати
(*Народна творчість*).

Довідка:

без, з, під,
у; щоб, а,
коли, але.

ФОНЕТИКА Й ОРФОЕПІЯ, ГРАФІКА Й ОРФОГРАФІЯ

§ 13. Ознайомлюємося з назвами розділів науки про мову. Повторюємо алфавіт, пояснюємо вживання великої букви

52. 1. Послухай, а потім прочитай текст. Поміркуй. Дай відповіді.

Перед тобою назва розділу. Чи можеш сказати, що будеш вивчати в ньому? Поміркуй, а я тобі допоможу. У грецькій мові слово **фоне** означає **звук**. А **фонетика** – це розділ науки про мову. У ньому вивчають звуки мовлення, тобто звуки, за допомогою яких утворюються слова.

Слово **орфоепія** пов'язане з грецькими словами **орфо** – правильно та **епос** – мовлення. Отже, **орфоепія** – це розділ, у якому вивчають закони правильної вимови звуків мови.

У грецькій мові слово **графо** означає **пишу**. Звідси й слово **графіка** – назва розділу, що визначає способи позначення звуків буквами.

А що означає слово **орфографія**, ти можеш легко здогадатися. Правильно! Вивчення орфографії допоможе оволодіти нормами правильного, тобто грамотного письма.

Усі ці розділи науки про мову тісно пов'язані між собою.

52. 2. Про що ти дізнався(-лася) з тексту? Що тебе зацікавило? Що запам'яталося? Розкажи про це. Чи відомі тобі назви розділів науки про мову з уроків рідної мови?

52. 3. Поєднай назву розділу науки про мову з тим, що вона вивчає. Запиши.

фонетика	позначення звуків буквами
орфоепія	правила написання слів
графіка	звуки мови
орфографія	правила вимови слів

53. 1. Поміркуй і доповни речення.

Я вивчаю фонетику для того, щоб _____ .

Я вивчаю _____ для того, щоб правильно _____ звуки української мови. Це допоможе мені правильно читати і _____ .

Я вивчаю _____ для того, щоб правильно позначати _____ буквами. Знання графіки допоможе мені правильно _____ і _____ .

Я вивчаю орфографію для того, щоб _____ .

53. 2. Складіть і розіграйте діалог, використовуючи наведені в попередній вправі речення.

54. Дай відповіді на запитання, які підготував Дмитро. Наведи приклади для підтвердження своєї думки.

- Чого більше – звуків чи букв?
- Чи є букви, що позначають один звук?
- Чи є букви, що позначають сполучення двох звуків?
- Чи є буква, яка не позначає звука?
- Чи є букви, що завжди позначають два звуки?
- Чи є звуки, які позначають двома буквами?
А трьома?

55. 1. Прочитайте, навіщо потрібно знати алфавіт. Порадьтеся й доповніть перелік Софії своїми варіантами.

Знати алфавіт потрібно для того, щоб знайти
✓ книжку у бібліотеці;
✓ слово у словнику;
✓ інформацію в довіднику;
✓ картку хворого в лікарні.

55. 2. Запиши наведені слова в алфавітному порядку. Що називають слова кожної з груп? Поясни вживання великої букви.

1. Марійка, Юліан, Дмитрик, Катруся, Санду.
2. Чернівці, Герца, Одеса, Київ, Ізмаїл.
3. Орфоепія, синтаксис, графіка, лексика, граматика.
4. Франко, Емінеску, Шевченко, Асакі, Крянґе.
5. «Лисичка та Журавель», «Котик і Півник», «Ріпка», «Колосок», «Горщик каші».

55. 3. Яке слово у третій групі ти записав(-ла) першим? А яке наступним? Доведи правильність свого запису.

56. Прочитай слова. Запиши їх у алфавітному порядку. Що об'єднує слова кожної групи? Поясни правопис підкреслених слів.

- серпень, червень, жовтень, січень, вересень;
- понеділок, вівторок, середа, четвер, п'ятниця;
- звук, буква, склад, слово, речення, текст;
- школа, гімназія, коледж, інститут, університет;
- малювання, музика, математика, історія, географія.

§ 14. Розрізняємо **голосні** і **приголосні звуки**, правильно вимовляємо їх і позначаємо буквами на письмі

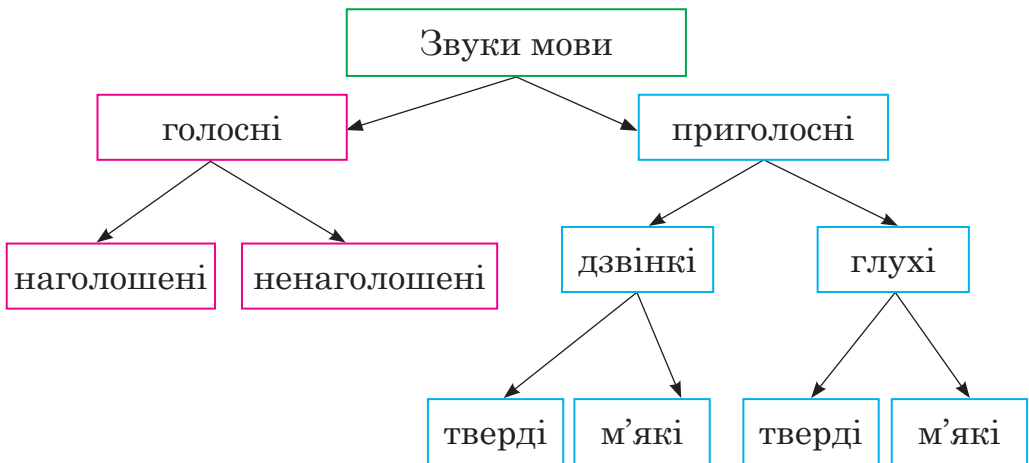
57. 1. Прочитайте запитання Івана Петровича. Порадьтеся й дайте на них відповіді. Наведіть приклади.

- Яка відмінність між звуком і буквою?
- Чим людина почала користуватися раніше – звуками чи буквами?
- Як утворюються звуки людського мовлення?
- Чи всяке поєднання звуків, утворених мовним апаратом людини, є словом?
- Чим відрізняється творення голосних звуків від приголосних?

57. 2. Розглянь схему. Користуючись нею, розкажи, якими бувають звуки мовлення. За якими ознаками їх так поділяють?

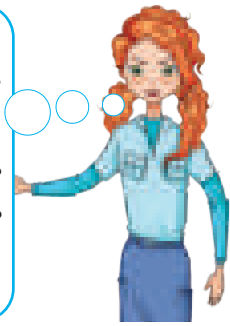
57. 3. На які групи поділяються звуки твоєї рідної мови? Чи є дзвінкі і глухі приголосні? А тверді та м'які? Які букви позначають м'якість приголосних на письмі?

57. 4. Чи однакові звуки позначають букви **Е, У, В, Р, Т, С** в українській і румунській мовах? Свою відповідь ілюструй прикладами.

Пригадай! Щоб показати звуковий склад слова, треба зробити його звукопис (**транскрипцію** – transcriere). У ньому знаком ' позначаємо м'якість приголосного, а знаками ': – м'якість і подовження приголосного. Наприклад: [мал'ува́н':а].

58. 1. Прочитай слова, передані звукописом (транскрипцією), дотримуючись норм української вимови. Запиши їх буквами за зразком.

Зразок: [учениц'а] – учениця, ...

[у́чен'], [школ'áр], [навчан':а], [шчодéнник], [пйáтниц'а], [дéн'], [шчáст'а], [румйáнец'].

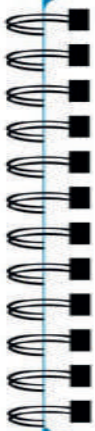
58. 2. Підкресли букви, які позначають на письмі м'якість приголосних звуків. Чи всі підкреслені тобою букви позначають голосні звуки?

59. Послухай і відгадай загадки. Запиши відгадки транскрипцією.

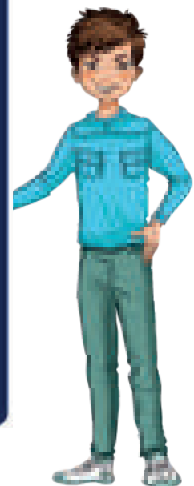

60. 1. Прочитай пам'ятку і зразок фонетичного розбору слова.

ФОНЕТИЧНИЙ РОЗБІР СЛОВА

- Запиши слово і його транскрипцію.
- Постав наголос.
- Випиши букви слова у стовпчик, постав тире після кожної.
- Поряд з кожною буквою запиши відповідний їй звук у квадратних дужках.
- Дай характеристику кожному звуку.
- Визнач і запиши кількість букв і звуків у слові.

Зразок: сім'я [с'імйá] – 4 букви, 5 звуків;

с – [с'] – приголосний, глухий, м'який;

і – [і] – голосний, ненаголошений;

м – [м] – приголосний, дзвінкий, твердий;

я < [й] – приголосний, дзвінкий, м'який

< [á] – голосний, наголошений

60. 2. За пам'яткою й наведеним зразком зроби фонетичний аналіз одного зі слів.

Поїздка, джем, щастя, п'ятий, сьомий, ключ.

61. Прочитай речення, дотримуючись норм української вимови. Спиши речення. Підкреслені слова запиши транскрипцією.

1. Зацвітає калина, зеленіє ліщина. Це моя Україна, це моя Батьківщина (*А. Камінчук*). 2. Струмок серед гаю, як стрічечка. На квітці метелик, мов свічечка. Хвилюють, мають, квітують поля – добридень тобі, Україно моя! (*М. Сингаївський*) 3. На квітоньці бджілка співала росу (*І. Кульська*).

§ 15. Спостерігаємо за **стилями мовлення**, розрізняємо їх

62. 1. Прочитай повідомлення Івана Петровича. Зістав його з інформацією про стилі мовлення, яка тобі відома з уроків рідної мови, а саме: а) які стилі виокремлюють у румунській мові? б) які особливості кожного з них?

За різних умов спілкування використовують різні стилі мовлення. Розділ науки про мову, який вивчає стилі мовлення, називаємо **стилістикою**.

62. 2. Послухай повідомлення Івана Петровича про стилі мовлення. Дай відповіді на запитання.

- Які стилі мовлення виокремлюють в українській мові?
- Чи збігаються вони зі стилями, які є в румунській мові?
- За якими ознаками можна розрізнити стилі мовлення?

62. 3. Склади й запиши румунсько-український словник термінів до теми «Стилі мовлення».

62. 4. Розгляньте малюнки. Яким стилем мовлення користуються мовці в кожній із ситуацій?

63. 1. Прочитай діалог. Між ким відбулася розмова? За яких обставин?

– Коріно, ти перейшла навчатися до іншої школи?

– Так, бабусю. Це нова школа. Вона поряд з будинком, до якого ми переїхали з батьками.

– Тобі подобається навчатися в новій школі.

– Авжеж. У мене з'явилося багато нових друзів. А в суботу наш клас разом з учителькою Міхаелою Аркадіївною поїде на екскурсію в Хотин.

63. 2. Визнач, до якого стилю мовлення належить наведений діалог.

64. 1. Прочитай речення. Які з них доречно вживати в художньому стилі мовлення, а які – в науковому? Доведи свою думку.

1. Ти, дитино, покликана захищати своїми долоньками крихітну свічечку букви «і». 2. Букву «і» пишемо після букв, що позначають приголосні звуки, у кінці невідмінюваних слів: таксі, колібрі. 3. Насіння багатьох рослин чіпляється до шерсті звірів і таким чином розноситься на великі відстані. 4. У темнім лісі за горами зібравсь усякий звір: вовки, лисиці з ховрахами, шкідливий тхір.

64. 2. Випиши речення, які доцільно вживати в художньому стилі.

65. 1. Прочитай тексти. Про що в них розповідається? Яка мета кожного з текстів?

I. Україна – це тихі води та ясні зорі, зелені сади, білі хати, поля золотої пшениці, медові і молочні ріки.

Україна – розкішний вінок з рути й барвінку, що над ним світять заплакані золоті зорі... *(За Степаном Васильченком).*

II. Україна – держава, розташована в центрі Європи. Найбільша за площею країна європейського континенту. Межує з Білоруссю на півночі, Польщею, Словаччиною та Угорщиною – на заході, Румунією та Молдовою – на південному заході, Росією – на сході і північному сході. Південь України омивається Чорним і Азовським морями *(З мережі інтернет).*

III. – От ти, Іванко, живеш в Україні. А чи знаєш, де вона розташована?

– Звісно, у Європі.

– А де саме?

– Ну, в Європі...

– Україна розташована у самому центрі Європи. Подивись на карту, і побачиш, що Україна – найбільша за площею країна з тих, що повністю перебувають у межах Європи *(За Єлизаветою Гуменко).*

Континент – материк.

Розкішний – багатий, чудовий.

65. 2. До якого стилю мовлення належить кожен із текстів? Свою відповідь аргументуй. Один з текстів (на вибір) спиши. Зазнач стиль мовлення.

Зверни увагу! Про одну й ту ж подію, предмет чи явище можна повідомити, використовуючи різні стилі мовлення.

66. Добери з енциклопедії, художньої літератури, інтернету чи інших джерел два тексти, що належать до різних стилів мовлення, але повідомляють про один той самий предмет чи явище. Запиши їх.

§ 16. Ділимо слова на склади для переносу з рядка в рядок. Переносимо слова відповідно до правил

67. Прочитайте запитання Івана Петровича. Порадьтеся та дайте на них відповіді. Наведіть приклади.

- Чи однакову роль відіграють у творенні складів слова голосні й приголосні звуки?
- Чи може склад утворюватися лише з голосного звука?
- Чи може склад утворюватися лише з приголосного звука?
- Як визначити кількість складів у слові?

68. 1. Поміркуй і поясни, чим відрізняються поділ слів на склади й поділ для переносу.

68. 2. Пригадай правила переносу слів із рядка в рядок. Склади й запиши пам'ятку.

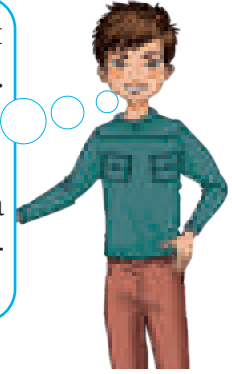

68. 3. Прочитай слова. Які з них можна поділити для переносу? Впиши ці слова, поділяючи на склади для переносу.

Стіл, підручник, день, п'ять, кулька, Оля, один, іменник, словник, склад, дзвін, подорож.

Зверни увагу! Поділ слова на склади й поділ для переносу можуть не збігатися. Збіг букв що позначають у слові приголосні звуки, можна розривати по-різному: **ли-сто-чки** або **лис-точ-ки**. Але не можна розривати злиття приголосного з голосним: **лист-очки**.

69. Прочитай слова, поділені для переносу з рядка в рядок. Які з них поділені неправильно? Чому? Які слова не можна перенести з рядка в рядок? Запиши слова, правильно поділяючи їх на склади для переносу.

Ра-йон, у-рок, Укр-аїна, ра-йду-га, пе-ред-звін, рад-ість, Бук-ови-на, жит-тя.

70. 1. Прочитай вірш Дмитра Павличка. Про яку пору року в ньому йдеться? Добери до вірша заголовок.

Небеса прозорі, мов глибінь ріки.
Падають, як зорі, з явора листки.
А над полем нитка дзвонить, як струна.
Зажурилась квітка – чує сніг вона.

70. 2. Яку картину ти уявив(-ла), читаючи вірш? Чи може він бути ілюстрацією до сьогоднішнього дня?

70. 3. Спиши вірш, поділяючи слова на склади.

70. 4. Підкресли слова, які не можна перенести з рядка в рядок. Поясни, чому.

70. 5. Зроби фонетичний аналіз одного зі слів: **глибінь, явора.**

§ 17. Правильно наголошуємо слова. Ознайомлюємося з роллю наголосу

71. Прочитай слова, правильно їх наголошуючи. Спиши. Познач наголошені склади.

Дошка, комп'ютер,
рюкзак, український,
румунський, шкільний,
оцінка, діалог.

Пригадай! Наголос – це вимова одного зі складів слова з більшою силою голосу. Наголос завжди падає на голосний звук. Звук, на який падає наголос, називаємо **наголошеним**. Решту голосних звуків (так само і складів) у слові називаємо **ненаголошеними**.

Запам'ятай! У всіх складних чи сумнівних випадках щодо наголошення слів треба звертатися до словників: словника наголосів, орфоепічного, орфографічного або тлумачного, де слова наведено з наголосами.

72. 1. Прочитай групи речень. Зверни увагу на підкреслені слова. Чи відрізняються вони написанням? А за значенням? Якщо відчуваєш труднощі, з'ясуй значення цих слів за тлумачним словником.

Зроби висновок про роль наголосу.

1. Мама купила синій атлас на плаття. Хлопці розглядали географічний атлас. 2. Тканина була надзвичайної білизні. Для білизни у мене окрема шухляда в комоді. 3. Денис і Дмитро – рідні браті. У мандрівку не треба брати багато речей. 4. Дитина почала плакати. У коридорі повісили плакати.

72. 2. Прочитай повідомлення – перевір правильність свого висновку.

В українській мові наголос може змінювати лексичне або граматичне значення слова.

72. 3. Прочитай пари слів, правильно їх наголошуючи. Чим вони відрізняються? Склади з двома парами слів (на вибір) словосполучення або речення.

дзвóни – дзвоні́
гірká – гірка

дорóга – дорогá
на берéзі – на бéрезі

Є мови, у яких наголос постійний. Наприклад, у чеській, словацькій, угорській мовах він завжди стоїть на першому складі. А у французькій мові наголос завжди падає на останній склад. А у твоїй рідній мові який наголос?

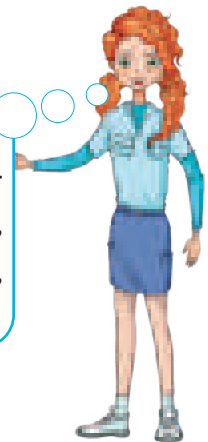

73. 1. Прочитайте діалог. Про що сперечаються діти? Як ви гадаєте, хто з дітей виконав завдання правильно?

Софіє, у тебе по́милка. У слові **пéрвісний** наголос падає на перший склад, наголошений звук [e].

Ні, Дмитре, це ти помилився. У цьому слові другий склад наголошений: **первісний**! До того ж, правильно казати не **по́милка**, а **помі́лка**.

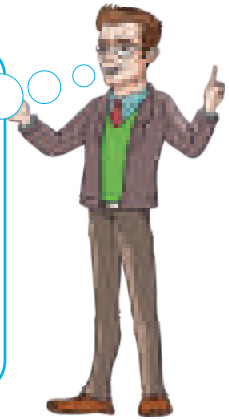

73. 2. Прочитай повідомлення Івана Петровича – перевір правильність свого висновку.

Завжди, мабуть,
також, корисний,
простий, весняний,
алфавіт, помилка,
загадка.

Деякі слова української мови мають подвійний наголос. Прочитай їх і запам'ятай.

За допомогою наголосу розрізняють імена по батькові та прізвища.

73. 3. Прочитай пари слів і словосполучень. Запам'ятай і не помиляйся, коли називаєш осіб або звертаєшся до них.

Адвокат Григорівич – Тарас Григорович Шевченко; український художник Максимівич – лісник Юхим Максимович.

73. 4. Прочитай. Запам'ятай правильний наголос у цих часто вживаних словах.

74. 1. Випиши з підручника української літератури десять слів, наголошення яких викликає в тебе труднощі. Перевір за словником їх наголос. Запиши ці слова й познач наголос.

Віразно, вірші, ознака, предмет, одинадцять, запитання, навчання, кілометр, сантиметр, подруга, приятель.

74. 2. Розглянь репродукцію. Знайди в інтернеті інформацію про художницю та її творчість.

Марина Рибачук.
Чернівецький музично-драматичний театр ім. О. Кобилянської

§ 18. Розрізняємо **дзвінки** й **глухі приголосні**, правильно вимовляємо їх

75. 1. Прочитай повідомлення Івана Петровича. Про що в ньому йдеться?

Приголосні звуки української мови поділяють на дзвінки й глухі. Звуки, які утворюються за допомогою голосу й шуму, називаємо **дзвінками**. А звуки, які утворюються тільки з шуму, називаємо **глухими**.

Деякі дзвінки звуки дуже подібні до деяких глухих звуків. Через їх схожість кажуть, що вони утворюють пару. Але є звуки, які не мають пари.

75. 2. За змістом повідомлення й таблиці складіть три запитання. Зверніться з ними одне до одного й отримайте відповіді.

75. 3. Прочитайте діалог. Між ким і про що відбулася розмова?

дзвінки	глухі
[б]	[п]
[г]	[х]
[ґ]	[к]
[д]	[т]
[д']	[т']
[дз]	[ц]
[дз']	[ц']
[дж]	[ч]
[ж]	[ш]
[з]	[с]
[з']	[с']
[в]	-
[й]	-
[л]	-

дзвінки	глухі
[л']	-
[м]	-
[н]	-
[н']	-
[р]	-
[р']	-
-	[ф]

- Софіє, я знаю секрет, як запам'ятати глухі приголосні.
- Розкажи, будь ласка, Дмитрику.
- Це дуже просто! Потрібно запам'ятати таку фразу: **Цап хоче фісташки**. У ній зібралися глухі приголосні.
- Цікаво! Дякую, Дмитрику. Я запам'ятаю.

75. 4. Перевірте за таблицею, чи справді всі глухі приголосні зібрано у фразі. Чи скористаєтеся ви цією інформацією? Чи є у вас подібні секрети?

76. 1. Прочитай скоромовки. Які приголосні звуки повторюються в них найчастіше? Які з цих звуків є у твоїй рідній мові, а яких немає? Потренуйся чітко і швидко проговорювати скоромовки.

У дворі гуляють діти,
в дім дверцята ось відкриті:
дім запрошує ласкаво:
тут і деруни, і кава,
добрі люди проживають,
про добробут вони дбають.

Мій дідусь живе в селі,
в нього сиві вуса.
Я сокирою рубати
в дідуса навчуся.
Дідусю бракує рук –
допоможе йому внук.

Бракúє – не вистачає, недостатньо, мало.

76. 2. Спиши одну скоромовку (на вибір). Підкресли букви, що позначають приголосні звуки, які повторюються найчастіше.

77. 1. Розглянь малюнки. Вимов і запиши назви зображених на них предметів. Підкресли приголосні звуки. Які з них дзвінки, а які глухі?

77. 2. Із двома словами склади й запиши речення.

78. Добери слова, які різняться лише одним звуком.

Зразок: Гліб – хліб; ...

Злива, куля, коза, грип, гава, шити.

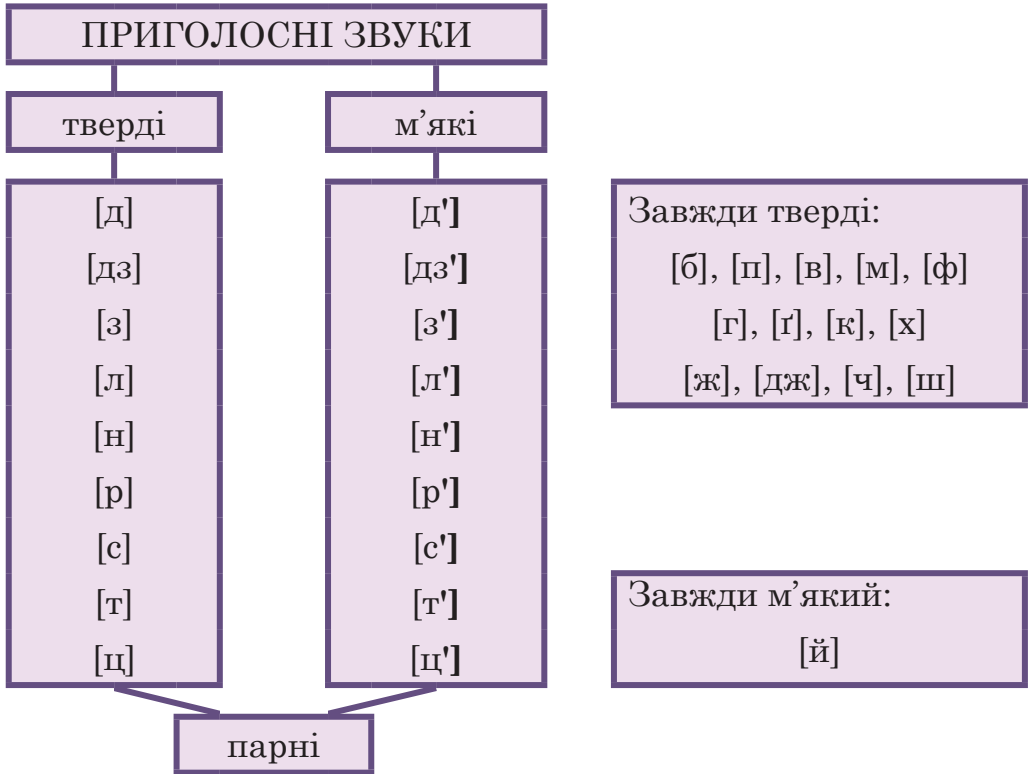
79. 1. З підручника української літератури або з інших джерел випиши дві скоромовки, у яких найчастіше повторюється: а) дзвінкий звук; б) глухий звук. Підкресли букви, які позначають ці звуки.

79. 2. Повправляйся в читанні цих скоромовок. Під час тренування зроби аудіозапис. Прослухай його. Визнач, над вимовою яких звуків тобі ще варто попрацювати.

§ 19. Розрізняємо **тверді й м'які приголосні**, правильно вимовляємо їх. Переказуємо текст

80. 1. Послухай повідомлення, яке підготували до уроку Дмитро та Софія. Розглянь таблицю.

80. 2. Про що йдеться в повідомленні дітей? Що тобі було відомо раніше, а про що ти дізнався(-лася) з тексту?

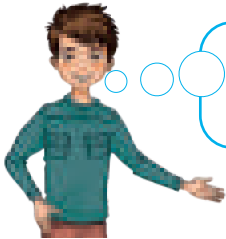

80. 3. Перекажи зміст почутого повідомлення другові (подрузі), якого (якої) не було на уроці. Користуйся таблицею до вправи 80. 1.

81. 1. Прочитай діалог. Про що йдеться в розмові?

Друзе, ти звернув увагу, що при вимові м'яких звуків губи розтягуються, ніби у посмішці, а язик притискається обома краями до верхніх зубів.

Ні, Софіє.
Я не помічав.

Можеш перевірити це. Під час вимови звуків подивися у дзеркальце.

81. 2. Чи була відома тобі раніше інформація, яку повідомила Софія? Чи перевіряв(-ла) ти її?

82. 1. Прочитай повідомлення. Повправляйся у правильній вимові.

Зверни увагу! Якщо після букв, що позначають завжди тверді звуки, стоять букви **і, я, ю, є**, то такі приголосні звуки вимовляй пом'якшено. Наприклад: **білка, вітер, пюре, кішка, мюслі, Мюнхен**. У звукописі знаком ' позначають напівпом'якшеність приголосного. Наприклад: [б'ілка], [в'ітер].

82. 2. Прочитай пари слів. Порівняй вимову приголосних. У яких словах приголосні вимовляємо твердо, у яких – м'яко, а в яких – пом'якшено?

КИТ – кіт

ВИТИ – віти

БИК – бік

САД – сядь

ЛИС – ліс

ПИТИ – піти

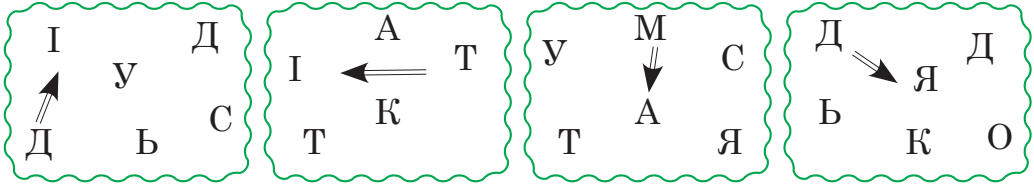
ДИМ – дім

СТУК – тюк

82. 3. Спиши пари слів. Підкресли букви, що позначають пом'якшені приголосні.

83. 1. Утвори слова з «розсипаних» букв. Запиши їх. Яке одне слово може об'єднати їх усі?

83. 2. Склади та запиши три речення з цими словами.

84. 1. Знайди й запиши текст колискової пісні «Котику сіренький».

Повправляйся у виразному читанні.

84. 2. Зроби аудіозапис колискової у власному виконанні. Помір-
куй, що потрібно вдосконалити у своєму мовленні.

§ 20. Досліджуємо м'які приголосні: правильно вимовляємо, позначаємо їх м'якість на письмі буквами і, я, ю, є та ь

85. 1. Розглянь малюнки. Вимов назви предметів. Запиши їх.

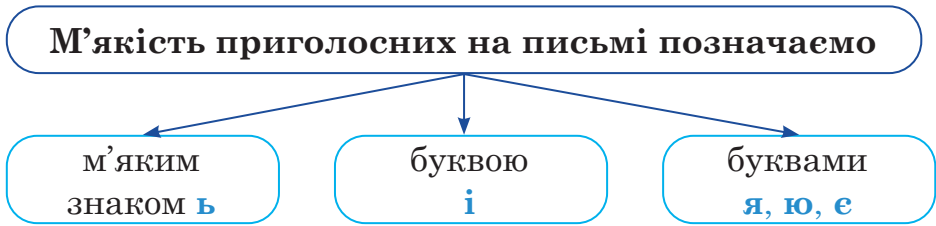
85. 2. Прочитай запитання Івана Петровича. Дай відповіді на них. Аргументуй свої відповіді, використовуючи приклади з попередньої вправи, або добери власні.

- Як дізнатися під час читання, який звук вимовляти – твердий чи м'який? Які букви це підказують?
- За чим орієнтуватися під час письма: як дізнатися – позначати м'якість приголосного чи ні?

85. 3. Відповідно до схеми зробить висновки про позначення м'якості приголосних на письмі. Доберить приклади.

85. 4. Розподіли й запиши слова до кожного зі сформульованих висновків. Підкресли однією рисою букви, що позначають м'якість приголосних, а двома рисками – букви, що позначають м'які приголосні.

Альбом, рюкзак, літо, житнє, малюнок, дїм, пальто, сине, лялька, щастя, батько.

86. Зроби буквений запис слів, переданих транскрипцією. Поясни їх правопис.

[бабу́с'а], [неді́л'а], [сл'о́зи], [л'уді́на], [с'і́чен'], [л'о́тчик].

87. 1. Послухай текст. Які емоції, думки він викликав у тебе?

МАМИНЕ СЕРДЕНЬКО

Чи знаєш ти, що таке мамине серде[н]ко? Думаєш, воно таке, як на ма[л'у]нку в енциклопе[д'її]? [Н'ї], дитино, серце набагато [б'їл']ше. [Ц'о]го не зобразиш на жодному ма[л'у]нку. А головне, що у сер[ц'ї] мами основне [м'ї]сце займаєш ти. Так-так, саме ти... Дивне серце, правда? Поки тебе не було, там по[м'ї]щало[с'а] багато в[с'о]го. Але [п'їсл'а] твого народже[н':а] це все по[т'ї]снило[с'], і [б'їл']шу частину серде[н]ка зайняла дитина. Саме [д'ї]ти є господа[р'а]ми маминого серде[н]ка. І лише вони його можу[т'] розбити (*За Іриною Мацко*).

87. 2. Чи погоджуєшся ти зі словами авторки про те, що **у серці мами основне місце займає дитина**? Чи можна рядками з тексту так само сказати й про серце тата, бабусі чи дїдуся? Чому так думаєш? Обґрунтуй свою відповідь. А хто живе у твоєму серці?

87. 3. Як ти розумієш вирази **господарі маминого серця, розбити серце**? Якщо відчуваєш труднощі, звернися за поясненням до вчителя або вчительки.

87. 4. Добери заголовок до тексту. Спиши текст, передаючи транскрипцію буквеним записом.

88. 1. Прочитай і спиши вірш Надії Красоткіної. Підкресли букви, які позначають м'якість приголосних. Назви слова, у яких буква **і** позначає не м'якість, а пом'якшення.

Земля моя, земля найкраща в світі!
Я твій маленький, тонкий пагінець.
Без тебе я ніде не зможу жити,
для мене ти і ненька, і мудрець.

88. 2. Навчися виразно читати вірш або, за бажання, вивчи його напам'ять. Зроби аудіозапис власного прочитання вірша. Проаналізуй його: чи не припустився(-лася) ти помилок у вимові.

§ 21. Розрізняємо **типи мовлення**: розповідь, опис, роздум

89. 1. Прочитай повідомлення Івана Петровича. Розглянь таблицю.

Пригадай: у процесі спілкування залежно від мети висловлювання люди використовують різні **типи мовлення**. Найчастіше це **розповідь, опис, роздум / міркування**.

Тип мовлення	Запитання, на яке дається відповідь	У висловлюванні повідомляється про	Основні частини висловлювання
розповідь	Що робить особа (предмет)? Яка подія трапилася?	події, дії, вчинки персонажів	початок дії, її розвиток і завершення
опис	Яким є предмет або особа?	ознаки предмета, особи, явища	загальне враження, окремі ознаки, деталі
роздум	Чому особа, предмет чи дія саме такі?	причини ознак чи дій	теза (думка, яку доводимо), докази, висновок

89. 2. Спираючись на знання з української й рідної мов і користуючись відомостями з таблиці, доповни повідомлення Івана Петровича про типи мовлення.

90. 1. Прочитайте тексти. Про що в них йдеться?

I. Телевізор – звична річ, без якої важко уявити сучасне помешкання. Він і мультфільми покаже, і казки, і новини... Більшість з нас любить дивитися телевізор. Але мені здається, що інколи цей прилад приносить шкоду.

Буває так, що ми мріємо про подорожі, кожен вільну годину дивимося фільми, програми про далекі країни й уявляємо себе мандрівниками. Так телевізор краде наш час.

Потрібно знайти в собі сили вимкнути телевізор та зробити щось корисне: пограти з кимось у шахи, вивести на прогулянку собаку або вмовити рідних поїхати на пікнік.

II. У вітальні на стіні з'явився новий мешканець – телевізор! Тонкий чорний корпус, плаский екран, на якому відбиваються сонячні зайчики... Варто натиснути кнопку пульта – і на екрані з'являється яскраве зображення, а кімнатою линуть чіткі звуки.

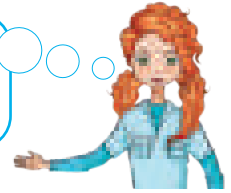
90. 2. Чи однакова тема обох текстів? А основна думка?

90. 3. До якого типу мовлення належить кожен з текстів? Яким типом тексту ти будеш користуватися, коли тобі треба описати, який вигляд має предмет, а яким – щоб пояснити користь або шкоду від приладу?

90. 4. Перекажи перший текст. Добери заголовок і запиши свій переказ.

Текст, у якому є елементи двох або кожного з типів мовлення, називають **комбінованим**.

91. 1. Прочитай текст.

У багатьох українських родинах вишиванка передається від покоління до покоління. І в тебе, можливо, є сорочка, яку ти успадкував(-ла) від своїх батьків чи родичів, а твоя мама чи тато — від своїх, а бабуся чи дідусь — від своїх... Якщо ж такої родинної історії в тебе немає, її можеш започаткувати ти!

Важливо знати, хто саме вишивав цю сорочку, бо вона здатна роками зберігати в собі енергетику, яку заклали при вишиванні. Добра енергетика вишиванки буде тобі оберегом.

У давнину найбільшою цінністю було мати таку вишиванку, якої немає ні в кого. Тому люди й вигадували все нові узори та орнаменти, додавали барв. Багатство й поєднання кольорів робило вишиванку унікальною (*Оксана Караванська*).

91. 2. Яка тема тексту? А основна думка? Який тип мовлення використала авторка тексту?

91. 3. Добери заголовок до тексту. Що він відображає – тему чи основну думку?

91. 4. опиши або розкажи про цінну для тебе річ. Обери тип мовлення залежно від того, що ти хочеш повідомити: як ця річ до тебе потрапила, чому вона важлива й цінна для тебе чи яка вона.

§ 22. Досліджуємо подовжені приголосні: правильно вимовляємо, позначаємо їх на письмі подвоєнням букв

92. 1. Прочитайте запитання Івана Петровича. Дайте відповіді на них.

- Що спільного є у словах **письменник, роздоріжжя, Закарпаття**?
- Які звуки позначаємо на письмі
- подвоєнням букв?
- Чи є такі звуки в румунській мові?
- Як позначаємо такі звуки у транскрипції?
- Як вимовляємо?

92. 2. Запишіть транскрипцію слів **письменник, роздоріжжя, Закарпаття. Перевірте правильність записів одне одного.**

93. Прочитай і запиши групи слів, замінюючи звуковий запис буквеним. Поясни, за якою ознакою згруповані слова.

Щоде[н:и]к, іме[н:и]к, відмі[н:и]к, годи[н:и]к, Ге[н:а]дій, Е[м:а].

Почу[т':а], жи[т':а], віта[н':а], мовча[н':а], обли[ч':а], відкри[т':а].

94. 1. Прочитай текст.

Тихо в лісі. Настає прозоре світа[н':а]. Узлі[с':а]м прокрадається з нічного полюва[н':а] старий лис. Ось ворухнулася в гі[л':і] синичка. Пролетіла над узлі[с':а]м зграйка шишкарів.

Усе бачить, усе чує, усе знає в лісі старий хитрючий лис. *(За Іваном Соколовим-Микитовим)*

94. 2. Про кого розповідається в тексті? Яку картину ти уявив(-ла)? Пригадай, коли востаннє ти був(-ла) у лісі. Що бачив(-ла)? Кого зустрів(-ла)? Поділися враженнями про це зі своїми однокласниками та однокласницями.

94. 3. Зроби буквений запис слів, записаних транскрипцією.

95. 1. Послухай текст. Про що в ньому йдеться?

У наш час, щоб передавати інформацію на відстань, використовують радіо, телебачення, інтернет і, звичайно, письмо. Особливо письмо. Саме воно дає можливість долати відстань і час. Ми можемо описати цікаві події, своє життя, передати свої міркування на тисячі кілометрів, вивчати пам'ятки давнини, ознайомлюватись із поглядами людей, які жили століття та тисячоліття до нас. А як же передавали інформацію раніше?

Потреба передавати думки на віддаль існувала здавна. Для цього використовували сигнали, до яких людина часто вдавалася навіть у часи існування й поширення письма. Перегорнімо сторінки історії.

У часи, коли український народ потерпав від нападів ворогів, для попередження про небезпеку використовували мову сигнальних вогнів. Варта, яка побачила або почула наближення ворогів, запалювала бочки зі смолою. Сигнал підхоплювався іншою вартою, і звістка про загрозу миттю розносилася по українських землях (З інтернету).

95. 2. З'ясуй значення незнайомих слів. У який спосіб ти це зробиш?

Варта – охорона, сторожа.
Небезпе́ка – загроза.
Миттю – швидко, раптово.

95. 3. Прочитайте текст. За змістом тексту складіть три запитання. Зверніться з ними одне до одного й отримайте відповіді.

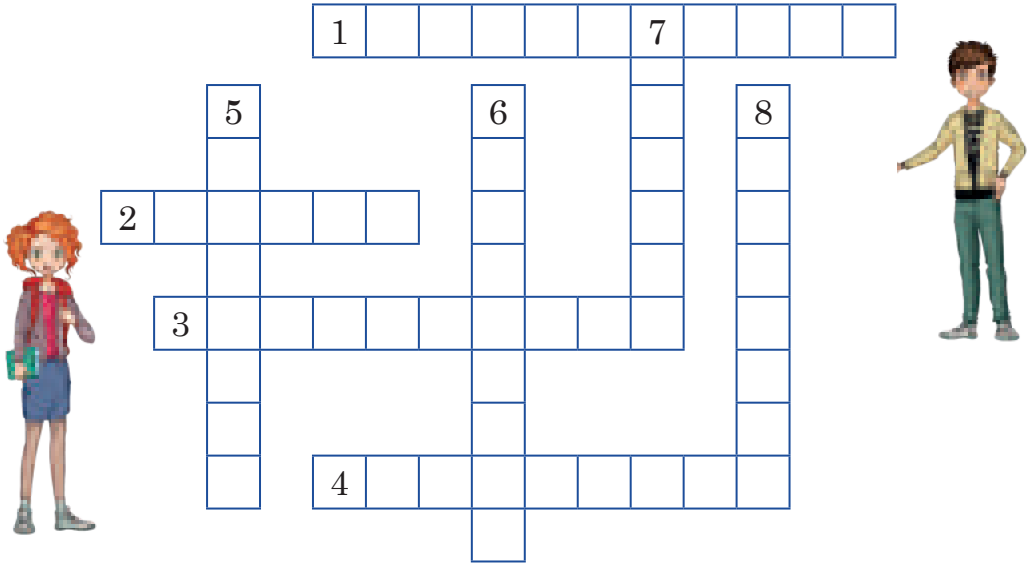

95. 4. Випиши з тексту речення, в яких є слова з подовженими м'якими приголосними.

96. Розв'яжи кросворд, який склали Дмитро та Софія. Запиши відповіді в зошит.

1. Синонім до слова **чемність**. 2. Одяг для дівчат. 3. Синонім до слова **хобі**. 4. Антонім до слова **відповідь**. 5. Водний вид спорту. 6. Частина мови. 7. Що ми розчісуємо? 8. Антонім до слова **вітання**.

§ 23. Правильно вимовляємо й пишемо слова з апострофом і без нього. Доводимо власну думку

97. 1. Послухай текст. Про що сперечаються діти?

97. 2. Як ти гадаєш, хто з дітей помиляється, а хто ні? Під час відповіді можеш використати фрази з довідки.

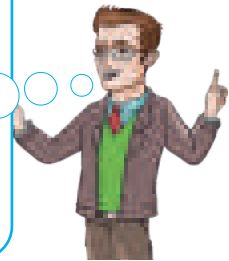

Довідка: я вважаю, ... ; на мою думку; я стверджую, що ... ; я переконаний(-а), що... , тому що ...

97.3. Прочитай повідомлення Івана Петровича – перевір правильність своїх міркувань.

Пригадай! Для позначення на письмі твердої вимови приголосних перед буквами **я, ю, є, ї** вживають **апостроф** ('). Він вказує, що буквами **я, ю, є** позначено два звуки. У випадках, коли **я, ю, є** позначають м'якість попереднього приголосного, апостроф не пишуть.

97.4. Прочитай повідомлення. Поміркуй, чи зможеш ти ним скористатися.

Апостроф – це знак, що не позначає жодного звука, проте він дуже важливий. Його ще називають сторожем звука [й]. Апостроф пишуть у слові тоді, коли між приголосним і голосним звуком чується звук [й].

97. 5. Прочитай скоромовку, дотримуючись норм української вимови.

Зелений в'яз високий виріс,
в'язолаз на в'яза виліз.
Ви зважайте, в'язолазе,
не скрутить на в'язі в'язи.

98. Прочитайте таблицю. Які правила вона ілюструє? Сформулюйте їх. Із довідки доберіть приклади до кожного з правил.

АПОСТРОФ

пишемо перед **я, ю, є, ї**

- після букв **б, п, в, м, ф**;
- після букви **р**, що позначає твердий звук (у вимові чується [й]);
- після букви **к** у слові **Лук'ян** і похідних від нього словах.

не пишемо перед **я, ю, є, ї**

- після букв **б, п, в, м, ф**, якщо перед ними є буква на позначення приголосного, крім **р**;
- після букви **р**, що позначає м'який звук (у вимові не чується [й]).

Довідка: буряк, п'ятниця, цвях, Лук'янець, рум'янець, подвір'я, свято, Мар'яна, Лук'янівка, здоров'я, рядок.

99. 1. Прочитай текст. Про що в ньому йдеться?

Мар'яна вийшла на подвір'я. На кленах біля будинку почав з'являтися багрянець. Недаремно кажуть, що вересень – рум'янець року. Знічев'я дівчина пішла вулицею до площі. Під ногами шурхотіло зів'яле листя. Аж ось її наздогнали Зоряна і Дем'ян. Діти пішли в кав'ярню.

Знічев'я – з нічого робити, без причини, несподівано, раптом.

99. 2. Як ти розумієш зміст фрази **вересень – рум'янець року**? Пригадай вулиці рідного міста (села) восени. Які ознаки приходу осені тебе найбільше радують?

99. 3. Запиши текст. Поясни правопис слів з апострофом.

100. 1. Послухай текст. Про кого в ньому розповідається?

Увечері [Вйа]чеслав полюбляє проводити час у саду. Хлопець уможується на шезлонгу й дивиться на зо[р'я]не небо. [Вйа]чеслава ваблять далекі сузі[рйа] і планети. Він уважно вдивляється в космічну далечінь і відчуває якийсь з[вйа]зок з далекими й непізнаними світами. У такі хвилини в полу[мйа]нному серці хлопця зароджується почуття обо[вйа]зку берегти рідну планету.

100. 2. Яку картину ти уявив(-ла), слухаючи текст? Про що ти думаєш чи мрієш, коли дивишся на зоряне небо?

100. 3. Добери та запиши заголовок до тексту. Спиши текст, передаючи транскрипцію буквеним записом.

§ 24. Аналізуємо слова з орфограмами, користуємось орфографічним словником

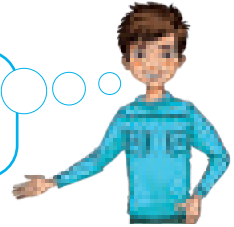

101. 1. Послухай текст. Хто і про що підготував повідомлення?

101. 2. Що тобі було відомо з уроків рідної мови, а про що ти дізнався(-лася) з тексту? Що таке **орфограма**?

Орфограми у словах слід умовно позначати так: **весна, зима.**

101. 3. Прочитай слова. Розподіли й запиши їх за назвами вивчених орфограм: 1) написання буквосполучення **ьо**; 2) написання буквосполучення **йо**; 3) позначення на письмі подовжених приголосних; 4) уживання апострофа.

Навчання, полум'я, сьогодні, вітання, дев'ять, йогурт, м'ята, льон, майонез, Лук'ян, район, Прикарпаття, здоров'я, серйозний, льотчик, обличчя, сльози, волосся.

102. 1. Прочитай текст.

З особливою пошаною й увагою ставляться до криниць мешканці Буковини. Майстри з великою любов'ю оздоблюють їх так, що кожна з них – справжній витвір мистецтва.

Люди дбають про криниці. Часто в них тримають освячені в церкві букети з різнотрав'я, тому що в минулі часи вірили, що це допоможе зберегти воду чистою. Добра традиція цього краю – зводити на околиці села криницю для громадського користування. Біля придорожньої криниці обов'язково є кухлик чи глечик, з яких можна попити свіжої води.

У деяких селах Буковини поширені криниці-журавлі. Їх можна побачити в селі Маршинці Новоселицького району.

Велике пошанування в народі мають криниці, яким приписують надзвичайні властивості. Такі дивовижні джерела і криниці є в багатьох куточках Буковинського краю.

102. 2. Про що розповідається в тексті? Яка інформація була вже відома тобі? З якими відомостями ти (не)погоджуєшся?

102. 3. Чи відомі тобі факти, якими можна доповнити цей текст? Поділися ними.

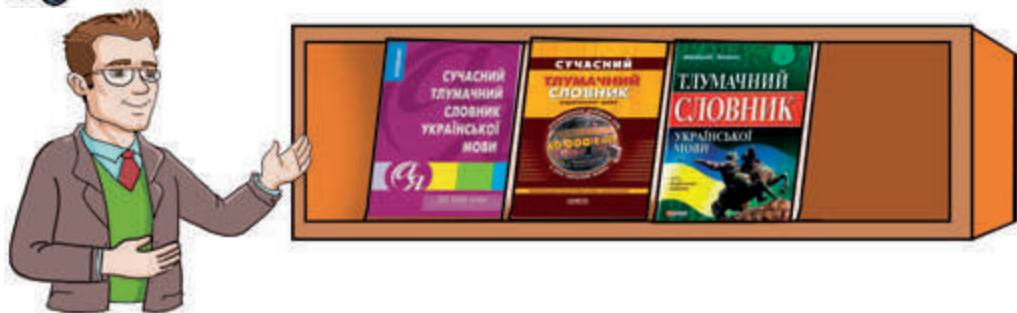
102. 4. Поміркуйте, які заголовки можна дібрати до тексту. Оберіть найбільш влучний. Аргументуйте свій вибір.

102. 5. Випишіть з тексту слова, які ілюструють такі орфограми: 1) уживання великої букви; 2) написання буквосполучення **ьо**; 3) позначення на письмі подовжених приголосних; 4) уживання апострофа.

102. 6. Поясніть правопис підкреслених слів (на вибір). Перевірте правильність відповіді одне одного за словником.

103. 1. Послухай розповідь Івана Петровича. Про що в ній ідеться?

103. 2. Яке призначення орфографічного словника? Яку пораду дає Іван Петрович? Чи скористаєшся ти нею?

103. 3. Прочитай слова. Перевір їх написання за орфографічним словником. Запиши слова, уставляючи потрібні букви.

Абр_кос, ап_льсин, д_ржава, пр_з_дент, кр_ниця, каф_терій, д_ректор, ф_ст_валь, т_л_візор, в_дмідь, ч_р_паха.

104. 1. Прочитай слова, дотримуючись норм української вимови. Запиши їх, передаючи транскрипцію буквеним записом. Доведи правильність свого запису.

[с'о]годні, тре[т'о]го, народже[н'а], сі[мйа], [шчаст'а], ко[л'о]рові, ма[л'у]ва[н'а].

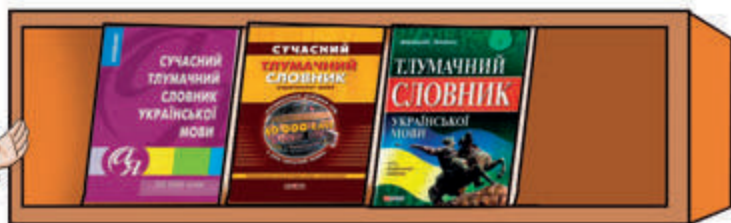
104. 2. Склади й запиши чотири-п'ять речень або невеликий текст з наведеними словами. Підкресли орфограми.

ЛЕКСИКОЛОГІЯ

§ 25. Ознайомлюємося з терміном лексикологія. З'ясовуємо лексичне значення слів. Ознайомлюємося зі словниками

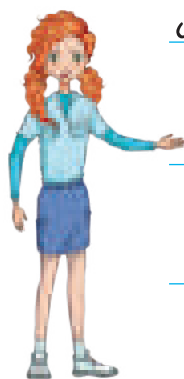

105. 1. Послухай розповідь Івана Петровича. Про що в ній ідеться?

105. 2. Про що розповів Іван Петрович? Що тобі було відомо з уроків рідної мови, а про що ти дізнався(-лася) з тексту? Чи трапилася в тексті інформація, яка тебе вразила? Яка саме? Яке призначення тлумачного словника?

105. 3. Прочитай слова, які записала Софія. Випиши ті, які важливі для розуміння змісту тексту?

лексика

лексикологія

лексичне значення

визначити важко

тематична група слів

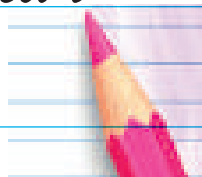
тлумачний словник

пояснюється менші

одинадцять томів

сто тридцять шість тисяч

(136 000) слів

105. 4. Поміркуй і доповни речення «Я вивчаю лексикологію для того, щоб ...». Під час відповіді можеш використати фрази, які навів Дмитро.

- знати значення слів
- доречно вживати слова
- моє мовлення було грамотним, правильним

106. 1. Прочитай слова. До кожного рядка добери слово, яке об'єднує наведені слова в тематичну групу. Запиши за зразком.

Зразок. Кросівки, туфлі, капці – взуття.

Пальто, спідниця, джинси –

Шафа, ліжко, комод –

Чашка, тарілка, термос –

Психолог, льотчиця, водій –

106. 2. Поясни й запиши лексичне значення підкреслених слів. Якщо відчуваєш труднощі, звернися до тлумачного словника.

107. До наведених слів добери такі, що їх конкретизують. Запиши за зразком.

Зразок. Природні явища: вітер, дощ, сніг, грім.

Емоції:

Професії:

Національності:

Країни:

108. 1. Уявіть, що вам доручили скласти тлумачний словник, у якому потрібно пояснити лексичне значення назв зображених предметів. Запишіть свої пояснення.

108. 2. Перевір, чи так само пояснені значення цих слів у тлумачному словнику.

108. 3. Назви слово, яке об'єднує назви зображених предметів у тематичну групу.

109. 1. Прочитайте текст. Який настрій він викликав у вас?

Дітям доручили скласти тлумачний словник зі словами, наведеними у стовпчику ліворуч. Ось що у них вийшло.

Мавпа – бананоїдка, міс джунглі.

Магніт – ліжко або подушка вранці.

Майка – шорти для рук.

Ложка – зброя ненажери.

Луска – риб'ячий бронезилет.

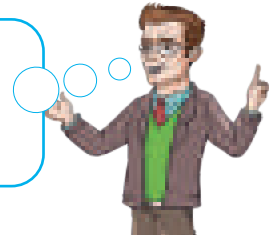
Лінійка – дім сантиметрів (*З журналу*).

109. 2. Поміркуйте, чому саме такий словник склали діти. Якими мали би бути пояснення значення наведених слів у справжньому тлумачному словнику? Запишіть їх.

109. 3. Якщо забажаєте, разом з друзями можете продовжити складати жартівливий словник.

Письменник Анатоль Франс писав:
«Словники – це всесвіт в алфавітному
порядку».

110. 1. Прочитай текст. Про що в ньому йдеться?

Словники – особливі книжки, які допомагають писати грамотно. Вони бувають різні.

Орфографічний підказує, як правильно написати слово.

У фразеологічному словнику зібрано стійкі звороти та пояснення їх змісту.

Етимологічний словник розповідає про походження слова, а словник іншомовних слів – про чужі слова, які прийшли в нашу мову.

Словник синонімів допоможе з кількох близьких за значенням слів дібрати те, яке найбільше підходить до змісту висловленої думки, а словник власних імен пояснить, звідки твое ім'я та що воно означає.

Ми часто користуємося перекладними словниками, наприклад, українсько-англійським і англійсько-українським, румунсько-українським і українсько-румунським...

110. 2. Що нового ти дізнався(-лася) з тексту? Що запам'ятав(-ла)? До яких словників ти вже звертався(-лася)? А з якими хотів(-ла) би ознайомитися? Про які відомі тобі словники в тексті не згадується?

110. 3. Випиши назви видів словників.

110. 4. Уяви себе букблогером: підготуй і проведи для своїх однокласників та однокласниць презентацію одного зі словників. У презентації розкрий такі питання: 1) вид словника (орфографічний, антонімів, етимологічний); 2) його призначення (у яких випадках ним можна скористатися); 3) як працювати з цим словником; 4) яку додаткову інформацію можна дізнатися з нього.

111. Переклади слова українською мовою. Запиши тлумачення їх лексичного значення. Перевір правильність свого запису за допомогою тлумачного словника.

Umbră, dulap, ploaie, seasornic, orfan, înțelepciune.

§ 26. Розрізняємо **однозначні й багатозначні слова**. Працюємо з тлумачним словником

112. 1. Послухай розповідь Івана Петровича. Про що в ній йдеться?

Багатозначні слова:

хвіст (коня, поїзда)

крило (птаха, літака)

іде (людина, час, урок, дощ)

зелена (трава, ягода)

Однозначні слова: автобус, ноутбук, банкомат, каструля, крокодил.

112. 2. Про які слова йдеться в тексті? Чи є такі у твоїй рідній мові?

112. 3. У тлумачному словнику знайди пояснення значення одного зі слів, що в таблиці. Яку інформацію про слово ти дізнався(-лася)?

112. 4. Використовуючи інформацію з прослуханого тексту та знання, отримані на уроках української та рідної мови у початкових класах, продовж речення, які пропонує Софія.

- За кількістю значень слова
- поділяються на ___ і ___ .
- Однозначні слова – це слова, що ___ .
- Багатозначні слова – це слова, що ___ .

113. За допомогою тлумачного словника з'ясуй, скільки значень мають наведені слова. Запиши в один стовпчик однозначні, а в інший – багатозначні слова.

Алфавіт, полотно, ходити, олівець, земля, веселка, літак, гострий.

114. 1. Розглянь малюнки. Спробуй пояснити значення слів – назв зображених предметів. Якщо відчуваєш труднощі – звернися до тлумачного словника.

зірка

піраміда

СЛОВНИК

корінь

114. 2. Склади й запиши два речення з одним зі слів (на вибір), уживаючи його в різних значеннях.

115. 1. Прочитай вірш Юрія Рибчинського.

Журавлі летять у вирій
ген за тридев'ять земель.
А один в селі лишився –
синьоокий журавель.
Журавлі летять у вирій
в день холодний і ясний,
а один в селі лишився –
став колодязним.

Вірій – теплі краї, в які на зиму відлітають перелітні птахи.
За тридев'ять земель – дуже далеко, в далекі краї.

115. 2. Про яких журавлів ідеться у вірші? Чи можна вважати слово **журавель** багатозначним? Доведи це.

115. 3. Цей вірш Юрія Рибчинського, як і багато інших творів поета, став піснею. Музику до неї написав композитор Вадим Ільїн. Послухай цю пісню.

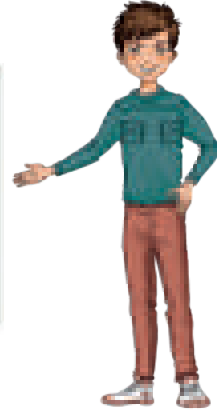
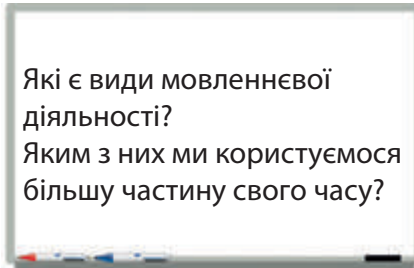
116. Проілюструй значення двох слів (на вибір), як у вправі 114. 1. Доповни зображення тлумаченнями зі словника або складеними самостійно.

Місяць, крило, змій, поле, хвіст, ніс, лист.

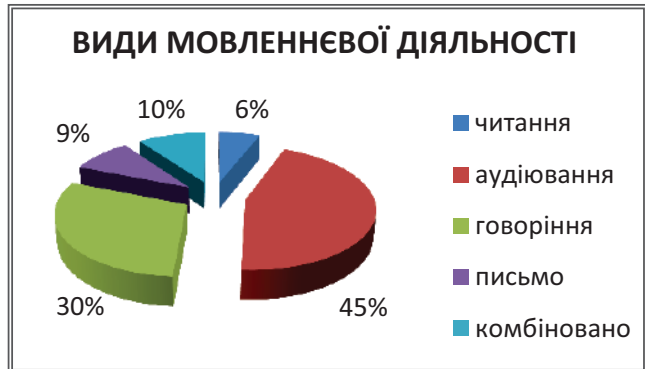
§ 27. Ознайомлюємося з аудіюванням як видом мовленнєвої діяльності, учимося бути уважними слухачами та слухачками

117. 1. Дай відповіді на запитання Дмитра.

117. 2. Перевір свої здогади: послухай повідомлення Івана Петровича.

117. 3. Що нового ти дізнався(-лася) з тексту? Яка інформація тебе здивувала? Яка запам'яталася?

117. 4. Використовуючи почуту інформацію й діаграму, оціни, чи правильно ти відповів(-ла) на друге запитання Дмитра?

118. Розглянь дітей на малюнках. Хто з них аудіює?

119. 1. Проаналізуй себе як слухача: прочитай наведені нижче запитання, дай на них відповіді для самого себе.

- Якого вчителя чи вчительку ти більш уважно слухаєш? Чому?
- Чи уважно ти слухаєш відповіді інших учнів та учениць?
- Чи звертаєш ти увагу на слова, які вчитель або вчителька виділяє голосом?
- Чи ставиш ти запитання, коли чогось не розумієш?

119. 2. Прочитай поради Софії. Які з варіантів ти візьмеш до уваги?

Якщо тобі щось незрозуміло, можна сказати так:

- Скажіть, будь ласка, що означає слово ... .
- Пробачте, я не зрозумів(-ла), як виконувати завдання ... .
- Поясніть, будь ласка, як позначати ... .

120. 1. Послухай, а потім прочитай текст-пам'ятку. Поміркуй, у яких випадках тобі буде корисна ця інформація.

ПРИЙОМИ СЛУХАННЯ

- ✓ Не відволікайся, постарайся зосередитися.
- ✓ Не перебивай того, хто говорить.
- ✓ Намагайся визначити за початком тексту або його заголовком, про що в ньому буде розповідатися.
- ✓ Звертай увагу на те, що мовець виділяє голосом, на вираз його обличчя, жести.
- ✓ Якщо ти щось не зрозумів(-ла), запитай про це.

120. 2. Про що йдеться в пам'ятці? Які прийоми слухання тобі були відомі з уроків рідної мови? А про які ти дізнався(-лася) з тексту? Якими з прийомів слухання ти активно користуєшся?

121. Прослухай по радіо, телебаченню чи знайди в мережі інтернет інформацію на тему, яка тебе цікавить, і перекажи її у класі.

§ 28. Спостерігаємо за словами з прямим і переносним значенням

122. 1. Прочитай вірш Алли Свашенко. Про що в ньому йдеться?

В нашій класі зажила
шовкошиточка мала.
Говорить вона уміє
так, неначе шовком шие.
Каже: **Сонечко сміється.**
Солов'їна пісня лється.
Вітер з гаєм розмовляє.
Верба коси заплітає.

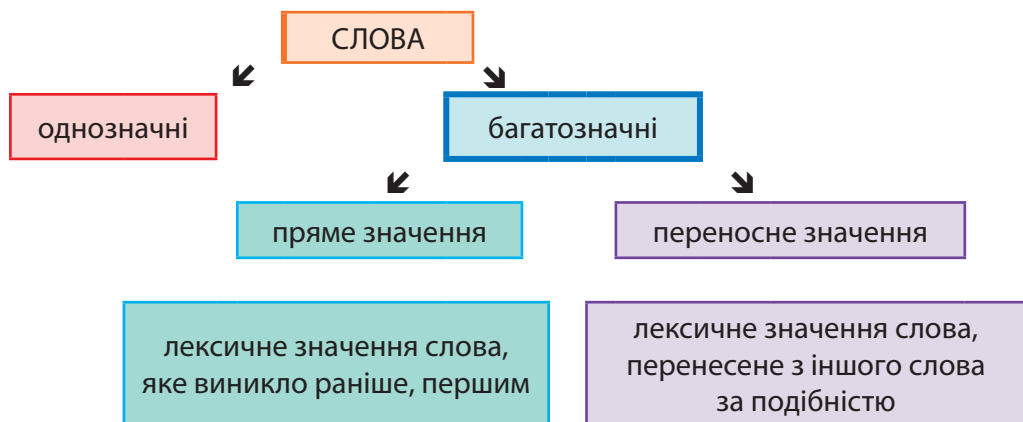
А Назарчик засміявся:
– Я щось тут не розібрався.
Де язик у вітру й гаю?
Чи в піснях вода буває?
Хіба сонечко сміється?
Щось мені це видається
дуже дивним.
А тобі?

Говорить, наче шовком шіє, – гарно, вправно, уміло.

122. 2. Що викликало в Назарчика здивування? Про що він забув? Як автор називає дівчинку? Чому? Яке мовлення дівчинки?

122. 3. Спиши виділений уривок вірша.

122. 4. Пригадай, що ти дізнався(-лася) про пряме й переносне значення слів з уроків української та рідної мови в початкових класах. Розкажи про це, скориставшись схемою.

122. 5. Поміркуй, яке призначення слів із переносним значенням. Перевір правильність своїх міркувань: зістав свою відповідь із повідомленням Івана Петровича.

Переносне значення слова виникає тоді, коли назва предмета, ознаки чи дії переноситься з одного предмета, його ознаки чи дії на інші.

Слова з переносним значенням роблять мову більш точною, красивою, поетичною. Вони допомагають людині чітко висловлювати свої думки, яскраво передавати почуття.

123. Прочитай і спиши речення. Поясни, в якому значенні – прямому чи переносному – ужито підкреслені слова в кожному з речень.

1. Синоптики прогнозують на сьогодні бурю.
2. У душі моїй вирувала буря від почутих слів.
3. Яскравий метелик сів на квітку.
4. Славко одягнув сорочку, костюм і метелик.
5. У кролика м'яке хутро.
6. У Наталі м'який характер.
7. Під вікном цвіла троянда.
8. Лагідна усмішка цвіла на устах дівчини.

124. 1. Послухай вірш Марії Познанської. Яку картину ти уявив(-ла) під час слухання? Які почуття викликав вірш?

З далекого моря занесло хмарину,
приніс її вітер, підгонив у спину.
Стомилась, заплакала хмаронька та
і сльози свої пролила на жита,
на гай, на долини, – сльози-перлини.
Не стало, не стало у небі хмарини...
А ми засміялись, бо зелено скрізь,
і весело стало від хмарчиних сліз.

124. 2. Прочитай вірш. Назви слова, ужиті в переносному значенні.

124. 3. Спиши вірш. Підкресли орфограми у словах.

125. 1. Прочитай речення. Поясни лексичне значення підкреслених слів.

1. Над озером зажурилася верба. 2. Бабуся зажурилася біля вікна. 3. Кожна квіточка усміхалася на лузі. 4. Сестричка усміхалася до мене. 5. Дитина спить у колисці. 6. Озеро спить під ковдрою туману. 7. Матуся співає колискову. 8. Моє серце співає від почуттів, що його переповнюють.

125. 2. Випиши словосполучення парами так, щоб у стовпчику праворуч були ті, в яких слова вжиті у переносному значенні.

126. 1. Прочитай вірш Віктора Терена.

Яскравий мак горить на весь город.
На мокру стежку вибралась квасоля.
Цвіте в бджоли під крилами горох.
І сохне соняха намокла парасоля.

126. 2. Що ти уявив(-ла), коли читав(ла) вірш? Які слова допомогли тобі змалювати в уяві цю картину? Поміркуй, який заголовок можна дібрати до вірша.

126. 3. Завчи вірш і запиши його з пам'яті. Підкресли слова, ужиті в переносному значенні.

§ 29. Спостерігаємо за вживанням **антонімів** у текстах. Добираємо антоніми, робимо висновки

127. 1. Прочитай повідомлення Івана Петровича. Про що в ньому йдеться?

Пригадай! Слова, які належать до однієї частини мови, але мають протилежне значення, називаємо **антонімами**. Наприклад: **день – ніч, веселий – сумний, загубити – знайти**.

Зверни увагу! Не всі слова можуть мати антоніми. Так, не мають антонімів слова **зошит, чашка, річка, очі, автобус, хліб** та ін.

Якщо слово має кілька значень, то в нього може бути кілька антонімів. Наприклад: **свіжий хліб – черствий хліб, свіжа газета – вчорашня газета**.

127. 2. Яка інформація тобі була відома, а яка для тебе нова?

127. 3. Спираючись на приклади, наведені в повідомленні, сформулюй висновок: які частини мови можуть бути антонімами. Доповни відповідь власними прикладами.

128. 1. Послухай казку Алли Свашенко. Розкажи, якими ти уявляєш її персонажів?

Два брати жили на світі.
Був один з них працюючий,
а другий – ледачий дуже.
Слухай казку про них, друже.
Якщо перший брат вставав,
другий спать мерщій лягав.
Той правдивий і сміливий,
той брехливий, полохливий.
Той – великий, той – малий.
Той розумний, той дурний.
День і ніч брати сварились

і ніколи не мирились.
Все, що перший будував,
другий миттю руйнував.
Ця виснажлива війна –
нині сива давнина.
Хоч брати вже й помирились,
після них слова лишились.
Дуже горді, незалежні,
абсолютно протилежні,
в мові ці слова живуть.
Їх антонімами зуть.

Мерщій – швидко, миттю.

Полохливий – боязкий, несміливий.

128. 1. Прочитай текст, знайди в ньому пари антонімів. Поміркуй, з якою метою вони вжиті. Випиши антоніми.

129. 1. Добери потрібний антонім і запиши з ним прислів'я. Поясни, як ти розумієш їх зміст.

Як є початок, то буде й [ ] .

Добро переймай, а [ ] уникай.

Що влітку за день згубиш, то [ ] й за тиждень не [ ] .

Перейма́ти – засвоювати, запозичувати, навчатися.

Уника́ти – відсторонятися, минати, обходити, відвертатися.

129. 2. Поміркуй, чи можна слова **переймай** та **уникай** вважати антонімами.

130. Прочитай слова, які називають риси людини, що засуджуються в народі. Добери до них антоніми, які називають риси, що схвалюються, і запиши їх. Якщо відчуваєш труднощі, скористайся словником антонімів.

Лінощі, дурість, скупість, брехливість, боягузство.

131. 1. Прочитайте текст. Про що в ньому йдеться?

Закінчився урок. У школі – гомін. Чути розмови. Учні відпочивають.

131. 2. Запишіть текст, замінюючи підкреслені слова антонімами. Про що тепер повідомляється у тексті?

132. 1. Прочитай текст, добираючи антоніми до підкреслених слів.

Санду і Богдан – нерозлучні друзі, хоч і не схожі один на одного. Чорнявий, високий, тоненький, як лозина, Санду й [ ], [ ], [ ], наче м'ячик, Богдан. Та й характери у хлопців різні.

Довідка: завжди, білявий, товстенький, разом, низький, слухняний.

Санду пустотливий, а Богдан . Їх ніколи не побачиш окремо. Вони   .

132. 2. Запиши доповнений текст. Зроби висновок про роль антонімів у мовленні.

133. 1. Прочитай загадку й відгадай її. До якого вжитого в тексті слова відгадка є антонімом?

Я антонім слову **сміх**
не від **радості**, потіх.

Я буваю мимоволі

від нещастя, **горя**, болю,
від образи і **невдач**.

Відгадали слово? ...

133. 2. Добери й запиши антоніми до виділених слів.

§ 30. Спостерігаємо за вживанням синонімів у текстах. Добираємо синоніми, аналізуємо їх роль у мовленні

134. 1. Послухай оповідання Андрія М'ястківського. Між ким відбулася розмова?

134. 2. Чому хлопчик не відразу зрозумів, про кого говорить дідусь?

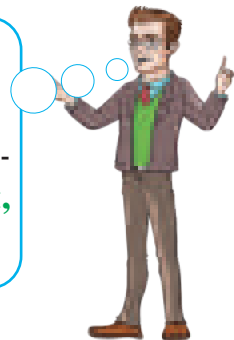
134. 3. Запиши слова, якими хлопчик називав маму. Як можна назвати цю групу слів?

134. 4. Якими словами називають маму у твоїй рідній мові? Як ти звертаєшся до мами?

134. 5. Пригадай і розкажи, що тобі відомо про синоніми з уроків української та рідної мови в початкових класах. Якщо відчуваєш труднощі, прочитай повідомлення.

Пригадай! Слова, однакові або близькі за значенням, які належать до однієї частини мови, називаємо **синонімами**. Наприклад: **плаття – сукня, говорити – казати, блакитний – волошковий**.

135. 1. Прочитай слова. У кожному рядку знайди «зайве» слово.

дощ, злива, громовиця
небосхил, горизонт, райдуга
магазин, базар, ринок
буква, абетка, алфавіт
чемний, гречний, красивий
працьовитий, мудрий, роботящий
говорити, бажати, хотіти

Громо́виця – блискавка.

135. 2. Добери до «зайвого» слова кожного рядка синоніми й запиши їх.

136. 1. Позмагайтеся: доберіть із другом / подругою синоніми до слова **снігопад. Запишіть їх. Порахуйте, скільки слів записано кожним(-ою). А скільки слів ви записали разом?**

136.2. Послухай вірш Леоніда Стрельника. Про що в ньому йдеться?

Снігопад, хурделиця, кужелиця,
завірюха, віхола, буран,
хвища, заметіль, пурга, метелиця,
сніговійниця, хуговій, кура,
хуртовина, хуга, сніговійниця,
заметільниця, хуртеча, сніговій,
курага, поземка, буревій,
круповій, пороша, хуговійниця...
Скільки барв і звуків, й аромату!
Скільки тут синонімів-синів!
Мова наша – найбагатша мати,
між сторіч іде, як між вогнів.

136. 3. Прочитай вірш. Порахуй синоніми. Що тебе вразило? Яка тема й основна думка вірша? Свою відповідь ілюструй рядками з вірша.

137. Послухай жарт. Яку відповідь мав дати Антон на запитання вчительки? Чи міг би він скористатися наведеним нею прикладом?

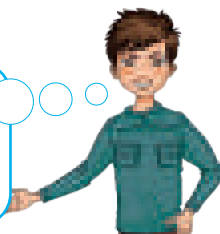

Одну й ту ж тварину українці називають **бегемотом** або **гіпопотамом**. Слово **бегемот** походить із давньоєврейської мови, де означає «**велика тварина**». **Гіпопотам** – слово грецького походження й означає «**річковий кінь**».

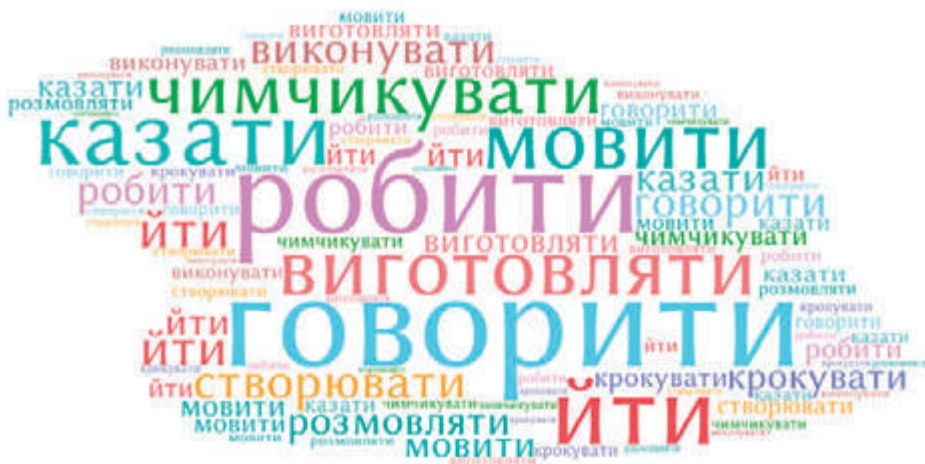

138. Доведи або спростуй висновок, якого дійшов Дмитро.

Синоніми використовують, щоб зробити мовлення виразним, уникнути повторів, одноманітності.

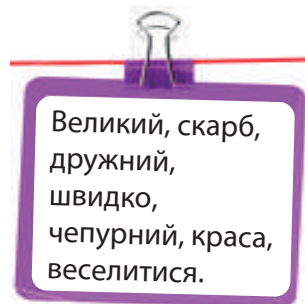
139. 1. Із хмари слів вибери і згрупуй синоніми. Запиши їх. До якої частини мови вони належать?

139. 2. Із двома записаними словами (на вибір) склади й запиши речення.

139. 3. Створи короткий словник синонімів «П'ять синонімів до слова...»: обері слово, добери до нього синоніми, проілюструй прикладами (склади або віднайди речення).

§ 31. Спостерігаємо за вживанням **омонімів** у мовленні. Розрізняємо багатозначні слова та омоніми

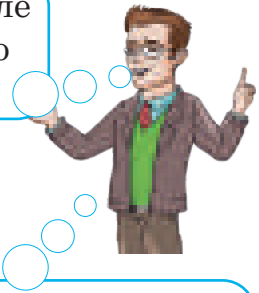

140. 1. Послухай, а потім прочитай діалог. Між ким і про що була розмова?

Слова, які звучать і пишуться однаково, але мають різне за лексичне значення, називаємо **омонімами**.

Як відрізнити багатозначні слова від омонімів?

Якщо у значенні двох слів, які звучать і пишуться однаково, є спільні ознаки, то це багатозначні слова. А якщо у значенні немає нічого спільного, то це слова-омоніми. Наприклад: **дзвоник** (невеликий дзвін) і **дзвоник** (квітка) – багатозначні слова; **моторний** (швидкий) і **моторний** човен (з мотором) – омоніми.

140. 2. Про які слова велася мова? Чи є такі у твоїй рідній мові?

140. 3. Уявіть ситуацію: Софія не була на уроці української мови. Вона звернулася до Дмитра з проханням пояснити їй тему, яку вивчали. Розподіліть ролі й розіграйте діалог.

141. 1. Прочитайте й запишіть вірш Ліни Біленької. Зіставте кожне з підкреслених слів з наведеними тлумаченнями.

– Чуєш, Диме, – каже Пара. –
Пара ми, а чи не пара?
Ти з вогню, а я з води.
Швидше відповідь знайди!

1. Пара – дві особи або два предмети.

2. Пара – газоподібний стан води.

141. 2. Дослідіть: підкреслені слова – багатозначні чи омоніми. Аргументуйте свою відповідь.

142. Розглянь малюнки. Спробуй пояснити значення слів – назв зображених предметів. Якщо відчуваєш труднощі, звернися до тлумачного словника. Поміркуй: це багатозначні слова чи омоніми.

пліт

захід

кран

143. 1. Прочитайте речення і тлумачення слів. Порадьтеся: якими словами потрібно доповнити речення. Аргументуйте свій вибір.

Директор визначив виконання завдання.

На уроці математики ми вивчили новий .

Відваром корисно вмиватися.

корів паслася на полі.

З кратера вулкана витікала гаряча .

Під стіною стояла дерев'яна .

Термін:

- 1) проміжок часу;
- 2) наукове поняття.

Лава:

- 1) предмет побуту;
- 2) розплавлена маса.

Черета:

- 1) гурт тварин;
- 2) лікарська рослина.

143. 2. Запиши доповнені речення. Як ти вважаєш: додані слова багатозначні чи омоніми? Чому так думаєш?

§ 32. Ознайомлюємося з паронімами, спостерігаємо за їх уживанням у мовленні

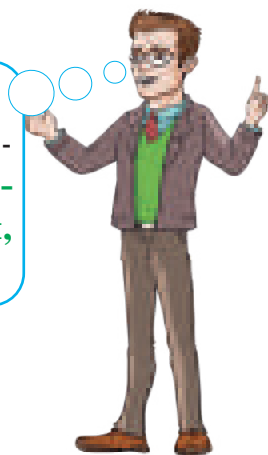
144. 1. Прочитай речення. Знайди слова, подібні за звучанням. Поміркуй: чи однакове їх значення.

1. Адресант повідомив, куди потрібно відправити посилку.
2. Адресат може отримати посилку в поштовому відділенні.
3. Сергій був винахідливий, завжди вмів вийти зі скрутного становища.
4. Новий винахідницький пристрій прославив учену на всю країну.

144. 2. Прочитай повідомлення Івана Петровича.

Слова, подібні за звучанням, але різні за лексичним значенням, називаємо **паронімами**. Наприклад: **талан** – талант, компанія – кампанія, ефективний – ефектний.

144. 3. Про які слова йдеться в повідомленні? Чи є такі у твоїй рідній мові?

144. 4. Прочитай слова-приклади, які навів Іван Петрович. Значення яких з них ти можеш пояснити? Поміркуй, у який спосіб ти можеш з'ясувати тлумачення решти невідомих тобі слів. Дізнайся, що вони означають.

144. 5. Порадьтеся: якими словами з повідомлення можна доповнити речення. Запишіть доповнені речення.

Концерт завершився виступом гурту «Едельвейс».

Новий спосіб очищення води був .

Не кожна людина має щасливий .

У Славка був до кулінарії.

145. 1. Прочитай і запиши речення. Підкресли пароніми. Значення яких із них можеш пояснити?

1. Діти відвідали книжкову виставку у Львові. 2. Олену вабила книжна мудрість. 3. Ліхтарі освітлювали вечірню вулицю. 4. У журналі висвітлювали важливі питання охорони здоров'я. 5. Письменнику подобалося бувати в людних місцях. 6. Мирослав був добрим і людяним, завжди всім допомагав.

145. 2. З'ясуй значення невідомих паронімів у зручний для себе спосіб.

146. 1. Прочитайте і встановіть відповідність між словами-паронімами та їх поясненнями.

негода
незгода
роман
романс
пригода
нагода

відсутнє розуміння
погана погода
випадок, подія
великий літературний твір
вірш, покладений на музику
зручна обставина, можливість

146. 2. Склади й запиши два речення з паронімами.

147. Прочитай речення. Доповни їх словами з довідки. Запиши доповнені речення. Підкресли пароніми.

1. – грошова одиниця України. 2. старовинна жіноча прикраса, яку носили на шії. 3. не може прийняти дзвінок. 4. Катрусі подарували для відвідування басейну. 5. Одна була засаджена капустою. 6. Виборча відкрилася о восьмій годині.

Довідка: абонент, абонемент, гривна, гривня, дільниця, ділянка.

§ 33. Ознайомлюємося з читанням як видом мовленнєвої діяльності, опановуємо різні прийоми читання

148. 1. Прочитай повідомлення Івана Петровича.

Щоб ознайомитися з книжкою, ми передусім: розглядаємо обкладинку; читаємо те, що написано на титульній сторінці; дізнаємося, хто автори книжки; намагаємося уявити (передбачити) зміст книжки за її заголовком; гортаємо сторінки книжки.

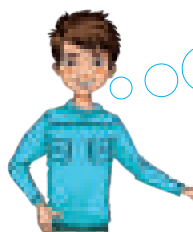
Усе це прийоми **вивчального читання**. Вони допомагають зорієнтуватися у змісті книжки.

Ознайомитися зі змістом підручника української мови допомагають шрифтові та кольорові виділення, умовні позначення, а також ілюстрації, схеми тощо.

148. 2. Орієнтуючись за умовними позначеннями, у будь-якому параграфі підручника знайди завдання, що передбачають роботу в парах; домашні завдання; теоретичний матеріал. Зверни увагу, як виділено терміни.

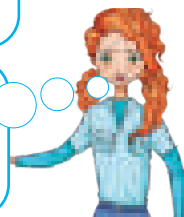

149. 1. Прочитай повідомлення Дмитра та Софії. Про які прийоми читання розповідає кожне з них?

Для того, щоб опанувати зміст навчальних текстів (правил, визначень і под.), ми звертаємося до прийомів **вивчального читання**. Результат такого читання – це розуміння навчального тексту.

Для того, щоб швидко переглянути текст і знайти потрібну інформацію, ми вдаємося до прийомів **вибіркового (переглядового) читання**.

149. 2. Наведи приклади ситуацій зі шкільного або повсякденного життя, коли ти користувався(-лася) прийомами вивчального читання, а коли – вибіркового.

150. 1. Прочитай заголовок до тексту. Поміркуй, про що в ньому буде розповідатися. Прочитай текст.

УВАЖНЕ ЧИТАННЯ

Уміння підтримувати увагу під час читання – найважливіша умова розуміння тексту.

Передусім потрібно простежити за собою: чи активно сприймається матеріал, який ви читаете? Можливо, ви продовжуєте думати про останню суперечку з подругою? Або ж про те приємне, що чекає на вас після уроків? Якщо так, то потрібно намагатися «відкинути» непотрібні думки і змусити себе думати про те, що ви читаете. Зупиніться на секунду, зосередьтеся. І далі, читаючи, перевіряйте себе, чи не відволікаєтеся ви на стороннє (За Т. Бюзеном).

150. 2. Розкажи, що для тебе було важливим у тексті. Чи все в тебе виходить з того, про що говориться в тексті? А чого потрібно навчитися, щоб читати ще краще?

151. 1. Прочитай текст-пам'ятку.

ПРИЙОМИ ВИВЧАЛЬНОГО ЧИТАННЯ

- ✓ Прочитай весь текст повільно, вдумливо.
- ✓ Визнач його тему (те, про що говориться в тексті).
- ✓ Переглянь шрифтові виділення в тексті.
- ✓ Виділи незрозумілі слова. З'ясуй їх значення.
- ✓ Прочитай ще раз весь текст або лише складні для тебе частини.
- ✓ Уточни, що нового ти для себе дізнався(-лася).
- ✓ Перевір, як ти опанував(-ла) прочитане: наведи свої приклади й поясни їх, перекажи текст.

151. 2. Якими з наведених прийомів вивчального читання ти користуєшся?

152. 1. Спираючись на знання, отримані в початкових класах на уроках читання українською й рідною мовою, підготуй текст-пам'ятку про прийоми виразного читання.

152. 2. Обери вірш, який тобі до вподоби. Підготуйся до виразного читання вірша у класі.

§ 34. Досліджуємо власне українську й запозичену лексику

153. 1. Послухай, а потім прочитай розповідь Івана Петровича.

Ти вивчаєш українську мову – одну з найдавніших і найбагатших мов світу. Вона була відома понад тисячу (1000) років тому. Мова постійно розвивалася і згодом стала мовою школи та освіти.

Кожне покоління збагачувало мову й передавало цей скарб нащадкам. Так, до сучасної української мови належать слова, що були відомі ще в давні часи: **дуб, коса, сорока, добро, батько** та багато інших.

Деякі слова виходять з ужитку, помирають. Але натомість народжується безліч інших слів: **хмарочос, зореліт, марсохід, всесвіт**.

Збагачується українська мова й словами, запозиченими з інших мов: **бізнес, спонсор, супермаркет, мер, спікер**... Це свідчить, що українська мова живе й розвивається.

153. 2. Про що ти дізнався(-лася) з тексту? Яка інформація тебе вразила?

153. 3. Які процеси відбуваються з лексикою української мови? Проаналізуй, чи відбувається таке з лексикою твоєї рідної мови. Прочитай останнє речення тексту. Чи можна так само сказати і про твою рідну мову?

153. 4. Знайди в тексті й випиши слова, які можна віднести до: а) власне української лексики; б) запозиченої лексики.

154. 1. Прочитай тексти. До якого жанру літератури вони належать?

Місили, місили,
ліпили, ліпили.
А тоді – хіп та в окріп!
А вже наостанку
в масло та сметанку.
Хто зуміє відгадати,
того будем частувати.

(Г. Демченко)

бублики

В нім капуста і буряк,
перець, морква, пастернак,
і цибуля, і квасоля,
і томат, і бараболя.
Ще й сметана додається.
Як, скажи, ця страва зветься?

(А. Свашенко)

пампушки

вареники

Як навколо об'їси –
серединки не проси.
Ми такі гостинці:
дірка в серединці.

(Г. Бойко)

борщ

Ми не схожі з пиріжком,
люблять всі нас з часником.
Не вареники й галушки,
називаємось ...

(А. Свашенко)

Хіп – тут: у значенні схопити (хапнути), взяти.
Окріп – доведена до кипіння або дуже гаряча вода.
Частувати – пригощати.
Бараболя – картопля.

154. 2. Відгадай загадки. Запиши відгадки.

Зверни увагу! Ти записав(-ла) слова, які є власне українськими, хоч їх залюбки вживають і в інших мовах.

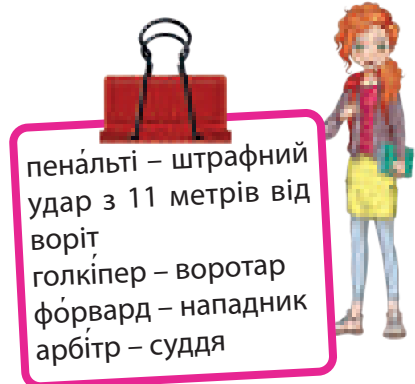

155. 1. Прочитай текст. Поміркуй: від імені якої людини ведеться розповідь – молодой чи літньої?

Трапилося це у Кривбасі на початку минулого століття.

Саме тоді сталася подія, яка схвилювала всіх дітей шахтарського селища. Вони дізналися про нову гру – футбол. Не дивуйтеся: це тепер майже кожен знає, що таке пенальті, хто такі голкіпер, форвард, і може контролювати дії найбільш досвідчених арбітрів. А тоді футбол був ще зовсім новим ділом. Діти так захопилися цією грою, що забували про їжу й про дім.

...Сиджу зараз на чудесному стадіоні. Спостерігаю, як грають уславлені на всю країну «Динамо» і «Шахтар», переможці багатьох змагань. Бачу, як діти – фанати футболу підносять гравцям букети квітів, й мимоволі згадую, з чого починався український футбол (За Ю. Мокрієвим).

155. 2. Яка картина постала у твоїй уяві? На скільки частин можна поділити текст? Про що ти дізнався(-лася) з кожної частини?

155. 3. Знайди в тексті й зачитай запозичені слова, пов'язані зі спортом. Значення яких із них ти можеш пояснити? Якщо відчуваєш труднощі в тлумаченні, скористайся інформацією, яку підготувала Софія.

155. 4. Уяви, що тобі потрібно передати зміст другого абзацу тексту тому, хто не знається на футболі. Перекажи уривок, замінюючи, де це можливо, запозичені слова відповідними їм українськими.

156. 1. Послухай вірш Алли Свашенко. Про які слова в ньому йдеться – українські чи запозичені?

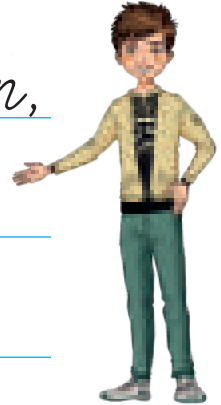
156. 2. Слухаючи вірш удруге, перевір, чи всі запозичені слова записав Дмитро. Які із записаних слів не згадувались у вірші? Вони запозичені чи власне українські? До п'яти запозичених слів запиши пояснення зі словника або складені самостійно.

Готель, джем, бутерброд,

джерсі, портфель, джемпер,

джинси, фотель, джунгли,

фрикадель, акваріум.

Нетрі – хащі, зарості.

Повідло – варення, конфітур.

157. 1. Прочитайте. До якої лексики належить кожна група слів? Установіть відповідність між запозиченими словами і власне українськими. Запишіть.

овації
сувенір
вакансія
дебют
віртуоз
автобіографія
чемпіон

перший виступ
бурхливі оплески
пам'ятний подарунок
вільна посадка
мій життєпис
майстер у своїй справі
переможець

157. 2. Склади й запиши три-чотири речення з наведеними словами (на вибір).

157. 3. Поміркуй: як із записаних слів скласти кросворд. Які слова зашифрувати в клітинках, а які – розмістити як їх пояснення? До наведених слів добери ще три-чотири запозичених слова та їх українські відповідники і склади кросворд. Запропонуй друзям розв'язати його.

§ 35. Досліджуємо застарілі слова й неологізми

158. 1. Послухай, а потім прочитай розповідь Івана Петровича.

Українська мова весь час розвивається і збагачується. Одні слова старіють і виходять з ужитку. Наприклад, **постоли** (взуття), **каламар** (чорнильниця), **городничий** (міський голова). Такі **застарілі слова** іноді використовуються і в наш час, коли потрібно розповісти про давні часи.

З'являються в мові й **нові слова**, які називають **неологізмами**. Часто неологізмами є запозичені слова (**селфі, тренд, блог, кастинг, меседж, шопінг, бренд, флешка**), але бувають і власне українські (**уподобайка, підписка, безхатченко, руханка**).

158. 2. Про які слова розповів Іван Петрович? Коли використовуються застарілі слова? Які слова називають неологізмами?

158. 3. Випиши з тексту приклади, які навів Іван Петрович. Спробуй доповнити кожную групу слів власними прикладами.

158. 4. Чи відчув(-ла) ти труднощі, виконуючи попереднє завдання? Поміркуй, чому деякі слова «старіють»? А чому з'являються нові?

159. 1. Прочитайте й запишіть уривки з казок Марини Павленко.

1. Жив собі колись мельник. Був не те, щоб дуже заможним, але з дерев'яного будинку таки перейшов у кам'яницю. Мав ще один скарб – доньку. Таку вже гарну – чисто князівна чи королівна, а то й краща! 2. Чує: спиняється коло неї карета!

Обернулась – очам не повірила: і розцяцькована, як у графині, і четвернею запряжена, і візник у лівреї!.. З. Господиня, коли вже прибрала посуд, взялась за веретено, та почала прясти.

159. 2. Знайдіть і підкресліть застарілі слова. Чи розумієте ви їх значення? Тлумачення незрозумілих слів з'ясуйте за словником.

160. Розглянь малюнки, прочитай підписи. Які зі слів застарілі? Склади й запиши їх тлумачення.

щічки   ланіти   перст   палець   губи   уста

161. 1. Прочитай слова, які записали Софія і Дмитро. Які з них неологізми? Встанови відповідність між неологізмами та виразами, що їх пояснюють. Запиши.

блог ●
шопінг ●
гуглити ●
селфі ●
тренд ●
кастинг ●

● шукати в інтернеті
● щоденник подій
● фотографувати себе
● популярний напрям
● відбір претендентів
● похід за покупками

161. 2. Склади й запиши два-три речення з неологізмами.

162. 1. Розглянь малюнки, прочитай тексти.

1. Зранку Тарас почав збиратися до школи. Швидко одягнув новенькі джинси, футболку, курточку, узувся у кросівки. Мама подала йому рюкзак і наказала перевірити, чи є в ньому все, що потрібно. Начебто все. Фломастери, два маркери, калькулятор, блокнот, зошити й мобільний телефон.

2. Зранку Тарас почав збиратися до школи. Швидко одягнув новенькі штани й сорочечку, узувся в постоли. Мама дала йому полотняну торбину й наказала перевірити, чи є в ній все, що потрібно. Начебто все. І каламар із бузиновим чорнилом, і грифель, і грифельна дошка, і ручка з пером, і зошит.

162. 2. Зістав тексти й малюнки: який з них описує зображене на малюнку ліворуч, а який – на малюнку праворуч. Чи можна використати ці тексти навпаки: перший – до малюнка ліворуч, а другий – до того, що праворуч? Чому? З якою метою у другому тексті використані застарілі слова.

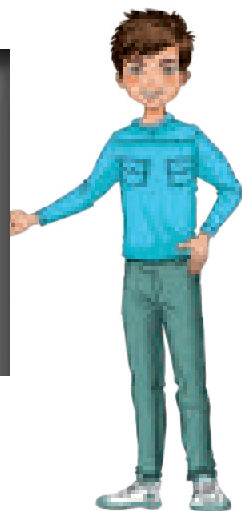
162. 3. Спиши текст, зміст якого відповідає малюнку праворуч.

§ 36. Ознайомлюємося з особливостями офіційно-ділового стилю мовлення

163.1. Дай відповіді на запитання, які підготував Дмитро.

- Які стилі мовлення тобі відомі?
- За якими ознаками можна відрізнити розмовний і науковий стилі?
- Де можна знайти приклади художнього стилю мовлення?

163. 2. Прочитай повідомлення Івана Петровича.

Офіційно-діловий стиль мовлення використовують для спілкування в державному, громадському, політичному й господарському житті; у ділових стосунках між державами, установами та окремими громадянами суспільства.

Від інших стилів він відрізняється використанням усталених мовних зворотів, однотипних виразів і вживанням офіційно-ділової лексики.

В офіційно-діловому стилі не вживають образні вирази та емоційно забарвлену лексику

163. 3. Прочитай таблицю, яку підготувала Софія. Значення невідомих слів з'ясуй у зручний для тебе спосіб.

ОФІЦІЙНО-ДІЛОВА ЛЕКСИКА	
Слова-терміни	автобіографія, довідка, закон, заява, звіт, оголошення, план, протокол, рішення
Характерні дієслова та іменники на позначення дії	обговорити, підготувати, заслухати, ухвалити, засідання, звернення, виконання, голосування
Мовні звороти	відповідно до ..., на основі ..., згідно з ..., у зв'язку з ..., довести до відома ...

164. 1. Прочитай. Визнач і запиши лексику, властиву для офіційно-ділового стилю мовлення.

Зобов'язаний, дотримуватися інструкції, приплентався, проведення, дівчинонька, відповідно до правил, малесенька, обговорення, балакучий.

164. 2. Поясни, чому не записані тобою слова не можна вживати в офіційно-діловому стилі мовлення.

164. 3. Прочитайте тексти. Про кого в них йдеться? Порівняйте ці тексти.

I. Захар навчається у школі № 18. Він п'ятикласник. Захар любить свою школу. У нього багато друзів серед однокласників та однокласниць. А ще хлопець займається плаванням у басейні спортивного комплексу «Динамо».

II. Довідка

видана Матвійчуку Захару Петровичу засвідчує, що він дійсно навчається у 5 класі школи № 18 міста Чернівці.

Довідка видана для подання у басейн спортивного комплексу «Динамо».

165. 1. Прочитай текст.

1. Основним документом, який дає право користуватися бібліотекою, є бібліотечна картка.

2. Бібліотечну картку читач(-ка) заповнює власноручно.

3. Підписом читач(-ка) підтверджує своє ознайомлення з правилами користування бібліотекою.

4. Читач(-ка) може отримати додому книги на 15 днів. Журнали, альбоми, книги, які є в бібліотеці в одному примірнику, додому не видаємо.

5. Читач(-ка) зобов'язаний(-а) повертати книги не пізніше встановленого терміну.

165. 2. Визнач, до якого стилю мовлення належить цей текст. Аргументуй свою відповідь.

165. 3. Добери заголовок до тексту.

165. 4. Уяви, що ти хочеш стати читачем(-кою) міської дитячої бібліотеки. Прочитай, яку інформацію потрібно зазначити у картці реєстрації читача(-ки). Створи такий документ і заповни його

Рік					
№					

КАРТКА РЕЄСТРАЦІЇ ЧИТАЧА

Прізвище _____

Ім'я, по батькові _____

Дом. адреса _____

Ел. адреса _____ Тел. _____

Дата народження _____

Місце роботи, навчання _____

Дата _____ Підпис читача _____

ФРАЗЕОЛОГІЯ

§ 37. Ознайомлюємося з терміном **фразеологія**. Спостерігаємо за вживанням **фразеологізмів** у мовленні, з'ясовуємо їх значення

166. 1. Послухай розповідь Івана Петровича. Про що в ній ідеться?

166. 2. Прочитай запис, який зробила Софія під час слухання. Спираючись на запис і прослухану розповідь, дай відповіді на запитання.

Фразеологізми – короткі стійкі вирази, які влучно передають значення якогось поняття (*як гору з плечей звалив, як кіт наплакав*).

Вони надають мові виразності, дотепності.

Їх значення пояснюється у фразеологічних словниках.

Фразеологія – розділ науки, який вивчає лексичне значення, вживання і походження фразеологізмів.

- Що називаємо фразеологізмами?
- Навіщо їх уживають у мовленні?
- Як можна дізнатися їх значення?
- Який розділ науки про мову вивчає такі вирази?

167. 1. Прочитайте й порівняйте речення. Визначте, чи однакові в них значення виділених словосполучень. Які з них є фразеологізмами?

Капітан футбольної команди – **права рука** тренера.

Іван з'явився на порозі як **грим з ясного неба**.

Він живе **на широку ногу**.

Права рука хворого ще довго боліла.

Пролунав **грим з ясного неба**, ударила блискавка.

На широку ногу взуття в магазині не було.

167. 2. Спиши речення з фразеологізмами. Підкресли їх. Поясни значення фразеологізмів самостійно або звертаючись до фразеологічного словника.

167. 3. Поміркуй і розкажи, чи є у твоїй рідній мові фразеологізми, які мають подібне значення. Як називають важливу людину, помічника, заступника? А як – особу, яка раптово з'явилася? Наведи приклади.

Фразеологізм **жити на широку ногу** означає **жити у великому достатку, розкішно, не думаючи про витрати**.

Колись у Європі була поширена мода носити велике, довге чи широке взуття. Що довшим воно було, то більше шанували людину. Довжина взуття визначала міру її багатства. Інколи довжина черевиків досягала півметра. Щоб було зручно ходити в таких черевиках, у їх носи закладали сіно чи солому або загинали їх догори. Ось чому українці кажуть **живу на широку ногу**, німці – **живу на велику ногу**, французи – **сіно в черевиках маю**.

168. 1. Доберіть до кожного фразеологізму слово, що пояснює його значення. Запишіть їх за зразком.

Зразок. Клювати носом – дрімати.

Не чути ні рук, ні ніг; робити з мухи слона; пекти раків; байдики бити; накивати п'ятами; тримати язик за зубами.

Довідка: червоніти, стомитись, утекти, мовчати, ледарювати, перебільшувати.

168. 2. Перевірте правильність своїх записів, користуючись фразеологічним словником.

168. 3. Чи є синонімами записані фразеологізми і слова-пояснення?

169. 1. Прочитай жарт. Дай відповідь на останнє запитання. Яким було б твоє пояснення?

Учитель запропонував пояснити, як діти розуміють фразеологізм **ведмідь на вухо наступив**.

Сергійко відповів: «Я розумію так, що хлопець упав із дерева, і ведмідь лапою наступив на його вухо».

Це так чи не так?

169. 2. Як у твоїй рідній мові кажуть про людей, що позбавлені музичного слуху?

170. Віднови фразеологізми: замість крапок допиши назви зображених тварин. У яких випадках можна ними скористатися? Наведи приклади.

Упертий як ...

Хитрий як ...

Колючий як ...

Надутий як ...

Німий як ...

Балакучий як ...

§ 38. З'ясовуємо значення фразеологізмів, користуємося фразеологічним словником

171. 1. Прочитай вірш Алли Свашенко.

Не за синіми морями,
не за темними лісами
є країна чарівна.

Чим же славиться вона?

У країні див багато.

Мажуть всі там **салом п'яти,**
воду решетами носять,
йдуть туди, куди не просять,
все **проціджують крізь зуби**

і **копилять** гнівню **губи.**

Люди там **не ликом шиті**

а таки **не в тім'я биті.**

Можуть **вивести з біди**

і **набрати в рот води.**

Все чомусь **на вус мотають,**
носа вгору задирають.

Не пускають на поріг,

ну, а **сплять без задніх ніг.**

171. 2. Зачитай, якими виразами охарактеризувала авторка мешканців країни. Спробуй пояснити значення цих фразеологізмів. За потреби користуйся фразеологічним словником.

171. 3. З-поміж виділених фразеологізмів обери п'ять і запиши їх разом з тлумаченнями.

172. 1. Прочитай текст. Про що в ньому йдеться?

У наш час вміння слухати й чути цінується на вагу золота. Але іноді воно може завдати клопоту. У яких же випадках не варто проявляти увагу до слів? Звичайно ж, у тих, коли вас обманюють. Однак далеко не всі люди вміють розпізнавати брехню. Про надто довірливих людей, які заслухались і втратили пильність, прийнято говорити, що вони розвішують вуха.

172. 2. Про кого говорять **розвішує вуха**? У твоїй рідній мові є вислів, подібний за значенням?

172. 3. Чи траплялися випадки, коли ти **розвішував(-ла) вуха**? Розкажи про це.

172. 4. Випиши з тексту два речення з фразеологізмами.

173. 1. Розглянь малюнки. З довідки обери до малюнків відповідні фразеологізми. Спробуй пояснити їх значення.

Довідка: гнатися за двома зайцями; пекти раків; заварити кашу; водити за носа; ловити ґав; лити крокодилові сльози; показати, де раки зимують.

173. 2. Поміркуй, у якій манері художник передав значення фразеологізмів – реалістично чи жартівливо. Які малюнки можна намалювати до решти фразеологізмів із довідки? Чи відомо тобі, у яких випадках їх уживають? Розкажи про це.

173. 3. Склади невеликий текст за змістом фразеологізмів із довідки (на вибір).

§ 39. Порівнюємо значення фразеологізмів в українській і рідній мовах, доречно вживаємо їх

174. 1. Прочитай текст.

Коли рак на горі свисне – так говорять, маючи на увазі: **невідомо коли, ніколи**. Творці цього фразеологізму були впевнені, що раки, які живуть на річковому дні, ніколи не покинуть домівку, не з'являться на горі і, вже тим більше, не засвистять. Тобто цей вираз означає неможливість здійснення чого-небудь.

Чи знаєш ти, які фразеологізми є в інших мовах, що мають таке ж значення? В англійській мові в такому випадку зазвичай кажуть **коли свині полетять**, у китайській – **коле сонце зійде на заході**, а в румунській – **коли я свою потилицю побачу**.

174. 2. Про значення якого фразеологізму йдеться в тексті? Чому він виник? Які відповідники цього фразеологізму є в інших мовах? Поміркую, як і чому вони виникли?

174. 3. Випиши з тексту речення з фразеологізмами.

174. 4. Спробуй створити власний фразеологізм, який мав би таке ж значення, як і ті, що в тексті.

174. 5. Поміркую, якою може бути ілюстрація до цього тексту. Якщо бажаєш, намалюй або добери малюнок.

175. Розглянь малюнок. Поміркую і скажи, що означає вираз **вовк в овечій шкурі**? Перевір себе: зістав свою відповідь із відповідомленням. Спиши його.

Вовк в овечій шкурі – так говорять про непорядну, злу людину, лицеміра, що приховує свої підступні наміри під маскою доброчесності. Наприклад: **Мій приятель виявився вовком в овечій шкурі.**

176. 1. Прочитай загадку Алли Свашенко. Відгадай її.

Їх можна **гріти**, можна **вмити**, а прийде горе – **опустити**.
До діла треба їх **докласти**, а зробиш діло – можна **скласти**.
Вони бувають **золоті**.
Як зветься незнайомки ті?

176. 2. Випиши у стовпчик виділені слова, дописуючи до кожного слово-відгадку. Ти відновив(-ла) фразеологізми.

176. 3. Добери з довідки пояснення значення до кожного з записаних фразеологізмів. Доведи правильність свого вибору.

Довідка: нічого не робити; бути майстерним, умілим, талановитим у своїй справі; нечесно наживатися за рахунок інших; зневіритись і не діяти; добре попрацювати; ухилитися від відповідальності.

176. 4. Склади й запиши два речення, вживаючи ці фразеологізми.

Фразеологізми зі словом **рука** в українській мові трапляються часто. Їх близько двохсот (200). Ось деякі з них: **з легкої руки** – вдало почати; **покласти руку на серце** – говорити щиро й відверто; **рук не чути** – втомитися; **горить у руках** – вправно і швидко виконувати роботу, **розводити руками** – бути розгубленим, здивованим.

177. Досліди, скільки текстів у цьому розділі розміщено під рубрикою «Цікаво знати». Поміркуй, чому так. Поділися враженнями: як інформація про фразеологізми вплинула на тебе.

178. 1. Розглянь малюнки-жарти. З довідки добери до кожного малюнка відповідний фразеологізм. Поясни його значення самостійно або з допомогою фразеологічного словника.

Довідка: клювати носом, крутитися як білка в колесі, взяти себе в руки, водити за носа, виходити сухим із води, горить у руках.

178. 2. Склади для зйомки відео у сервісі ТікТок невеликий текст про себе або своїх приятелів чи приятельок, який би починався словами **«Це трапилося в понеділок»**. Щоб твоє повідомлення було виразним і дотепним, використовуй фразеологізми.

178. 3. Уклади румунсько-український мінісловник фразеологізмів. У словник запиши фразеологізми рідною мовою, їх відповідники в українській мові та тлумачення цих виразів.

§ 40. Навчаємося культурі усного мовлення

179. 1. Прочитай заголовок до тексту. Поміркуй, про що в ньому може розповідатися.

179. 2. Перевір правильність своїх міркувань: послухай текст.

СЛОВА, ЩО ВІДЧИНЯЮТЬ ДВЕРІ

У людини з високою мовною культурою завжди знайдеться, з чого вибрати ввічливу форму звертання. Цих непрямих звертань-прохань в українській мові достатня кількість: «Вибачте, будь ласка, допоможіть мені...»; «Даруйте, можна Вас на хвилинку...»; «Пробачте, що турбую...» Ці звороти допомагають встановити контакт з незнайомими людьми.

А ось «камінь спотикання» — звертання в телефонних розмовах. Чого тільки тут не почуєш! Починаючи від лаконічно-наказових «Олександра Івановича!» чи вимогливих «Віру покличте!» і закінчуючи зливою запитань: «Це хто? А Людмила Миколаївна є? А де вона? Вийшла? А куди? А пошукайте її в коридорі...»

У таких звертаннях можна почути все, що завгодно, крім найнеобхіднішого: у них немає усталених форм ввічливості. А це ж так просто: «Прошу!», «Будь ласка!», «Будьте люб'язні!», «Пробачте, що турбую!», «Дякую за увагу!».

Начебто й невеликий набір, і запам'ятати неважко, але саме оцими словами відчиняються всі двері, з'єднуються найвіддаленіші телефонні абоненти, розв'язується безліч невідкладних справ (*За А. Коваль*).

179. 3. Розкажи, що для тебе було важливим у тексті. Як ти розумієш його заголовок? Що відображає заголовок – тему чи основну думку тексту?

179. 4. Які з наведених фраз чи слів тобі були невідомі раніше? Якими ти активно користуєшся в мовленні?

179. 5. Випиши з тексту слова чи фрази, які автор рекомендує вживати в мовленні. Яке їх призначення? Знайди та зачитай, як про це сказано в тексті.

179. 6. Софія і Дмитро теж виконували завдання. Софія виписала п'ять фраз, а Дмитро – вісім. Хто з дітей впорався із завданням? Чому так думаєш?

180. Розгляньте схему. Прочитайте допис Івана Петровича. Якого аспекту культури мовлення він торкнувся? Аргументуйте свою відповідь.

Іван Петрович
7 грудня о 14.30

Друзі! Культура мовлення – це вміння правильно, зрозуміло й точно передати свою думку, добираючи для цього потрібні слова, вміння доречно вживати їх, правильно будувати речення – відповідно до ситуації мовлення. Це також вміння користуватися ввічливими словами.

 36

21 поширення

 Подобається

 Коментувати

 Поширити

181. Прочитайте текст-пам'ятку, яку склали Дмитро й Софія, користуючись інформацією з інтернету. Про що в ній ідеться? Доберіть заголовок. Якими порадами можна доповнити цей текст?

√ Намагайтеся, щоб спілкування з вами було для людей корисним і приємним. Учїться допомагати людям словом і ділом.

√ Будьте завжди уважними, ввічливими та доброзичливими у спілкуванні, поважайте співрозмовника.

√ Уважно слухайте інших.

√ Пам'ятайте: неввічливо багато говорити про себе, перебивати співрозмовника чи співрозмовницю.

√ Говоріть про те, що може бути цікавим адресатові/адресатці мовлення. Ураховуйте його/її вік, характер, інтереси.

√ Не розмовляйте без потреби голосно, не вживайте грубих слів.

√ Учіться відчувати настрій співрозмовника/співрозмовниці, його/її ставлення до ваших слів. Намагайтеся не виявляти свого поганого настрою.

182. 1. Розгляньте малюнки. Які правила спілкування порушено у кожній із ситуацій.

182. 2. З другом / подругою обміркуйте, як можна виправити одну з наведених ситуацій (на вибір), щоб було дотримано правила культури мовлення. Що мають сказати кожен/кожна зі співрозмовників/співрозмовниць? Підготуйтеся до розігрування діалогу за ситуацією.

БУДОВА СЛОВА. СЛОВТВІР

§ 41. Узагальнюємо відомості про будову слова, засвоєні в початкових класах

183. 1. Прочитай слова румунською мовою. Праворуч знайди їх українські відповідники. Запиши слова так, щоб у тебе вийшов румунсько-український словник термінів.

structura cuvântului
derivația cuvintelor
cuvintele înrudite
tema cuvântului
desinența (terminația)
rădăcina (radicalul)
sufixul
prefixul

корінь
будова слова
закінчення
споріднені слова
суфікс
префікс
словотвір
основа слова

183. 2. Послухай повідомлення Івана Петровича. Як ми називаємо найменші значущі частини слова?

184. Пригадай з уроків української мови в початкових класах позначення кожної з морфем. Порівняй, чи однаково позначають морфемі в українській і румунській мовах.

185. 1. Послухай лінгвістичну казку Алли Свашенко. Про що в ній розповідається?

Не за синіми морями,
не за дальніми лісами,
а в Лінгвістиці-країні
проживали друзі вірні.
Головним в них корінь був
(пригадай, якщо забув).
Префікс, суфікс з ним дружили
і слова нові творили.
Стануть дружно усі в ряд,
вмить до нас загомонять.

І читаємо: **загадка**,
а можливо, ще й **відгадка**,
прадід, **дід**, а ще – **дідусь** –
всіх назвати не берусь.

загадка

дід

відгадка

дідусь

прадід

185. 2. Прочитай текст. Які морфеми згадані в ньому? Знайди й зачитай, що говориться про кожну з них.

185. 3. Запиши виділені слова. Познач їх будову.

186. 1. Пригадай з уроків рідної мови, які слова називаємо **спорідненими**. Прочитай повідомлення Івана Петровича. Поміркуй, чи є відмінності між поняттям **споріднені слова** в обох мовах?

Слова, в основі яких є відмінності, але корінь спільний, називаємо **спорідненими** або **спільнокореневими**. Наприклад: **школа, школяр, шкільний, пришкільна, дошкільник**.

186. 2. Дмитро та Софія теж прочитали повідомлення вчителя й засперечалися. Прочитай діалог. Чию думку ти поділяєш? Спробуй продовжити діалог. Якою інформацією потрібно скористатися Дмитрові, щоб дати відповідь подрузі?

Дмитре, мені здається, учитель помилився, коли добирав слова-приклади. Поглянь: в одних корінь **школ-**, а в інших **-шкіль-**...

А чому ж голосні в коренях різні?

Ні, Софіє, Іван Петрович не помилився. Ці слова справді споріднені.

186. 3. Чи є серед виписаних з лінгвістичної казки (вправа 185. 1) слів споріднені? Доведи свою думку.

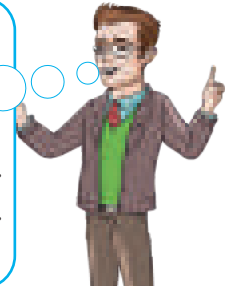

187. 1. Пригадай, що виражає **основа слова**? Яке призначення **закінчення**? Перевір себе: зістав свою відповідь з повідомленням Івана Петровича.

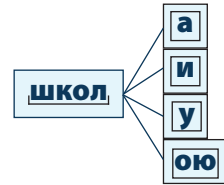
Основа – це частина слова без закінчення. Вона виражає лексичне значення слова. Наприклад: хлібина, хлібний.

Закінчення – це змінна частина слова. Воно виражає граматичне значення слова. Наприклад: мама, мамі, мамою.

187. 2. Прочитай і відгадай загадку.

Нас слова міняють часто
і, як видно, це – на щастя.
Бо якби ми не мінялись,
то слова б не поєднались.

187. 3. Зроби висновок про роль закінчення в мовленні.

188. 1. Із прикладів, що наведені у повідомленні до вправи 187. 1, випиши спочатку форми слова, а потім – спільнокореневі слова.

188. 2. Перевір себе: прочитай таблицю, яку підготували Дмитро й Софія.

Синоніми (слова близькі за значенням)	→	будинок, споруда, дім
Форми слова (відрізняються лише закінченням)	→	будинок, будинку, будинком
Спільнокореневі слова (мають один корінь, але різне лексичне значення)	→	будинок, будівельник, будувати

188. 3. Прочитайте слова. Згрупуйте їх і запишіть у такому порядку: 1) синоніми, 2) форми слова, 3) спільнокореневі слова. За потреби користуйтеся таблицею.

Співак, спів, співати, співаки, співакові, співучий, пісенька, співанка, пісня, співаком.

189. Прочитай слова. Чи можна назвати їх спорідненими? Чому? Добери споріднені слова до підкресленого слова. Запиши їх.

Заметіль, віхола, сніговиця, завія.

190. 1. Прочитай уривок з вірша Олександра Підсухи «Мова». Спиши його. Підкресли споріднені слова.

Ой яка чудова українська мова!
Де береться все це, звідкіля і як?
Є в ній ліс, лісок, лісочок, пуща, гай, діброва,
бір, перелісок, чорноліс. Є іще байрак.

190. 2. Чи відоме тобі значення всіх підкреслених слів? У який спосіб ти можеш з'ясувати значення невідомих слів? Поміркуй, що об'єднує підкреслені слова. Як їх називають?

190. 3. В інтернеті або в інших джерелах знайди повний текст вірша Олександра Підсухи «Мова». Прочитай. Досліди: які мовні теми можна проілюструвати словами-прикладми, наведеними автором у перших двох строфах.

§ 42. Повторюємо відомості про **закінчення** та його **призначення**. **Визначаємо закінчення у словах**

191. 1. Прочитай рядки слів. Які з них можуть бути прикладами до кожного із записаних тверджень?

Вулиця, вулицею, вулиці.

Гарна, гарний, гарне.

Чекаю, чекаємо, чекають.

Засніжений, подвір'я – засніжене подвір'я.

Книжка, читати, він. Він читає книжку.

191. 2. Сформулюй висновки про призначення закінчення.

За допомогою закінчення:

- утворюємо форми слова;
- передаємо граматичне значення слова;
- поєднуємо слова.

192. 1. Прочитай повідомлення Івана Петровича. Визнач, до яких частин мови належать слова-прикладми. Про незмінюваність яких частин мови тобі було відомо раніше?

В українській мові є **незмінні** слова, тобто такі, що не змінюються ні за відмінками, ні за числами. Наприклад: **таксі, піаніно, весело, увечері**. Ці слова складаються лише з основи й не мають закінчення.

192. 2. Прочитай слова. Випиши спочатку ті з них, що мають основу й закінчення, а потім ті – що тільки основу.

Радісно, зранку, Дніпро, таксі, радісний, кава, голосний, морозиво, піаніно, диво, тихий.

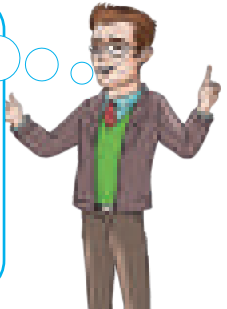
193. 1. Прочитай ряди слів. Поміркуй, чи є в кожному з них закінчення.

Ліс, лісу, лісом, ліси.
Кошик, кошика, кошиком.
Гриб, гриба, грибом, гриби.

193. 2. Перевір правильність своїх міркувань: прочитай повідомлення Івана Петровича.

Пригадай! Закінчення може бути **нульовим**, якщо в початковій формі воно не виражене звуком (а на письмі буквою), а в інших формах того ж слова – виражене. Наприклад: **сніг – сніги – снігом**. Нульове закінчення позначаємо так: **урок**; **зошит**.

194. 1. Прочитайте тексти. До якого жанру літератури вони належать? Дослідіть, скільки слів ужито в кожному з текстів. Підказка: форми слова рахуйте як одне слово.

Бук бундючивсь перед дубом,
тряс над дубом бурим чубом.
Дуб пригнув за чуба бука –
буде букові наука.

Чубатий качур кряче качці:
– Ти чудо бачила чи ні?
До річки човен мчав на тачці,
по річці – тачка на човні!

Бундю́читись – бути пихатим, гордовитим; хизуватися, чванитися, вихвалятися.

194. 2. Спиши одну зі скоромовок. Познач закінчення іменників.

195. 1. Прочитай текст, змінюючи слова, що в дужках.

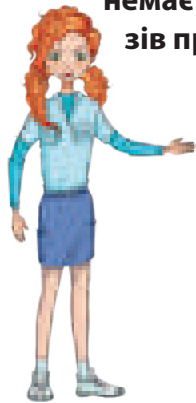
Навкруги розкинулись простори рідної (земля). Смачний хліб (зростати) на українській (земля)! Та навіть найкращій (земля) треба (дбайливий) рук. Щедро родить земля, оброблена вмiлими (рука). У народі кажуть: «Удобривш (земля) вчасно, то й урожай буде рясний», «Не хвались (земля), а тим, що виростив на ній».

Дбайли́вий – роботящий, турботливий.
Удо́брити – внести добрива.
Рясни́й – тут: щедрий, багатий, великий.

195. 2. Запиши текст. Познач закінчення у словах, які змінювалися.

195. 3. Друзі посперечалися: Дмитро стверджує, що в підкреслених словах є закінчення, а Софія наполягає, що в цих словах немає закінчення, бо вони незмінні. Як ти гадаєш, хто з друзів правий, а хто помиляється. Свою відповідь аргументуй.

Я вважаю, що...; мені ближча думка...; я поділяю думку...;
я так думаю, тому що...; я переконаний(-на), що...

196. 1. Прочитай речення. До якого жанру літератури вони належать?

1. Два рідні (брат) поруч (жити), один одного не бачать.
2. У двох матерів по п'ять (син), у кожного своє ім'я. 3. (Довгий) вуха, куций хвіст, невеликий сам на зріст. На (город) побував,

нам (капуста) попсував. Довгі (нога) – скік та скік. Ми погнались, він утік (*Народна творчість*).

196. 2. Запиши речення, змінюючи слова, що в дужках. Познач їх закінчення.

§ 43. Змінюємо форми слів.

Удосконалюємо правописні вміння

197. 1. Прочитай текст. Про що в ньому йдеться?

Український **народ багатий** своїми вишиванками, рушниками, на яких майстрині зображають красу рідної природи й навіть життя людей. **Красиво** оздоблений жіночий і чоловічий **одяг**. Вражає **посуд**, розписаний українським орнаментом, і чудовий **витвір** умільців – **писанки** (*З газети*).

197. 2. Спиши. У виділених словах познач закінчення. Перевір, чи не втрапив(-ла) ти у пастку: визнач, до яких частин мови належать виділені слова.

197. 3. З'ясуй значення слова **витвір. До якого словника ти звернешся?**

197. 4. Склади короткий текст про те, чим славляться, на що багаті люди твого краю. Розмісти текст на власній сторінці у соцмережі.

198. Поцікався, чи всі твої друзі навчилися визначати закінчення. Якщо хтось відчуває труднощі у цьому, запропонуй свою допомогу. Для тренування використай записані слова.

Сонячний, зима, сніговик, весело, з'їжджають, сніжною.

199. 1. Прочитайте групи слів. Відновіть і запишіть прислів'я.

1. З, ледар, горе, поведешся, наберешся. 2. Діло, величає, майстер. 3. Треба, нахилитися, з, вода, криниця, напиться. 4. Праця, годувати, людина, а, марнує, лінь (*Народна творчість*).

199. 2. Як ти розумієш зміст цих прислів'їв? Поміркуй, яка тема їх об'єднує.

200. Прочитай речення, змінюючи слова, що в дужках. Запиши речення. Познач основу й закінчення у словах, що змінювалися.

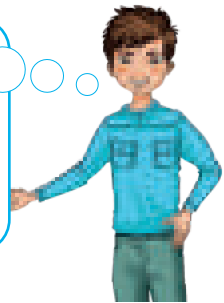
1. І знов біжу (стежина), (стежина), (долина), (долина), горбками, усе під (колоски), усе під теплим (вітер), під (сонечко) привітним (С. Жупанин). 2. Пахне лан (пшениця), гай сосновий – (живиця). Вечір пахне (казка), а мамині руки – (ласка) (З народного).

Підказка... Щоб не помилитися в написанні закінчення, потрібно:

- визначити, до якої частини мови належить слово;
- з'ясувати рід, відмінок, число (якщо слово є іменником, прикметником або числівником);
- написати закінчення, відповідно до граматичних категорій слова.

А якщо слово належить до дієслів?.. Поміркуй, які граматичні категорії потрібно з'ясувати, щоб не помилитися із закінченням.

201. Прочитай вірш Алли Свашенко. Спиши його, заповнюючи пропуски. Доведи правильність виконання вправи.

Сняться олен_ві трави,
кухар_ві – смачні страви,
сниться півн_ві зернина,
лос_ві – пахуче сіно,

лебед_ві – плесо чисте,
ясне сонце променисте.
Сняться вчит_ві діти.
Дітям сняться зорі й квіти.

Живиця – смола на ялині чи сосні.
Плесо – поверхня озера.

§ 44. Добираємо **спільнокореневі слова**, розрізняємо форми слова і **спільнокореневі слова**

202. 1. Послухай повідомлення Івана Петровича.

202. 2. Про що йдеться в повідомленні? Що тобі було відомо раніше, а про що ти дізнався(-лася) з розповіді? Як визначити корінь? Як називаємо слова з однаковим коренем?

202. 3. Запиши слова-приклади, які наводив Іван Петрович. Визнач корені в записаних словах.

Міст – місток – місточок.

*Берег, береговий, березок,
набережна, побережжя,
прибережний.*

Друг – дружний. Стіл – столик.

203. Прочитайте слова. Випишіть окремі форми кожного слова, а потім – спільнокореневі слова. Поясніть різницю. Якщо відчуваєте труднощі, зверніться до таблиці у праві 183. 2).

Учень, учениця, учити, учні, учитель, учневі, учений.

Вечір, вечірній, вечеря, вечірка, вечірнього, вечеряти.

Добро, доброта, добрий, доброти, добродій, добротою.

204. 1. Прочитай речення. Знайди в них спільнокореневі слова.

1. Липи у липні пахучі, нагріті. Липне медочок у липовім цвіті (Р. Завадович). 2. У жовтні жовте сонце гріє так, що все навкруг жовтіє (Г. Черінь). 3. А навіщо мені краб? Одпущу його назад до крабихи й крабенят (О. Пархоменко).

204. 2. Випиши групи споріднених слів. Познач корені.

Зверни увагу! В українській мові є однозвучні корені. Наприклад: **вода, водій**. Такі слова є **різнокореновими**, хоч їх корені і звучать однаково.

204. 3. Спираючись на повідомлення Софії, перевір, чи не потрапив(-ла) ти у пастку під час виконання попереднього завдання.

205. 1. Прочитай вірш Алли Свашенко.

– Ой, горе, горе! –
вовк кричить.
– Тікай мерщій:
гора горить!
Сміється з вовка дівчора:
– То осені прийшла пора!

205. 2. Поміркуй, чи є спільнокореновими підкреслені слова. Чому так думаєш?

205. 3. Добери й запиши споріднені слова до слів **горе, гора, горить.**

206. 1. Прочитай текст. Про які слова в ньому йдеться?

Сотні тисяч слів є в нашій мові, але на перше місце я поставив би три слова: хліб, праця, народ. Це три корені, на яких тримається наша держава. І ці три корені так міцно переплелися, що ні розірвати їх, ні розділити ніколи. Хто не знає, що таке хліб і праця, перестає бути сином свого народу, втрачає кращі духовні якості (*Василь Сухомлинський*).

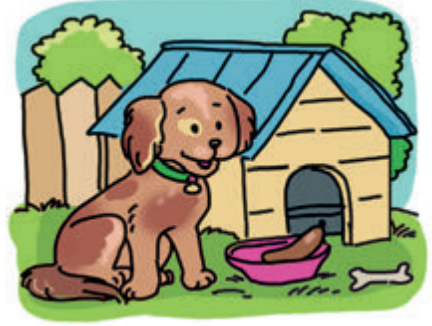
206. 2. Які найважливіші слова виокремив автор в українській мові? Чи погоджуєшся ти з ним? Чи такі ж шановані й важливі ці слова в інших мовах?

206. 3. Випиши у стовпчик три слова, про які йшлося в тексті. До кожного з них добери й запиши споріднені.

207. 1. Прочитай вірш Василя Шаройка. Який настрій він викликав у тебе?

Споріднені слова вивчали
і всі у класі помічали:
– Їх добирать не важко,
двір, дворище, дворняжка...

А вдома ввечері хвалилась
своїй бабусі внучка:
– Я слів споріднених навчилась!
Двір, дворик, наша Жучка.

207. 2. Випиши споріднені слова. Добери до них самостійно ще декілька.

207. 3. Які звуки чергуються в корені? Підкресли букви, що їх позначають.

208. Позмагайтеся: до наведених слів доберіть спільнокореневі. Виграє той, хто добере більше слів.

Співати, дзвонити, сніг, вітер, літак, лікар.

209. 1. Прочитай групи слів. Випиши спільнокореневі. Які слова ти не виписав(-ла)? Чому?

Водичка, вода, води, водойма, підводний, водою, водяна, вололаз.

Мовний, розмовляти, мова, промова, розмови, розмовою, скоромовка, розмова.

Казка, казати, переказ, казочка, казки, казкар, розказувати.

209. 2. Поясни значення підкреслених слів. Якщо відчуваєш труднощі, звернися до словника. Яким саме словником ти скористаєшся?

§ 45. Узагальнюємо відомості про діалог, будуємо й розігруємо діалоги

210. 1. Поміркуй і дай відповіді на запитання.

- З чого складається діалог (dialogul)?
- Чи може одне слово бути реплікою (replică)?
- Чи є діалог текстом?
- Продовж речення: «Діалог дає змогу точно ...».

210. 2. Перевір себе: прочитай повідомлення Івана Петровича.

Пригадай! **Діалог** передає розмову двох або кількох осіб. Діалог завжди складається з реплік. **Репліка** – це окреме висловлювання кожного з учасників діалогу. Реплікою може бути окреме слово, словосполучення або речення.

Діалог має всі ознаки тексту. Найперше – це тему. Речення-репліки в тексті логічно пов'язані, так само, як і в інших текстах (розповіді, описі, міркуванні).

211. 1. Послухай діалог. На яку він тему?

211. 2. Між ким відбулася розмова? Опиши ситуацію, під час якої могло відбутися таке спілкування: умови спілкування (час, місце), мета та ін.

211. 3. Прочитайте діалог. Розподіліть ролі, підготуйтеся до його розігрування.

– Привіт! Я бачив тебе в музичній школі, бо теж у ній навчаюся. Мене Сашком звать.

– Так, я теж тебе бачила. Я Марина. Учуся грати на фортепіано, а ти, мабуть, на гітарі?

– Так! Як ти здогадалася?

– Так от вона в тебе за плечима!

– Так, звісно! Пішли разом до автобусної зупинки.

– Ходімо!

212. Прочитай фрази ліворуч і праворуч. Назви ситуації, у яких їх використовують.

Погоджуюсь!
Авжеж, так!
Звісно, що так!
Згоден! Згодна!
Так, із задоволенням ...
З великою приємністю
...

На жаль, я не можу...
Шкода, але ...
Даруй(-те), але ...
Я змушений(-а) відмовитись, бо...
Перепрошую, але ...
Я б дуже хотів(-ла), але...

213. 1. Прочитайте наведені репліки. Поміркуйте, між ким і про що могла відбутися розмова.

– _____
– Привіт, Сергію.

– _____

– На жаль, сьогодні не зможу.

– _____

– Обіцяв мамі допомогти пересадити квіти у вазонах.

– _____

– _____

213. 2. Відтворіть й запишіть репліки діалогу. Розподіліть ролі й розіграйте діалог.

213. 3. Перебудуйте діалог так, щоб хлопець погодився на запропоновану пропозицію.

Залежно від мети спілкування розрізняють кілька типів діалогів. Найпоширенішими є діалог-розпитування, діалог-домовленість, діалог-обмін враженнями, думками, діалог-обговорення, дискусія.

214. 1. Прочитайте короткий опис ситуацій спілкування. Визначте, який тип діалогу відповідає кожній із ситуацій.

1. Розпитати друга (подругу) про враження від походу в зоопарк (цирк, на виставу).
2. Втішити молодшого брата (сестру), який(-а) засмутився (-лася) через погану оцінку.
3. Переконати піти в аквапарк (цирк, кінотеатр) друга (подругу), який(-а) відмовляється.
4. Розпитати друга (подругу) про його (її) плани на канікули, поділитися своїми.

214. 2. З другом / подругою побудуйте діалог за описаною ситуацією (на вибір). Розподіліть ролі й розіграйте діалог.

214. 3. З другом / подругою підготуйтеся до розігрування діалогу за одною із ситуацій, яку ви ще не розігравали.

§ 46. Повторюємо відомості про суфікс. Розрізняємо значення суфіксів

215. 1. Прочитай групи слів. Чи однакові ці слова за значенням? Які слова мають відтінок здрібнілості, пестливості? Які – відтінок згрубілості? Які нейтральні?

Дощ, дощик, дощисько.
Камінь, камінець, каменяк.
Зима, зимонька, зимище.
Дівчина, дівчисько, дівчинка.
Рука, ручище, рученька.

215. 2. Спираючись на знання, отримані на уроках української й рідної мови в початкових класах, поміркуй, яка морфема змінила значення слів? Яких відтінків надала їм?

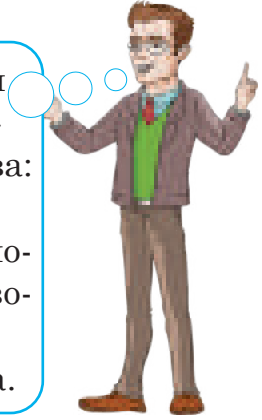

215. 3. Перевір правильність своїх міркувань: прочитай повідомлення Івана Петровича.

Частину слова (морфему), яка стоїть після кореня, називаємо **суфіксом** (з латинської – прикріплений ззаду). Суфікс утворює нові слова: **казка, казка́р, казко́вий**.

Суфікс може надавати слову іншого смислового відтінку: значення здрібнілості, пестливості, збільшення, згрубілості.

У слові може бути не один суфікс, а кілька.

215. 4. Склади й запиши два речення зі словами-прикладями з повідомлення.

216. 1. Прочитай текст.

Вітерець, вітрик, вітер, вітрище, вітрисько, вітриган, буревій. Он скільки вітрів є в нас. І кожен по-своєму називається, і кожен по-своєму поводиться, тобто дме. Повіває легенький весняний вітерець. Приємно холодить вітрик у спеку.

Оцінюють силу вітрів люди, виставляючи бали, як учням за знання у школі. Дванадцять балів отримав найбільший – буревій. Добре, що він у нас нечастий гість. Десятибальний вітрище вивертає дерева з корінням, а дев'ятибальний зриває дахи з будинків (*З журналу*).

216. 2. Про що ти довідався(-лась) з тексту? Що тебе найбільше вразило? Під час підготовки до яких уроків ти можеш скористатися цією інформацією?

216. 3. Добери заголовок до тексту. Спиши перший абзац.

216. 4. Знайди в тексті спільнокореневі слова. Чи належить до них слово **буревій? Аргументуй свою відповідь.**

216. 5. Досліди значення слів, в яких позначено суфікси. Зроби висновок про «роботу» суфіксів.

216. 6. Доберіть і запишіть два-три прикметники до слів **віте-рець** і **вітрище**. Обміняйтеся зошитами, перевірте записи одне одного.

217. 1. Прочитай повідомлення Софії. Оціни, яке значення має для тебе ця інформація.

Пригадай! Щоб знайти у слові суфікс, потрібно:

- змінити слово й визначити закінчення;
- знайти корінь слова;
- частина слова після кореня перед закінченням буде суфіксом.

217. 2. Запиши слова із вправи 215. 1. Користуючись інформацією Софії або у власний спосіб, визнач і познач суфікси у цих словах.

218. Спираючись на знання про суфікс із початкових класів і слова-приклади з попередніх вправ (215. 1, 215. 3, 216. 1), складіть таблицю суфіксів зі зменшувально-пестливим і збільшувально-згрубілим значенням і прикладами їх уживання. Порадьтеся, яку інформацію та як саме будете розміщувати в таблиці.

219. Позмагайтеся: від наведених слів із допомогою суфіксів утворіть спількореневі. Запишіть окремо кожену групу слів. Переможе той (та), хто запише швидше / більше слів.

пісня
брат
мороз
ніч
слово
казка

-ищ-	-ар-
-ечк-	-ик-
-еньк-	-н-
-ець	-оч-

220. Прочитай словосполучення. Відредагуй їх: зміни значення слів із допомогою суфіксів.

Важкий камінець, теплий вітруган, суворий морозець, мудрий дідуган, слухняне дівчисько, лагідний голосище.

221. 1. Прочитай вірш Лесі Вознюк. Який настрій він викликав у тебе? Яку картину ти уявив(-ла)?

Як весняне сонечко,
усміхалась донечка.
В оченятах сяяли
щастя промінці.
Тішилася донечка,
що її долонечка,
крихітна долонечка
в татовій руці.
Щебетала донечка
про жучки та сонечко.
З татком не боялася
навіть павука.

Бо у світі цілому
малюку несмілому
так спокійно й затишно
в тата на руках.
І радів за донечку
місяць у віконечку,
на краєчок ліжечка
стиха він присів.
Побажав маляточкам –
хлопчикам й дівчаточкам –
мати добрих, лагідних
диво-татусів.

221. 2. Випишіть із вірша іменники зі зменшувально-пестливими суфіксами. Форми одного й того ж слова не випишуйте. Поміркуйте, яка роль таких суфіксів у цьому вірші. Чи збігаються ваші думки?

222. 1. Прочитай слова. До якої частини мови вони належать? Порівняй: які відтінки у їх значенні ти помітив(-ла)? Завдяки якій морфемі змінюється значення слів?

білий	білесенький	білющий
добрий	добренький	добрячий
старий	старуватий	старезний
великий	величенький	величезний
чистий	чистісінький	чистющий

222. 2. Спиши три ряди слів (на вибір). Познач у них суфікси.

223. 1. Прочитай. Від наведених слів за допомогою суфіксів утвори спільнокореневі.

Синій, веселий, чорний, брудний, здоровий, золотий.

223. 2. Склади й запиши три-чотири словосполучення з утвореними словами.

224. Знайди і прочитай вірш Леоніда Глібова «Зимонько-снігурочко». Випиши з вірша слова з суфіксами зі зменшувально-пестливим і збільшувально-згрубілим значенням.

§ 47. Спостерігаємо за творенням слів за допомогою суфіксів **-ськ-, -зьк-, -цьк-, -ств-, -зтв-, -цтв-**, вимовляємо й записуємо слова з ними

225. 1. Послухай текст. Про кого в ньому розповідається?

225. 2. Про яких відомих жінок України ти довідався(-лась) з тексту? Що саме? Розповіддю про яких відомих жінок можна продовжити цей текст? Який заголовок можна дібрати до нього?

225. 3. Прочитай текст. Випиши слова з суфіксами **-ськ-, -зьк-, -цьк-**. Від яких слів вони утворилися?

Українські жінки знані в усьому світі. Донька київського князя Ярослава Мудрого Анна Ярославна була французькою королевою, дружиною короля Генріха Першого.

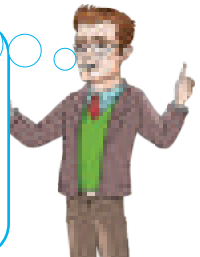
Соломія Крушельницька – відома у світі українська оперна співачка. Вона тривалий час працювала в італійській опері. Її ім'я нині носить Львівський театр опери та балету.

У всьому світі знають творчість Лесі Українки. Вона володіла багатьма європейськими мовами: українською, французькою, німецькою, англійською, польською, російською, італійською (За Ольгою Хорошковською).

226. 1. Прочитай повідомлення Івана Петровича. Візьми до уваги цю інформацію.

Під час творення нових слів із суфіксами **-ськ-, -цьк-, -зьк-, -ств-, -цтв-, -зтв-** треба враховувати кінцевий приголосний основи слова. Щоб запам'ятати правопис суфіксів, розглянь схему.

основа слова
закінчується на:

[г], [ж], [з] ▶
[к], [ч], [ц] ▶
[х], [ш], [с] ▶

пишемо суфікси:

-зьк-, -зтв-: <i>французький, боягузтво</i>
-цьк-, -цтв-: <i>козацький, козацтво</i>
-ськ-, -ств-: <i>товариський, товариство</i>

226. 2. Прочитай пари слів. Поясни, як утворилися прикметники.

Острог – острозький.

Юнак – юнацький.

Париж – паризький.

Грек – грецький.

Одеса – одеський.

Товариш – товариський.

226. 3. Згрупуй і запиши пари слів відповідно до пунктів таблиці (вправа 226. 1).

226. 4. Утвори й запиши три словосполучення з прикметниками.

227. 1. Від наведених слів утвори за допомогою суфіксів споріднені слова й запиши їх за зразком. Позначте суфікси.

Зразок. Людина – людство.

дитина

учитель

керівник

птах

-СТВ-

-ЦТВ-

-ЗТВ-

садівник

боягуз

багач

ткач

227. 2. З утвореними словами складіть і запишіть два речення.

228. 1. Прочитай текст. Про що в ньому йдеться?

Невелике буковинське село Селятин має цікаве європейське минуле. На початку ХХ століття завдяки прокладеній інженером К.В. Таубером міжнародній залізниці, це гірське поселення мало пасажирське сполучення з Віднем і Парижем.

228. 2. Спиши текст. У підкреслених словах познач суфікси.

228. 3. Підготуй повідомлення про цікаві факти з історії свого краю (міста, села). Розкажи про них однокласникам та однокласницям.

§ 48. Вправляємося у визначенні суфіксів, розрізняємо значення слів

229. 1. Послухай текст. Про що в ньому йдеться?

Українці споконвічно любили й шанували батьківський край. Вони ним пишалися. В українській мові збереглося багато ласкавих слів, з якими люди зверталися до рідної землі: земличка, земелька, землиця. Її пестливо гладили натрудженими руками, ніби набираючись здоров'я від теплового родючого ґрунту.

Українці свято вірили в те, що земля жива. Вона дихає, родить, радіє, втомлюється, іноді хворіє. Ось чому люди ставилися до землі як до живої істоти, що відчуває і ласку, і біль (За Г. Тарасенко).

229. 2. Як зверталися українці до рідної землі? Чи є подібне ставлення до землі в культурі твого рідного народу? Поміркуй, чим пояснюється таке ставлення.

229. 3. Спиши перші три речення тексту. Познач суфікси в підкреслених словах. Від яких слів вони утворилися?

230. 1. Послухай вірш Тамари Коломієць. Яку картину ти уявив(-ла)?

Що ромашки – білявенькі,
чорнобривці – чорнявенькі.
А в нагідки така біда,
така біда – коса руда.
Стоїть вона, сиротина,

одним-одна коло тину.
А ромашки дивуються,
чорнобривці чудуються:
– Звідкіля ти, гарнесенька,
як сонечко, яснесенька?

Чудуватися – дивуватися.

230. 2. Яке ставлення авторки до квітів? Як це передано в тексті? Аргументуй свою відповідь.

230. 3. Спиши вірш. Познач у словах суфікси, які надають їм зменшувально-пестливого значення.

231. 1. Прочитай уривок з тексту. До якого жанру літератури він належить?

Тихесенький вечір на землю спадає,
і сонце сідає в темнесенький гай.
Ой сонечко ясне, невже ти втомилось,
чи ти розгнівилось? Іще не лягай!

Володимир Самійленко

231. 2. Знайди й випиши з тексту три слова із суфіксами зі зменшувально-пестливим значенням. Познач суфікси.

231. 3. Знайди повний текст твору Володимира Самійленка в інтернеті або інших джерелах. Прочитай або послухай його.

Володимир Самійленко написав «Вечірню пісню» понад 125 років тому. Згодом композитор Кирило Стеценко написав музику до цього твору. Так народилася пісня-коліскова. Її виконувало багато відомих співаків.

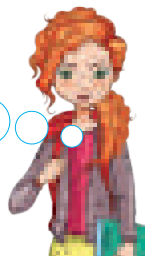

232. 1. Прочитай текст. Визнач його тип.

Микола, Прокопів хлопчик, такий школярик гарненький був: сумирненький, соромливенький, млявенький. Та ще й такий чорнобривенький, білолиценький, носик невеличкий, щічки кругленькі, ще чубок кучерями (*Архип Тесленко*).

232. 2. Спиши текст. Познач у словах суфікси зі зменшувально-пестливим значенням. Перевір себе: прочитай повідомлення Софії.

Записаний текст складається з 23 слів, з них 14 мають суфікси зі зменшувально-пестливим значенням.

232. 3. Визнач, як автор ставиться до хлопчика. Доведи свою думку словами з тексту.

233. Склади й запиши опис свого молодшого братика чи молодшої сестрички, знайомого малюка (на вибір).

§ 49. Спостерігаємо за творенням слів за допомогою **префіксів**, розрізняємо їх значення

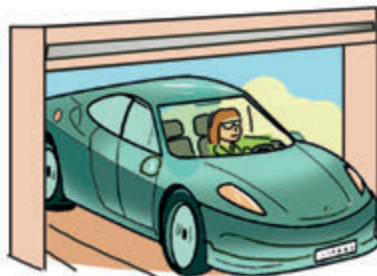
234. 1. Розглянь малюнки, прочитай підписи.

їхати

з'їхати

заїхати

малювати

розмалювати

перемалювати

234. 2. Склади й запиши три словосполучення за змістом малюнків.

234. 3. Спираючись на знання, отримані на уроках української та рідної мови, поміркуй, яка морфема змінила значення слів. Перевір правильність своїх міркувань: прочитай повідомлення.

Частину слова (морфему), яка стоїть перед коренем, називаємо **префіксом** (з латинської – прикріпленій спереду). Префікс утворює нові слова: **глядач** – **на́глядач**. Префікс може надавати слову іншого смислового значення: **гарний** – **прега́рний**, **співати** – **про́співати**.

235. Прочитай і запиши пари слів. До яких частин мови вони належать? Як і чому змінилося їх значення?

Гадати – відгадати.
Читати – прочитати.
Летіти – перелетіти.
Бігти – добігти.
Лісок – пролісок.
Дід – прадід.
Хмарне – безхмарне.

236. 1. Прочитай текст. Чи відома була тобі ця інформація? Що тебе здивувало?

Чи знаєш ти, як за одну годину побувати відразу в кількох областях України? Не дивуйся, це можливо! Для цього тобі потрібно відвідати музей під відкритим небом «Україна в мініатюрі». Він знаходиться в Києві. Тут ти легко помандруєш із київського Хрещатика в Тернопільську область, щоб побачити Почаївську лавру, а потім Собор святого Юра у Львові, Олеський замок, Чернівецький університет... А потім знову повернешся до мініатюрного Дніпра, який перетинають мости, замилуєшся невеличкою залізницею, аеропортом «Бориспіль». Під час прогулянки музеєм ти зможеш відчути себе справжнім велетнем.

236. 2. Випиши підкреслені слова. Познач у них префікси.

На території України подібні музеї мініатюр є в таких містах, як Вінниця, Львів, Харків, Кам'янець-Подільський.

236. 3. За змістом тексту до вправи 236. 1 складіть і запишіть по два запитання. Зверніться з ними одне до одного й дайте відповіді.

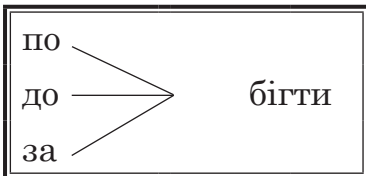
236. 4. Знайди інформацію про один із музеїв-мініатюр України. Підготуй допис про нього: у якому місті знаходиться музей, які об'єкти в ньому розміщені, чим вони цікаві. Доповни свою розповідь ілюстраціями / слайдами. Побудуй допис так, щоб зацікавити читачів/читачок і спонукати відвідати музей.

237. 1. Прочитайте таблиці, які підготувала Софія. За змістом таблиць утворіть і запишіть словосполучення та споріднені слова. Підкресліть прийменники, позначте префікси у словах.

237. 2. Порівняйте правопис однозвучних префіксів і прийменників. Доповніть і запишіть висновок, якого дійшла Софія.

	по	доріжці
бігти	до	фінішу
	за	друзями

Префікс – це _____ слова. Його зі словом пишемо завжди _____. Прийменник – це _____ мови. Його з іншими словами пишемо завжди _____.

238. Запиши словосполучення. Познач префікси у словах, підкресли прийменники.

до їхати до міста

на писати на дошці

з летіти з гілки

про читати про космос

за йти за приятелем

від мити від бруду

§ 50. Ознайомлюємося з правилами розмови по телефону, будемо й розігруємо діалоги

239. 1. Прочитайте діалог. Знайдіть у ньому помилки.

– Алло! Артеме, це ти? Покличте мені Артема. Швидше!

– Це не Артем, а його мама. Що трапилося?

– Хочу запитати, чи поїде він кататися на гіроскутері.

– Він застудився й кататися не може.

– Ну, добре... Буду кататися сам.

239. 2. Прочитай текст-пам'ятку.

ПРАВИЛА РОЗМОВИ ПО ТЕЛЕФОНУ

- ✓ Привітайся з тим, хто відповів на твій дзвінок.
- ✓ Назви своє ім'я.
- ✓ Уточни у співрозмовника/співрозмовниці, чи зручно йому/їй говорити.
- ✓ Якщо трубку взяла не та особа, з якою ти хочеш поговорити, чемно попроси покликати потрібну особу.
- ✓ Якщо особа, з якою ти хочеш поговорити, не може підійти до телефону, вибачся і попрощайся.
- ✓ Під час розмови будь чемним, не перебивай співрозмовника/співрозмовницю.
- ✓ Довго не розмовляй.
- ✓ У кінці розмови попрощайся.

239. 3. Які з наведених правил були відомі тобі раніше? Про які ти дізнався(-лася) з тексту? Чи можеш ти доповнити ці правила?

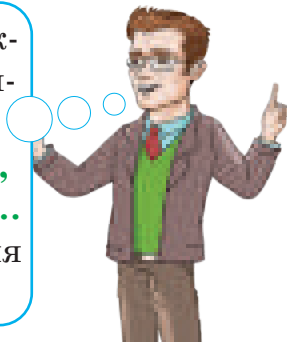

239. 4. Які із зазначених правил порушив хлопчик? Поміркуйте, як побудувати наведений діалог без помилок. З другом / подругою розподіліть ролі й розіграйте вдосконалений діалог.

240. Прочитай повідомлення Івана Петровича. Поміркуй, у яких випадках ти можеш скористатися отриманою інформацією.

Під час розмови по телефону дуже важливі перші слова. Уживайте слова ввічливості: **будь ласка, дуже прошу, чи маєш(-ете) можливість зараз розмовляти, запросіть, будь ласка, до телефону...** та ін. Недоречно і грубо звучать запитання **«Хто це?»** або **«Що треба?»**

Сучасне життя важко уявити без щоденних телефонних розмов. А чи знаєш ти, що **телефон** – порівняно «молодий» винахід і такий, що стрімко розвивається. Перший телефон з'явився в 1876 році завдяки роботі професора фізики, знаменитого винахідника Александра Белла. Англійський учений Вільям Томсон назвав цей винахід **чудом із чудес**. Прилад викликав величезне здивування й незабаром завоював величезну популярність у людей.

241.1. Прочитай вірш Грицька Бойка.

ДІЛОВІ РОЗМОВИ

Щоденно після школи
у Петрика і Вови
усе по телефону
йдуть «ділові» розмови:
– Здоров!
– Здоров!
– Як справи?
– Що робиш? – я питаю.
– Та ось по телефону

з тобою розмовляю...
А як у тебе справи?
– Та справи – те що треба!
А що ти зараз робиш?
– Та от дзвоню до тебе...
– Ну що ж, бувай здоровий,
бо вже пора кінчати:
ще ж треба подзвонити
до Роми і до Гната.

241. 2. Яку розмову вели між собою Петрик і Вова? Чи змістовною вона була? Чи можна назвати її діловою? Як ти гадаєш, що хотів підкреслити такою назвою автор вірша? А чи знаєш ти, якою повинна бути ділова розмова?

242. 1. Прочитайте короткий опис мовленнєвих ситуацій. Поміркуйте, як можна вести розмову в кожній з них.

✧ Ти телефонуєш мамі на роботу, щоб попросити купити улюблене печиво. На телефонний дзвінок відповідає незнайома людина.

✧ Ти телефонуєш приятелеві, який хворіє, щоб дізнатися про його самопочуття. На дзвінок відповідає його бабуся.

✧ Ти телефонуєш учителеві або учительці, щоб повідомити, що не прийдеш на репетицію шкільної вистави через хворобу.

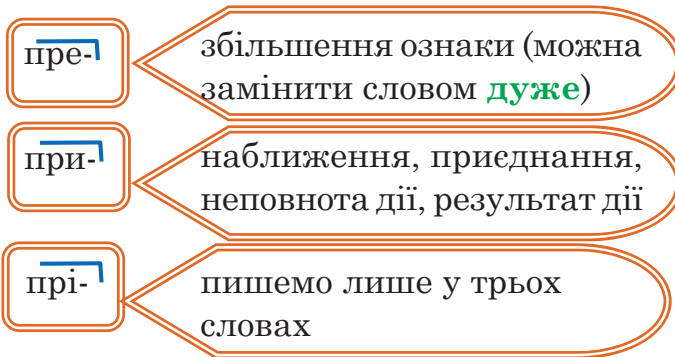

242. 2. З другом / подругою підготуйтеся до розігрування діалогу за однією з наведених ситуацій.

§ 51. Удосконалюємо правописні вміння: вправляємося в написанні слів із префіксами

243. 1. Прочитай схему, яку підготувала Софія. До кожного пункту добери відповідні приклади.

пр*гарний
пр*добрий
пр*цікавий

пр*звище
пр*звисько
пр*рва

пр*бігти
пр*міський
пр*слухатися

243. 2. Доповни речення словами-прикладями із завдання 239. 1. Запиши. Познач префікси у словах.

Каденюк – це [ ] українського космонавта.

Математика – [ ] предмет.

Ми зустрічали бабусю на [ ] вокзалі.

На день народження Марині подарували [ ] букет.

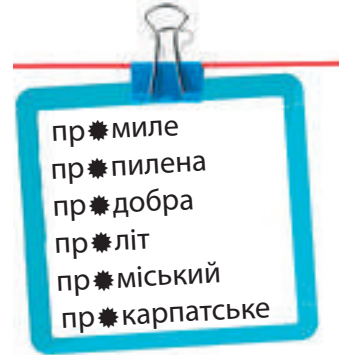
Іван [ ] до порад старшого брата.

244. 1. Встанови відповідність між словосполученнями і словами праворуч. Запиши за зразком. Познач префікси у словах.

Зразок. Дуже смачне тістечко – пресмачне.

дуже добра бабуся
дуже миле немовля
покрита пилом скриня
готель біля міста
село біля Карпат
повернення птахів

244. 2. Склади й запиши три речення з наведеними словами.

245. Від наведених слів утвори з допомогою префіксів **пре-, **при-** спільнокореневі слова. Запиши їх. Доведи правильність свого запису.**

Веселий, мудра, вітати, ходити, нести, шкільна, великий, думати.

246. Прочитайте. Перекладіть і запишіть речення українською мовою. Підкресліть слова з префіксами **пре-, **при-**.**

1. Moșneagul n-a putut smulge ridichea, fiindcă ea crescuse foarte mare. 2. Viorică, vino la mine în ospete în timpul vacanței. 3. Astăzi este o zi minunată pentru excursii. 4. Copiii au atârnat în copac căsuța pentru grauri. 5. Bunicul meu altoiește pomi.

247. Підкреслені сполучення слів заміни словами з довідки. Утвори й запиши нові словосполучення.

Дуже теплий день,
сад при школі,
площа при вокзалі,
місто при морі,
дуже весела пригода.

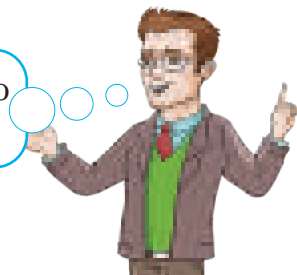
Довідка:

пр◇вокзальна,
пр◇теплий,
пр◇весела,
пр◇шкільний,
пр◇морське.

248. Прочитай повідомлення Івана Петровича. Пригадай, чи була тобі відома ця інформація раніше. Наведи приклади на підтвердження цього правила.

У префіксах **роз-**, **без-** завжди пишемо букву **з**.

249. Встанови відповідність між словосполученнями і словами. Запиши за зразком вправи 240. 1 (с. 133).

море без меж
дитинство без турбот
день без радості
воїн без страху
тварина без захисту
проїзд без квитка

безтурботне
безмежне
беззахисна
безквитковий
безстрашний
безрадісний

250. Порахуйте, скільки словосполучень наведено. Поділіть їх кількість на два. Продиктуйте одне одному частину словосполучень. Обміняйтеся зошитами, перевірте правильність записів одне одного.

ро◇питати бабусю, ро◇гадати кросворд, ро◇малювати писанку, ро◇крити парасолю, ро◇повідати казку, ро◇глядати фотографії, ро◇мовляти українською, ро◇ділити між друзями.

251. 1. Прочитай слова, порівняй їх значення. Як можна назвати ці пари слів?

Грамотний – безграмотний.

Сніжна – безсніжна.

Помилкова – безпомилкова.

Заплести – розплести.

Зачарований – розчарований.

Сильний – безсильний.

251. 2. Поясни правопис слів, у яких пропущено букви. Склади й запиши з цими словами словосполучення.

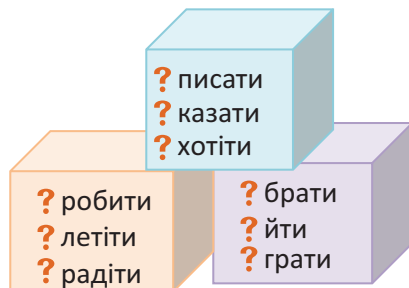
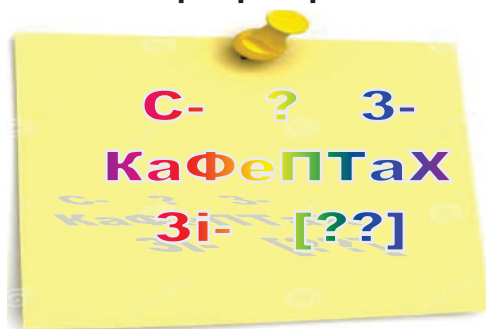
252. Перечитай текст вправ 1.1 (с.4). Із перших трьох абзаців випиши п'ять слів із префіксами.

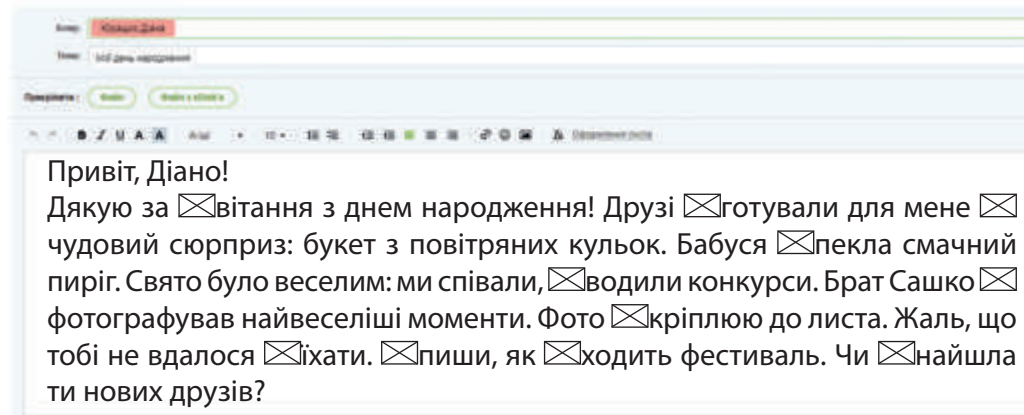
253. 1. Спираючись на знання про правопис префіксів із початкових класів, розгадайте, яке правило зашифрувала Софія. Сформулюйте його.

253. 2. Від наведених слів утворіть із допомогою префіксів **с-, з-** **зі-** спільнокореневі слова. Запишіть їх. Обміняйтеся зошитами, перевірте правильність записів одне одного.

254. Вірус пошкодив електронний лист. Спробуйте відновити текст. Запишіть його.

255. 1. Дай відповіді на запитання Дмитра.

255. 2. Прочитай слова. Спиши. Познач у словах префікси. Підкресли букви, які стоять після префіксів.

з'їсти
під'їхати
об'єднати
роз'яснити
з'явитися
з'ясувати
з'юрмитися

● У яких випадках пишемо апостроф?
● На що він вказує?
● Як вимовляємо приголосні перед апострофом?

З'юрмитися – утворити натовп.

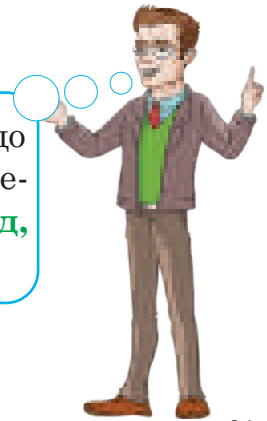

255. 3. Спираючись на знання про правопис префіксів із початкових класів, сформулюйте правило про вживання апострофа після префіксів.

255. 4. Перевірте правильність своїх формулювань: прочитайте повідомлення Івана Петровича.

Апостроф пишемо після префіксів, що закінчуються твердим приголосним, перед **я, ю, є, ї**. Наприклад: **під'їзд, об'їзд, від'їхати, роз'яснити**.

256. Прочитай речення. Спиши їх. Поясни правопис апострофів.

1. Ще не весь сніг розтанув, а вже з❖явилися перші квіти.
2. Санду, з❖ясуй, коли відправляється поїзд до Одеси.
3. До під❖їзду під❖їхало таксі.

§ 52. Досліджуємо основні способи словотворення

257. 1. Послухай повідомлення Івана Петровича. Про який розділ науки про мову в ньому йдеться?

257. 2. Спираючись на прослухану інформацію та зміст таблиці, розкажи, які є способи словотворення в українській мові.

префіксальний	п ^р а ^д і ^д , при ^с пів
суфіксальний	ка ^з ка ^р , зим ^о вий
префіксально-суфіксальний	роз ^м ов ^н ий
відкидання значущих частин (морфем)	відліт а ^т и запис а ^т и
складання основ	кі ^н отеатр, хлі ^б оро ^б ,
перехід слів з однієї частини мови в іншу	хворий, майбутнє

258. 1. Утвори і запиши слова. Зазначте, у який спосіб вони утворилися.

Про+мова, пере+хід, роз+бити, сніг+ов+ик, з+їсти, слух+ач, про+ліс+ок, під+пис+ник, черговий, в+голос, спорт+зал, фото+альбом, військовий, при+смак.

258. 2. Складіть і запишіть три речення з утвореними словами.

259. 1. Прочитай повідомлення Софії. Візьми його до уваги.

259. 2. Прочитай слова. У який спосіб вони утворені? Спиши слова. Підкресли сполучні голосні.

Хлібопіч, життепис, кінофільм, снігопад, працелюб, лісостеп.

Якщо слово твориться складанням основ, то його частини можуть з'єднуватися за допомогою **сполучних голосних -о-, -е-, -є-**.

260. 1. Прочитай інформацію, яку підготував Дмитро. Сформулюй правила.

окремо	ПІВ ?	разом
<ul style="list-style-type: none"> • пів можна замінити словом половина (пів (половина) торта); • іменник вжито в Р. в.; • між словом пів та іменником можна вставити означення (пів шоколадного торта); 		<ul style="list-style-type: none"> • пів слугує для утворення нового поняття і його не можна замінити словом половина (південь, півколо, півострів).

260. 2. Запиши слова, розкриваючи дужки.

(пів)року, (пів)яблука, (пів)Києва, (пів)ніч, (пів)книжки, (пів)стіни, (пів)день, (пів)села, (пів)години, (пів)фінал, (пів)куля.

261. Прочитай і спиши речення. Вкажи спосіб творення підкреслених слів.

1. Відліт літака перенесли на дві години. 2. Богданова мама працює на птахофермі. 3. Ми ходили на військовий парад. 4. Військовий стояв на варті. 5. Батько поговорив з Вадимом після його чергової витівки. 6. Черговá стежить за порядком у класі.

262. Утворіть і запишіть якнайбільше спільнокореневих слів. Позначте морфеми в утворених словах.

пре-	-яч-	-ий
добр-	-як-	
	-еньк-	-а

про-	-н-	-ий
з-	мов-	-к-
при-	-ець-	-а

263. 1. Від наведених слів утворіть і запишіть спільнокореневі слова вказаним способом словотворення.

Префіксальним способом

Казати, бігти, лити, мова,
баба, казка, їхати, добрий.

Суфіксальним способом

Мороз, слово, деньок,
малий, чорний, румун, дід.

263. 2. Склади й запиши чотири речення з утвореними словами.

§ 53. Пригадуємо відомості про **монолог**, складаємо й читаємо монолог

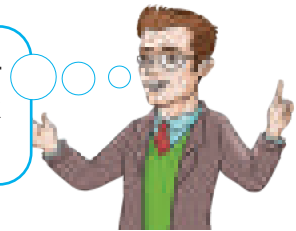

264. 1. Які ти знаєш види мовлення? Що таке **діалог**? А **монолог**?

264. 2. Перевір себе: прочитай повідомлення Івана Петровича.

Монолог – це мовлення однієї особи, звернене до самої себе чи до інших людей.

265. 1. Послухай вірш Дмитра Павличка. До кого він звернений і з якими проханнями?

265. 2. Прочитай виразно вірш. Доведи, що він написаний у формі монологу.

ЗВЕРНЕННЯ

До вас, мої рідні,
звертаюся я –
найменший
у нашій сім'ї:
стоїть на узліссі
ялинка моя –
не зрубайте її!

Яскріти – тут: світити.

На озері плаває
пташка моя –
не убийте її!
Яскріє на небі
зірка моя –
не згасіте її!
Світ-казку будує
мрія моя –
не спиняйте її!

266. 1. Прочитай короткий опис мовленнєвих ситуацій. Визнач вид мовлення в кожній. Аргументуй свою відповідь.

1. Учитель виголошує вітальну промову на шкільному святі.
2. Дівчинка йде у спортивну школу, хлопчик прогулюється із собакою. Діти зустрілися, розговорилися, обмінялися новинами.
3. Ти вчиш напам'ять вірш на урок літератури, повторюєш його вголос.

266. 2. Поміркуй, коли ти користуєшся монологом. Розкажи про це.

266. 3. Послухай повідомлення. Про що в ньому йдеться? Що тобі було відомо раніше? А яка інформація для тебе нова?

267. 1. Прочитай текст.

Хороший хлопчик Костик. Але ніхто не знає, скільки в мене клопоту з ним. І вдома стережи його, щоб ніхто не вкрав. І пильнуй, аби ніякої шкоди не зробив. І на прогулянку виведи, бо сам не здогадається вийти. І додому з прогулянки приведи – може сам заблукати в місті.

А оце я дізнався, що Костик скоро до школи піде. Дізнався та й зажурився. Хто ж там за ним доглядатиме? Собак чомусь до школи не пускають. Не сплю ночами, усе думаю. Що буде з Костиком? (За Михайлом Слабошпицьким).

Пильнувати – стерегти, охороняти.

267. 2. Від чийого імені ведеться розповідь? Про кого розповів собака? Що його турбує? Як він ставиться до хлопчика? Аргументуй свою відповідь словами з тексту.

267. 3. Поміркуй, який заголовок можна дібрати до тексту: «Розповідь старого сенбернара», «Монолог старого сенбернара», «Сенбернар і Костик». З наведених заголовків добери найбільш влучний. Поясни свій вибір.

267. 4. Поміркуй, що Костик думає про сенбернара. Як ставиться до нього? Склади й запиши розповідь-монолог про це.

Назва породи собак **сенбернар** походить від імені монаха Бернара, який рятував людей. Сенбернарів використовують для пошуку й порятунку людей, які потрапили в біду. А ще ці собаки дуже люблять дітей. Переконайся в цьому ти зможеш, якщо прочитаєш оповідання Михайла Слабошпицького «Що ж буде з Костиком? (розповідь старого сенбернара)».

268. Склади текст-монолог на тему «Моя улюблена справа» («Моє хобі»). Поміркуй, яка мета твого висловлювання: повідомити про своє захоплення, переконати, що воно дуже цікаве, чи спонукати однокласників та однокласниць, які ще не мають хобі, обрати собі заняття до душі. Запиши свій монолог. Підготуйся до виголошення (читання) монологу перед однокласниками та однокласницями.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

§ 54. Ознайомлюємося з назвами розділів науки про мову. Повторюємо знання, засвоєні в початкових класах, про словосполучення, речення

269. 1. Послухай розповідь Івана Петровича. Про що в ній ідеться?

269. 2. Прочитайте запис, який зробила Софія під час слухання. За змістом прослуханого тексту й запису складіть три запитання. Зверніться з ними одне до одного й отримайте відповіді.

Синтаксис – це розділ науки про мову, у якому вивчаються будова словосполучень і речень, способи та засоби зв'язку між їх складовими частинами.

Словосполучення – це поєднання двох або більше повнозначних слів, з яких одне слово є головним, а інші – залежними від головного.

Реченням називають одне або кілька слів, пов'язаних за змістом і граматично, які висловлюють закінчену думку.

Пунктуація – це розділ науки про мову, який вивчає розділові знаки і правила їх уживання на письмі.

269. 3. Поміркуй і продовж речення, які записав Дмитро.

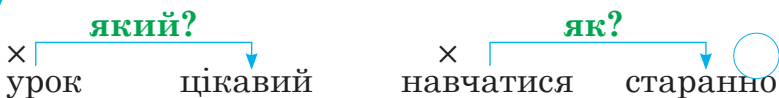
Я вивчаю синтаксис для того, щоб _____ .
Я вивчаю пунктуацію для того, щоб _____ .

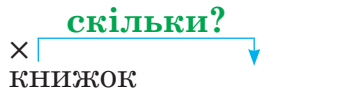
269. 4. Переглянь приклади, які навів Іван Петрович. Прочитай спочатку речення, а потім словосполучення. Визнач головне слово у кожному словосполученні. Як його позначаємо?

Дмитро навчається у п'ятому класі.

270. Розглянь схеми. Віднови й запиши словосполучення.

271. 1. Прочитай. Визнач, які слова зайві в кожному рядку. Поясни, чому.

Українська мова; рідне село; мама, допомагати.
 Читати оповідання; приходити, будувати; веселий клоун.
 Музика, спів; їхати до тітки; п'ять дерев.

271. 2. Запиши словосполучення, як показано у вправі 265. 4.

272. 1. Із наведених слів склади й запиши словосполучення. Познач головне та залежне слово.

Зустрітися, подруга, з; пригощати, груша; з, піти, товариш;
 ніж, різати; на, туристи, площа.

272. 2. Познач закінчення іменників, поясни їх правопис.

273. Прочитай слова. Побудуй і запиши словосполучення.

шовковий	кавун	йти	по	місто
солодкий	розповідь	їхати	до	ліс
цікавий	плаття	бігти	з	брат

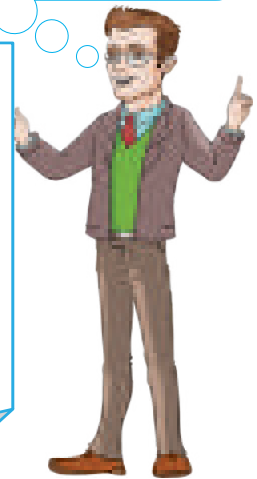
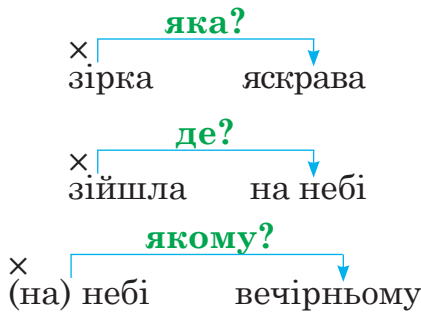
274. Розглянь малюнки. За кожним із них склади й запиши можливі словосполучення. Познач у них головне й залежне слова.

275. Прочитай повідомлення Івана Петровича. Про що в ньому йдеться?

Зверни увагу: речення складаються зі словосполучень. Головні члени речення не є словосполученням, хоча кожне з них може входити до складу словосполучень.

На вечірньому небі зійшла яскрава зірка.

276. Прочитай речення. Визнач, зі скількох словосполучень складається кожне з них. Покажи це: зроби запис за зразком, наведеним у вправі 275.

1. Зацвіли каштани у моєму місті.
2. Сонячне проміння цілувало квіти.
3. Катруся грається з молодшим братиком.

277. 1. Складіть і запишіть речення з наведених груп слів.

Я, місто, жити, в, Герца. Воно, давня, мати, історія. У, Георгій Асакі, народитися, Герца, письменник. А, ще, відоме, місто, тим, є, що, найменше, Україна, в.

277. 2. Чи можна записані речення вважати текстом? Про яке місто йдеться в ньому? Що ти знав(-ла) про це місто раніше, а про що дізнався(-лася) з тексту?

277. 3. Чи відомі тобі цікаві факти, якими можна доповнити цей текст? Розкажи про них.

277. 4. Із записаного тексту випиши п'ять словосполучень. У кожному з них познач головне й залежне слова.

§ 55. Досліджуємо види речень за метою висловлювання. Удосконалюємо вміння вживати відповідні розділові знаки в кінці речень

278. 1. Послухай розповідь Івана Петровича. Про що в ній ідеться? З чим учитель порівнює речення? Яка основна думка тексту?

278. 2. Прочитай повідомлення, яке підготували Дмитро й Софія. За його змістом склади схему.

Речення – одна з головних одиниць мовлення. За допомогою речень ми про щось повідомляємо, висловлюємо думку, почуття, звертаємось одне до одного із запитаннями, наказами, порадами.

За метою висловлювання речення бувають **розповідні** (enunċiative), **питальні** (interogative), **спонукальні** (imperative).

За інтонацією речення бувають **окличні** та **неокличні**. У кінці речень ставимо крапку, знак питання або знак оклику.

278. 3. Пригадай, які речення за метою висловлювання виділяють у твоїй рідній мові. Розкажи про відмінності між класифікацією речень у румунській та українській мовах.

278. 4. Склади й запиши румунсько-український словник термінів за змістом повідомлення.

Вірмени позначають питальну інтонацію в кінці речення двокрапкою, греки – крапкою з комою. А іспанці ставлять знак питання і на початку, і в кінці питального речення.

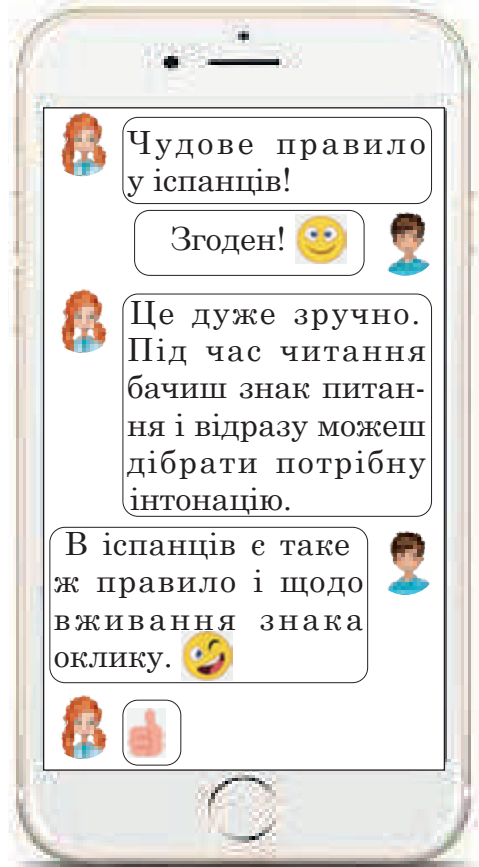
278. 5. Прочитай повідомлення Дмитра та Софії. Чи погоджуєшся ти з міркуваннями дівчинки? Вислови свою думку щодо правила, яке є в іспанській мові.

279. 1. Прочитай речення. Випиши спочатку питальне речення, потім – розповідне, спонукальні (неокличне й окличне).

Частіше посміхайтесь і будьте ввічливі! Чи вмієте ви спілкуватися? Виявляйте інтерес до інших людей та їхніх справ. Добрі стосунки між людьми залежать від їхнього вміння приязно спілкуватись, правильно говорити.

279. 2. Перечитай свій запис. Чи можна вважати ці речення текстом? Чому так вважаєш? Яка його тема?

280. 1. Прочитай текст.

Любий друже! Придивися, прислухайся до світу. Він такий неповторний!

Поспостерігай за птахами. У кожної пташки своя мова. Ластівки щебечуть, голуби туркочуть, солов'ї тьохкають, зозулі кують, чайки квилять.

Те саме діється й у світі людей. Кожен народ має свою мову. Нею спілкуються, творять пісні, складають вірші.

Мова кожного народу – це колиска, у якій вигойдуються його душа.

280. 2. Яка основна думка тексту? Поясни, як ти розумієш зміст останнього речення.

280. 3. Проаналізуй, які речення за метою висловлювання й інтонацією є у тексті. Свою відповідь ілюструй прикладами.

280. 4. Випиши з тексту речення, в яких йдеться про мову.

281. 1. Розглянь малюнки. Хто на них зображений? Дай імена персонажам на малюнках. Хто що робить? Який у кого настрій?

281. 2. За змістом малюнків склади речення, різні за метою висловлювання та інтонацією.

281. 3. За змістом одного з малюнків (на вибір) склади невеликий текст-розповідь. Запиши його.

282. 1. Прочитай текст. Про що в ньому йдеться?

Уранці я прокидаюся, чищу зуби. Кожного дня роблю зарядку. Перед їжею я мию руки. Перед сном провітрюю кімнату. Я дотримуюсь здорового способу життя.

282. 2. Перебудуйте речення так, щоб вони були питальними. Якщо треба, замініть займенник я на ти. Запишіть текст.

282. 3. Перебудуйте речення так, щоб у них було висловлено поради. Поміркуйте, які речення за метою висловлювання потрібно утворити. Запишіть текст.

282. 4. Візьми інтерв'ю в учнів та учениць твоєї школи: розпитай, чи дотримуються вони здорового способу життя і як саме. За результатами інтерв'ю розмісти допис у соцмережі.

283. 1. Прочитай повідомлення.

Важко уявити текст без ком і крапок, тире, знаків питання та оклику. Здається, вони завжди були невід'ємною частиною текстів. Та це не так. У давні часи люди обходилися без знаків пунктуації впродовж тисячоліть. Що ж змусило їх згодом передумати?

283. 2. Про що ти дізнався(-лася) з тексту? Що тебе здивувало? Спробуй відповісти на поставлене в тексті запитання.

284. 1. Прочитай текст. Про кого в ньому розповідається?

Жила-була на світі людина Багато що дивувало її і на землі, й на небі

Засяяло на небі приязне сонечко Чому воно так сяє Чому не падає донизу

Дикі звірі бігають дрімучими лісами А птахи живуть високо А риби – завжди у воді І ніхто не полишає свій «дім» Чому

Уночі на небі місяць і так багато ясних зірок А вдень – тільки сонце Чому

Багато що було незрозуміле людині А незрозуміле хотілося зрозуміти і пояснити (За Феліксом Левом).

284. 2. Запиши текст, ставлячи потрібні розділові знаки в кінці речень.

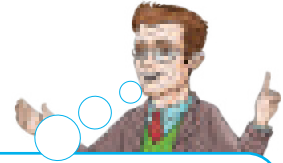
284. 3. Порівняйте записи у зошитах одне одного. Якщо розділові знаки в кінці речень відрізняються, аргументуйте свій вибір.

285. 1. Прочитайте вірш. Поміркуйте, що в ньому не так сказано. Як має бути насправді?

А зараз я тебе розважу:

кладуть фундамент з трикотажу
купальник шують із сукна
пальто зимове з полотна
серветки роблять із насіння
олію часто б'ють з каміння

Розділові знаки мають важливе значення. Часто неправильно поставлений або не поставлений знак може призвести до помилкового розуміння змісту речення або викликати смішні ситуації. Ось, наприклад, як у наведеному вірші Алли Свашенко.

Трико́таж – еластична тканина.
Сукно́ – тепла вовняна тканина.
Полотно́ – тонка тканина.

285. 2. Спиши вірш, знаходячи межі речень. Постав у кінці кожного з них розділовий знак. Де потрібно, перебудуй речення.

§ 56. Закріплюємо знання

про граматичну основу речення

286. 1. Прочитай слова румунською й українською мовою. Встанови відповідність.

286. 2. Запиши слова так, щоб у тебе вийшов румунсько-український словник термінів.

pârțile principale
pârțile secundare
subiectul
predicatul

підмет
головні члени
присудок
другорядні члени

286. 3. Прочитай запитання. Поміркуй, як на них відповісти. Добери приклади, які ілюструватимуть відповіді.

Які члени речення є головними?
Як ще називають підмет і присудок?
На які запитання відповідає підмет? Що називає?
На які запитання відповідає присудок?
Що називає?

286. 4. Із запитаннями, які запропонував Дмитро, зверніться одне до одного. Отримайте на них відповіді.

287. 1. Прочитай, як учень виконав завдання. Чи погоджуєшся ти з його відповіддю?

У клас зайшов учитель. Він усміхнувся до учнів та учениць.

Учитель – підмет, виражений іменником, відповідає на запитання **хто?**, називає особу, яка виконує дію.

Зайшов – присудок, виражений дієсловом, відповідає на запитання **що зробив?**, називає дію, яку виконує підмет.

Учитель зайшов – це головні члени речення; усі інші члени речення є другорядними.

287. 2. За наведеним зразком проаналізуй друге речення: визнач граматичну основу та до якої частини мови належить кожен з головних членів.

287. Прочитай текст. Спиши. Визнач граматичну основу в кожному реченні.

Іван Франко змалку записував народні пісні, казки, легенди. Він не раз чув їх у батьковій кузні. Письменник любив дітей. Він написав збірку казок «Коли ще звірі говорили».

289. 1. Розглянь малюнки. Дай імена дітям. Розкажи, хто що робить.

289. 2. Склади й запиши речення за змістом кожного малюнка. У кожному реченні визнач його граматичну основу. Якими частинами мови виражені підмет і присудок?

289. 3. Побудуйте діалог: запитайте одне одного, як ви проводите дозвілля.

289. 4. Проведіть дослідження: опитайте учнів та учениць школи, як вони проводять дозвілля. Отриману інформацію подайте графічно (у вигляді діаграм, інфографіки).

290. Прочитай текст. Спиши його. Визнач і підкресли граматичну основу в кожному реченні.

Кожна людина дбає про своє здоров'я. Його ти не купиш ні за які гроші. Здоров'я залежить від поведінки людини, способу її життя. Ще в дитинстві батьки та інші рідні нам люди навчають нас правил гігієни, здорового харчування, загартовують.

§ 57. Міркуємо, доводимо власну думку, навчаємося **переказувати** текст

291. 1. Поміркуй і розкажи, в яких ситуаціях шкільного чи повсякденного життя ти вдаєшся до переказування тексту усно або письмово.

291. 2. Доведи або спростуй думку про те, що вміння переказувати є важливим. Свою відповідь ілюструй прикладами.

291. 3. Чи є у тебе свої «секрети» успішного переказу? Якщо так, то поділись ними.

292. 1. Дмитро й Софія підготували текст-пам'ятку. Прочитай її.

ЯК ГОТУВАТИСЯ ДО ПЕРЕКАЗУ

- ✓ Уважно прочитай текст.
- ✓ З'ясуй значення незрозумілих слів.
- ✓ Визнач основну думку тексту. Знайди ті слова, словосполучення й речення, які особливо важливі для її розкриття.
- ✓ Поділи текст на частини. Добери заголовки до кожної з них. Склади план.
- ✓ Ще раз уважно прочитай текст.

292. 2. Чим корисна для тебе інформація, яку ти прочитав(-ла)? Які з наведених порад були відомі тобі раніше? Поміркуй, у яких випадках, крім уроків української мови, ти зможеш скористатися порадами, наведеними в тексті.

293. 1. Прочитай текст. До якого жанру літератури він належить? Про що в ньому йдеться? Добери заголовок.

Колись давно приніс Дніпро на своїх хвилях човен. І на берег зійшли три богатирі та тендітна дівчина. Дніпро покотився далі, а мандрівники опинилися в обіймах лісу.

Затріпотів привітно ліс, відкрив їм свої таємниці, дав притулок. І зажили щасливим життям три брати – Кий, Щек, Хорив і сестра їхня Либідь.

Одного разу старший із братів, Кий, рибалив на Дніпрі. Коли це крізь плескіт хвиль почув: «Кию, побудуй на цих горах місто. Віками житимуть тут люди і прославлятимуть рід твій і державу твою».

Повернувся Кий до оселі і сказав: «Брати мої, почув я сьогодні

віщі слова: маємо збудувати серед цього лісу, он на тих горах, велике місто, що прославить наші імена».

Почали працювати брати. Надійшло багато людей й узялися допомагати. Незабаром на схилах Дніпра виросло місто. Назвали його на честь старшого брата Києвом, гори ж нарекли Щекавицею та Хоривицею, а річечку, що текла неподалік, – Либіддю.

Із кожним днем зростало й міцніло місто над Дніпром. Швидко рознеслася звістка про нього по світу. Почали з'їжджати гості з усіх країв, з півдня та півночі текло до нього багатство.

І сьогодні несе свої води Дніпро, милується величним Києвом. Не помилився тоді, Дніпро, обираючи місце для столиці. Вона таки чарівна! (*Народна творчість*).

293. 2. За наведеними в тексті-пам'ятці порадами (вправа 292. 1) підготуйся й перекажи текст.

293. 3. Запиши ту частину свого переказу, у якій розповідається про будівництво міста та його майбутнє.

293. 4. Розкажи цю легенду вдома.

293.5. Зроби аудіозапис: перекажи легенду. Прослухай аудіозапис, поміркуй, наскільки добре тобі вдалося переказати текст. Визнач, що потрібно вдосконалити.

§ 58. Поширюємо речення **другорядними членами**

294. 1. Прочитай повідомлення Івана Петровича. Про що в ньому йдеться?

Якщо речення складається тільки з граматичної основи, то воно **непоширене** (*nedezvoltate*). Якщо в реченні, крім підмета і присудка, є хоч один другорядний член речення, то воно **поширене** (*dezvoltate*).

Якщо в реченні є кілька однорідних підметів або присудків, але немає другорядних членів, то таке речення непоширене.

294. 2. Прочитайте групи речень. Знайдіть у кожній групі «зайве» речення. Поміркуйте, за якою ознакою будете його шукати в кожному випадку.

1. Скоро сонечко пригріє. Потечуть струмки. Пишний гай зазеленіє (*Олександр Олесь*).

2. Осипаються клени. Листя з дуба летить. Лиш ялинка зелена серед лісу стоїть (*Г. Бойко*).

3. Пишається калинонька. Явір молодіє. А кругом їх верболизи й лози зеленіють.

4. Тихесенький вітер віє. Степи, лани мріють. Між ярами над ставами верби зеленіють (*Т. Шевченко*).

294. 3. Спиши речення кожної групи, крім «зайвих». Підкресли граматичну основу в кожному реченні.

295. 1. Прочитай таблицю, яку підготували Дмитро та Софія. Зістав цю інформацію зі знаннями про другорядні члени речення, отриманими на уроках рідної мови.

Додаток	complementul	запитання непрямих (indirecte) відмінків	-----
Означення	atributul	який? яка? яке? які? чий? чия? чие? чиї? котрий? котра? котре? котрі?	~~~~~
Обставина	complementul circumstanțial	де? куди? звідки? коли? як?	-----

295. 2. За змістом таблиці розкажи про один із другорядних членів речення (на вибір). Свою розповідь ілюструй прикладами.

296. Прочитайте речення. Поширте їх і запишіть. Які члени речення ви для цього використовували?

_____ сніги розтали. Світить _____ сонце. Біжать _____ струмки. Прийшла _____ весна. Усе _____ зазеленіло. Зацвіли _____ сади. _____ співають пташки.

297. 1. Прочитайте речення. Спробуйте визначити в реченнях підмети й додатки. Які труднощі ви відчули? Що допомогло виконати завдання?

1. Пиріг пече мати. 2. Учень виконує завдання. 3. Міст освітлює ліхтар. 4. День змінює ніч.

297. 2. Спишіть речення. Позначте головні і другорядні члени речення.

298. 1. Відновіть вірш Олега Орача, добираючи з довідки потрібні другорядні члени речення.

Пахне пиріг колосками _____,
 росами _____ і _____,
 піснею трактора, дощиком _____,
 сонцем _____, _____ і _____.
 Пахне пиріг _____ руками
 _____ тата, _____ мами.

Довідка:

пшеничний,
 ранній, опівнічний,
 лагідний,
 ранковий, обідній,
 західний, трудовий,
 рідний, рідна.

298. 2. Запиши вірш. Які другорядні члени речення ти додавав(-ла)? Підкресли їх відповідними лініями.

299. 1. З наведених слів утвори можливі, на твій погляд, словосполучення. Запиши їх.

темний, похмурий $\left\{ \begin{array}{l} \text{небо} \\ \text{плаття} \end{array} \right.$

світлий, радісний $\left\{ \begin{array}{l} \text{пам'ять} \\ \text{зустріч} \end{array} \right.$

299. 2. Із двома словосполученнями склади й запиши речення. Підкресли головні й другорядні члени.

300. 1. Прочитай словосполучення. На яку тему можна скласти текст з ними?

Прокидаюсь уранці; щасливий день; збираюсь до школи; зустрічаюсь з приятелями; дружні розмови.

300. 2. Склади й запиши невеликий текст. Визнач другорядні члени речення.

301. 1. Прочитай текст.

У Греції кожні чотири роки проводилися загальнонародні спортивні змагання. **Вони відбувались у місті Олімпії і звалися Олімпійськими.** На цей час оголошували мир. Із різних грецьких міст збиралися в Олімпії спортсмени і глядачі.

Перші ігри відбулися у вісімнадцятому столітті до нашої ери. Вони проводилися тисячу разів. Але потім ігри були заборонені.

Відновилися Олімпійські ігри в 1896 році. Відтоді вони стали всесвітніми й відбуваються в різних країнах по чергово (З журналу).

301. 2. Про що ти довідався(-лася) з тексту? Чи стежив(-ла) ти, як проходили останні Олімпійські ігри? Кого з олімпійських чемпіонів ти знаєш?

301. 3. Спиши текст. У виділених реченнях визнач і підкресли головні і другорядні члени.

§ 59. Добираємо **однорідні члени речення**, пунктуаційно правильно оформлюємо їх на письмі

302. 1. Прочитай повідомлення Івана Петровича. Про які члени речення йдеться в повідомленні?

Пригадай: в українській мові, як і в румунській, члени речення можуть бути **однорідними** (părțile omogene), якщо вони відповідають на одне й те саме запитання й відносяться до одного слова.

Однорідні члени пов'язуються між собою: 1) інтонацією; 2) інтонацією й сполучниками.

У вимові однорідні члени виділяємо інтонаційно, а на письмі – комами.

302. 2. Прочитай речення. Знайди однорідні члени речення.
302. 3. Прочитай схему. Встанови відповідність між реченнями і схемою: добери до кожного фрагмента речення-приклад.

1. На свято прийшли тато, мама.
2. На свято прийшов тато, **а** не мама.
3. На свято прийшли **і** тато, **і** мама.
4. На свято прийшли тато **й** мама, бабуся **й** дідусь.
5. На свято прийшли тато **й** мама.
6. На свято прийде тато **або** мама.

Кому ставимо

- між однорідними члени немає сполучників
- однорідні члени з'єднані сполучниками **а, але, та** (у значенні **але**)
- однорідні члени з'єднані повторюваними сполучниками **і(й), та** (у значенні **і**)
- однорідні члени з'єднані в пари сполучниками **і(й), та** (у значенні **і**)

Кому не ставимо

- однорідні члени з'єднані неповторюваним сполучником **і(й), та** (у значенні **і**)
- однорідні члени з'єднані неповторюваним сполучником **а, але, та** (у значенні **але**), **або, чи**

303. 1. Прочитай вірш Лариси Лужецької. Поміркуй, які почуття до української мови в ньому висловлені.

303. 2. Назви однорідні члени речення. Зверни увагу на розділові знаки при них.

Ніжна, мила, світанкова,
ясна, чиста, колискова,
мелодійна, дзвінкотюча,
дивна, радісна, співуча,
лагідна, жива, казкова,

красна, чарівна, шовкова,
найдорожча, добра, власна,
мудра, сонячна, прекрасна,
солов'їна, барвінкова
українська мова.

304. 1. Послухай вірш Марії Хоросницької. Яку картину ти уявив(-ла)?

Гуси-лебеді летіли
біле пір'ячко губили.
І встеляли білим пір'ям
площі вулиці подвір'я

підвіконня ганки дахи
вкрили пір'ям білі птахи.
Здогадатись кожен міг:
то не пір'ячко, а сніг.

304. 2. Спиши вірш, ставлячи потрібні розділові знаки.

305. 1. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається? Які почуття висловлені?

Я живу в маленькому, але дуже мальовничому селі. У нас, звичайно, немає палацу спорту, театру, метро. Але коли дивлюся на безмежні поля біля села, заходжу до віковичного лісу, стою на березі річки, то відчуваю, яка красива моя земля.

305. 2. За наведеним зразком підготуй розповідь про місто (село, селище), у якому ти живеш. Назви його. Свою розповідь запиши.

306. 1. Прочитай повідомлення Івана Петровича. Візьми його до уваги.

Однорідними можуть бути як головні члени речення (підмети, присудки), так і другорядні (додачки, означення, обставини).

306. 2. Прочитай і спиши текст. Знайди однорідні члени речення. Яку синтаксичну роль вони виконують (головні члени речення чи другорядні та які саме)? Підкресли однорідні члени відповідними лініями.

Сергій і Тетяна їдуть до бабусі. Діти побачили бабусю, побігли їй назустріч, привіталися. Вона пригощала внуків борщем, варениками і млинцями. До млинців бабуся дала малинове, вишневе й абрикосове варення. Сергій і Тетяна люблять бувати у бабусі і влітку, і взимку, і навесні.

307. 1. Прочитай вірш В. Зінченка. Кому та який подарунок готувала дівчинка?

У травні ласкавому – мамине свято.
Взяла я нитки й почала вишивати.
В моєму узорі на білім батисті
з'явилися всі квіти в зеленому листі:
кульбабка і ружа бузок і ромашка.
Над ними кружляють метелик і пташка.
Ген сонечко жовте яскраве й привітне,
і хмарка пухнаста і небо блакитне.
На мамине свято я встану раненько
і їй подарую серветку гарненьку.

307. 2. Спиши вірш, уживаючи потрібні розділові знаки. Поясни їх.

307. 3. Прочитайте та уявіть описану мовленнєву ситуацію. Поміркуйте, що будуть говорити учасники (учасниці) спілкування. Розподіліть ролі й розіграйте описану ситуацію.

Адресант / адресантка	–	донька або син.
Адресат / адресатка	–	мама.
Тема	–	вітання з Днем матері.
Мета	–	привітати маму.
Обставини спілкування	–	ранок удома.
Вид мовлення	–	діалог.

308. 1. Склади й запиши текст, добираючи потрібні слова.

308. 2. Підкресли однорідні члени речення. Поясни розділові знаки.

Моя бабуся [ ] [ ]. Але
вона буває [ ] [ ]. У бабусі
такі смачні [ ] [ ] [ ].
Її руки [ ] [ ].

308. 3. Склади текст про свою бабуся
або дідуся. Запиши його.

§ 60. Уживаємо **узагальнювальні слова** при однорідних членах речення

309. 1. Послухай повідомлення Івана Петровича. Розглянь запис
на дошці.

309. 2. Про що ти дізнався(-лася) з повідомлення Івана Петровича?
Які узагальнювальні слова можуть уживатися в реченнях?

309. 3. Спиши речення-приклади, підкресли узагальнювальні
слова.

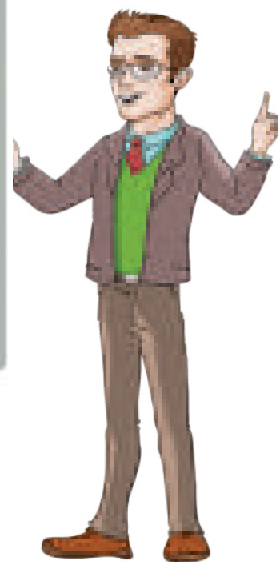
Узагальнювальні слова **все, всі, всю-**
ди, скрізь.

На шкільному святі були присутні **всі**:
і учні, і учителі, і батьки.

У. С. : і [ ] , і [ ] , і [ ] .

І математика, і природознавство, і істо-
рія – усі ці предмети дуже важливі.

І [ ] , і [ ] , і [ ] – У. С. .

310. 1. Прочитайте речення. Запишіть їх, додаючи узагальнювальні слова, які вживають при однорідних членах речення: **все, усі, всюди, скрізь. Поставте потрібні розділові знаки. Перевірте одне одного.**

1. Петрик і Галинка поприбирали і в кімнатах, і в коридорі, і в кухні.
2. У програмі концерту були і пісні, і танці, і вірші.
3. У лісах, гаях, садках чути солов'їні пісні.

310. 2. Яке із записаних речень відповідає схемі:

311. Прочитай вірш Катерини Перелісної. Спиши, ставлячи пропущені розділові знаки. Поясни їх уживання.

Поспішайте, любі діти,
вибирайте гарні квіти!
Все побачите в саду
мак майорці резеду
чорнобривці й нагідки

і калинові квітки.
А в долині, а в долині
там дзвіночки ясно-сині
і кульбабки на горбі.
Що ти вибереш собі?

312. Прочитай речення. Спиши їх, ставлячи пропущені розділові знаки.

1. Уранці сніг війнув із поля, й забіліло все навколо і дорога і гайок і ставок і наш садок (*М. Стельмах*).
2. Слова, слова... Вони в собі всі різні тривожні й тихі радісні й сумні, а ще терплячі і жорстокі й грізні лукаві й чесні мудрі і смішні (*М. Ткач*).

313. Прочитай вірш Алли Свашенко. Спиши, ставлячи потрібні розділові знаки. Поясни їх уживання.

До свят, які радісно й довго чекали,
всі діти у класі концерт готували
Марійка й Оленка Галинка й Настуся
Маринка Наталя Ганнуся й Катруся
Максимко Юрко Олексійко Андрійко
Іванко й Лариска Петрусь і Сергійко.

§ 61. Спостерігаємо, міркуємо, аргументуємо власну відповідь, навчаємося описувати

314. 1. Послухай розповідь Івана Петровича. Для чого потрібно вчитися описувати? Чи погоджуєшся ти з думкою вчителя?

314. 2. Поміркуй і розкажи, у яких ситуаціях ти вдаєшся до такого типу мовлення, як опис.

315. 1. Прочитай короткий опис мовленнєвих ситуацій. Яким типом мовлення буде користуватися адресант у кожній з них? Аргументуй свою відповідь.

- Підготувати оголошення про розшук собаки, який загубився.
- Розказати сестрі, якому саме подарунку ти б зрадів.
- Розповісти мамі або татові про книгу, яка сподобалася.
- Поділитися з приятелями та приятельками враженнями про фільм.
- Розповісти подрузі чи другові про нове помешкання своєї сім'ї.
- Розказати дідусеві про папугу, якого подарували батьки.

315. 2. До однієї з ситуацій (на вибір) добери слова й вирази, які можна використати у процесі опису.

315. 3. Склади й зачитай опис, який відповідає обраній ситуації.

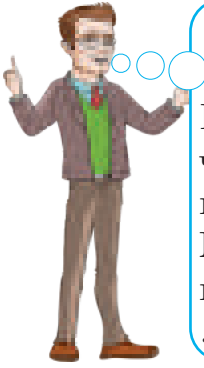

316. 1. Прочитай повідомлення Івана Петровича. Візьми їх до уваги.

Розрізняють **наукові** й **художні описи**.

У **науковому описі** наводиться перелік основних (істотних) ознак предмета, його властивостей. Мета – дати точну інформацію про розмір, форму, вагу, колір, властивості тощо. Для наукового опису добирають тільки найважливіші факти. Слова вживають тільки в прямому значенні. Такі описи розміщують у підручниках, довідниках, енциклопедіях.

Художній опис містить ознаки, які автору/авторці видаються головними на цей момент. Предмети він/вона зображує такими, якими їх бачить чи уявляє. У художньому описі переважають настрої автора/авторки, його/її думки, почуття. Мета – створити образне, яскраве враження про предмет, викликати в читача/читачки певне ставлення до нього.

316. 2. За змістом повідомлень складіть два-три запитання. Зверніться з ними одне до одного й дайте відповіді.

317. 1. Прочитай тексти. Яка тема кожного з них?

I. Стоїть на узліссі міцний крислатий дуб. Дуже давно він там росте, а отже, бачив на своєму віку багато. Глибокі зморшки поорали його товсту кору. Своїм міцним крислатим гіллям він сягає до неба. Простягає у різні боки свої розлогі віти. Ніякий вітер не в змозі обірвати його брунатне листя. Дуб, немов вартовий, охороняє тишу та спокій осіннього лісу *(За Анатолієм Давидовим)*.

II. Дуб належить до родини букових. Росте дуже повільно: спочатку (до 80 років) у висоту, пізніше – в товщину. Любить світло. Доживає до 400–1000 років. Має високоякісну деревину, міцну й довговічну *(З довідника)*.

317. 2. До якого стилю мовлення належить кожен з описів? Яка мета першого тексту? А другого? Яким описом ти скористаєшся, щоб повідомити про конкретні розпізнавальні ознаки дерева, а яким – щоб поділитися своїми враженнями, захопленням від величі побаченого.

318. 1. Прочитай текст. Про що в ньому розповідається?

На островах Тихого океану росте дика троянда. Її називають трояндою-хамелеоном. Ця рослина весь час міняє своє забарвлення. У тіні вона біла. На світлі стає червоною. Уночі червоний колір поступово переходить у блакитний, а потім – у світло-рожевий. Під ранок троянда стає білою *(З інтернету)*.

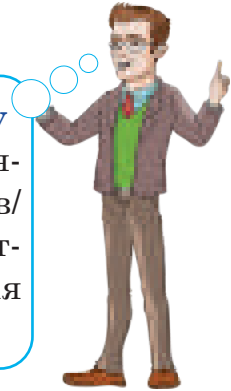

318. 2. Софія і Дмитро прочитали текст й засперечалися. Дмитро стверджував, що текст написаний у науковому стилі, а Софія заперечувала, оскільки в тексті немає точної інформації про основні ознаки, немає цифрових даних. А якої думки дотримуєшся ти?

318. 3. Перевір правильність своїх здогадів: прочитай повідомлення Івана Петровича.

Це опис у **науково-популярному стилі**. Призначення цього стилю – популяризувати наукові відомості серед читачів/читачок. Оскільки вони не знайомі достатньою мірою з певною наукою, то інформація подається в доступній і цікавій формі.

319. Знайди й випиши з літературних або медіаджерел опис предмета чи об'єкта, який тебе цікавить, або опиши його самостійно. Укажи, яким стилем мовлення ти користувався (-лася).

§ 62. Спостерігаємо за реченнями зі **звертаннями**. Навчаємося культури усного й писемного мовлення

320. 1. Послухай текст. До кого він звернений? Які почуття висловлено мовцем? Чи поділяєш ти їх?

320. 2. Прочитай текст. Назви слова-звертання. Зверни увагу на розділові знаки.

Мамо, біля тебе ми, як біля сонця, зігриваємось і втішаємо себе після невдач. Матусю, ти ведеш нас у світ широкий мудрим голосом. Твій голос, матінко, мов заповіт, у нашому серці навічно. Уклоняюся тобі, дорога нене.

320. 3. У яких реченнях за метою висловлювання вжито звертання?

320. 4. Прочитай повідомлення Івана Петровича. Порівняй його з відомостями про звертання з уроків рідної та української мови в початкових класах.

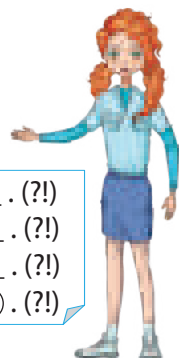
Крім головних і другорядних членів, у реченні можуть бути слова або словосполучення, які називають того, до кого звертаються під час спілкування, тобто **звертання** (vocativul). Їх вживають у кличному відмінку і вимовляють з особливою – кличною – інтонацією. Звертання можна ставити на початку, у середині або в кінці речення. Звертання ніколи не буває членом речення.

321. Розглянь схеми. Пригадай, правила вживання розділових знаків при звертанні. Склади й запиши речення-приклади до кожної зі схем.

Зверни увагу! Якщо звертання вимовляємо з окличною інтонацією, після нього ставимо **знак оклику (!)**, а наступне слово пишемо з великої букви.

_____, ③, ____ . (!)
 ③, ____ . (!)
 ③! ____ . (!)
 _____, ③ . (!)

322. Прочитай речення. Переклади й запиши їх українською мовою.

1. Marchel, îți plac cărțile? 2. Cine este mama ta, Larisa?
 3. Mămică, crie-mi o scrisoare pentru bunica! 4. Mi-e dor de tine, bunico!
 5. Veniți, prințesă, să vă conduc în camera dumneavoastră.

323. Прочитай слова і сполучення слів. У якому відмінку їх ужито? З наведеними словами склади й запиши речення, які б відповідали схемам до вправи 321.

Сестричко, дорога Катрусю, шановна Олено Георгіївно, дорогий Сергійку, вельмишановний Ігорю Степановичу, люба матусю.

324. Прочитай речення. Запиши їх, додаючи звертання. Постав потрібні розділові знаки.

1. Які мови вивчають у твоїй школі? 2. Як давно ти вивчаєш українську мову? 3. Для удосконалення вимови раджу тобі частіше розмовляти українською мовою. 4. Познайом мене зі своїм приятелем.

325. Зверніться одне до одного, щоб: а) дізнатися про домашнє завдання з предмета; б) запропонувати піти разом у бібліотеку; в) попросити словник; г) запросити піти разом в кіно.

326. 1. Прочитай уривок з вірша Олександра Олеся.

Спи, мій маленький, спи, мій синок,
я розкажу тобі безліч казок!
Нащо ж ти віченьки знову розкрив?!
Спи, моя пташко, то вітер завив...
Спи, мій малесенький, годі гулять...
Зайчики білі давно уже сплять.

326. 2. Спиши вірш. Поясни вживання розділових знаків при звертанні.

§ 63. Ознайомлюємося з есе.

Ділимося враженнями, вправляємося у написанні есе

327. 1. Прочитай текст.

Ти розгортаєш книжку, і з перших сторінок вона відкриває перед тобою чудесний світ знань, подорожей, зустрічей. Вона відносить тебе далеко на край світу. Ні одна, навіть наймудріша людина, не розповість тобі стільки, скільки можуть розказати цікаві книжки.

Книжки бувають різні: веселі й сумні, смішні і серйозні. Є книжки, що кличуть людей на великі справи й високі вчинки. Їх герої розумні, рішучі, хоробрі люди.

Є книжки-учителі: це здебільшого твої шкільні підручники. Читаючи їх, ти дізнаєшся про зірки і планети, про моря й оке-

ани, острови й континенти, про міста й держави, про минуле й майбутнє людей, які живуть на Землі.

Чимало є книжок-помічників, які підкажуть тобі, як учинити у певній ситуації, пояснять усе, про що ти хотів дізнатися. Це – різноманітні словники, довідники й енциклопедії (*За Альмірою Зебзеевою*).

327. 2. Про що йдеться в тексті? Чи погоджуєшся ти з думками авторки? Як розумієш фрази **книжки-учителі, книжки-помічники?**
Чи є в тебе такі книжки? У яких випадках ти звертаєшся до них?

327. 3. Прочитай допис відомої модельєрки Оксани Караванської. Про що в ньому йдеться? Чи поділяєш ти її погляди щодо важливості читання книжок?

Оксана Караванська
24 грудня о 16.45

Я почала читати десь у п'ять років. Взяла до рук велику старовинну книгу з красивими ілюстраціями, які любила довго розглядати, і вигукнула: «Дикі лебеді!». Це був Андерсен, видання 1935 року. Відтоді читаю безперестанку. З книжок за короткий час можна познайомитися з неймовірними людьми, фантастичними історіями... Досвід, набутий людством упродовж багатьох століть, можна набути за лічені дні, а то й години, прочитавши «правильну» книжку.

36

21 поширення

Подобається

Коментувати

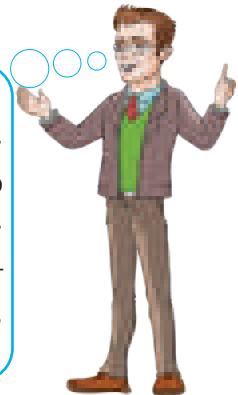

Поширити

328. 1. Прочитай повідомлення Івана Петровича.

Ти вже знаєш, що таке текст, яка його будова. Тобі відомі такі типи висловлювань, як розповідь, опис, міркування. А є ще й **есе**. Це слово прийшло до нас з французької мови й перекладається як **спроба, проба, нарис**. Загалом **есе** – це вільний виклад думок, власні міркування, викликані якимось твором, подією, явищем.

328. 2. Про що ти дізнався(-лася) з повідомлення? Чи знайомий(-а) ти з текстами-есе з уроків рідної мови? Чи маєш досвід написання есе?

329. 1. Напиши есе про улюблену книжку. Поділися враженнями про прочитане: розкажи про головного героя (героїню), чи хочеш ти бути схожим(-ою) на нього(неї)? Які думки, емоції викликала в тебе книжка? Над якими проблемами спонукала задуматися?

329. 2. Відредагуй свій текст-есе.

§ 64. Досліджуємо складні речення, утворюємо й пунктуаційно правильно оформлюємо їх на письмі

330. 1. Прочитайте речення. Порівняйте, чим вони відрізняються? Спираючись на знання з уроків рідної мови, зробіть висновок про будову речень.

Софія катається на роликах. Дмитро їде на гіроскутері.
Софія катається на роликах, Дмитро їде на гіроскутері.
Софія катається на роликах, а Дмитро їде на гіроскутері.

330. 2. Перевірте правильність своїх висновків: прочитайте повідомлення Івана Петровича.

В українській мові, як і в румунській, речення бувають простими і складними. **Прості речення** (propoziția simplă) – це речення, що мають тільки одну граматичну основу, а **складні** (propoziția compusă sau frază) – дві й більше.

Просте речення може ставати частиною складного. Частини складного речення поєднуються за допомогою сполучників (**і, та, а, але, щоб, коли** та ін.) або без них. Між простими частинами складного речення ставимо коми (,).

331. 1. Прочитай речення. Які вони – прості чи складні?

1. Попрощалося ясне сонце з чорною землею, виступає круглий місяць з сестрою зорею (*Т. Шевченко*). 2. Прозорі тіні берег красять, гудуть десь бджоли у дуплі, на камінь ящірка вилазить, припав метелик до землі (*М. Фішбейн*). 3. Дрімає калина в червонім намисті, і з вітром шепочуть листки золоті (*В. Бугач*).

331. 2. Спиши речення. Підкресли граматичні основи. Як поєднані між собою частини речень? Поясни вживання розділових знаків.

332. З наведених простих речень утвори за зразком складні, вибираючи сполучники з довідки. Запишіть утворені речення.

Зразок. За обрієм сховалося сонце. Сірі сутінки почали помалу спускатися на нагріту сонцем землю.

За обрієм сховалося сонце, і сірі сутінки почали помалу спускатися на нагріту сонцем землю.

1. Миколка добре вивчив урок. Від хвилювання він не міг сказати ані слова. 2. Олексій не знав. Ми його чекатимемо за рогом вулиці. 3. Аліна дуже зраділа. Батьки подарували їй новий мобільний телефон.

Довідка:
що, але, а,
коли, і.

333. Прочитайте речення. Перекладіть і запишіть їх українською мовою. Підкресли граматичні основи. Поясніть уживання розділових знаків.

1. Echipa «Bucovina» are o formă bună, bine joacă portarul echipei. 2. Cu noi muncesc specialiști minunați, de aceea după lecții ne ocupăm cu satisfacție de lucrui nostrum preferat. 3. Care filme se mai rulează în această săptămână, pentru aș vrea să merg la un cinematograf.

334. Прочитай і спиши речення. Підкресли граматичні основи в кожному з них. Постав потрібні розділові знаки, поясни їх уживання.

1. Іде дощ краплистий діти бігають під дощем (*Ю. Яновський*). 2. Пісню струмочка співає сніжок пісеньку бджілки співає лужок сонячну пісню співає земля разом із ними співаю і я (*Р. Скачко*). 3. Уміє дощик личко весняної землі прокинеться травичка прилинуть журавлі (*Н. Кир'ян*).

335. Прочитай повідомлення Івана Петровича. Про які речення в ньому йдеться? Чи є такі ж у твоїй рідній мові?

В українській мові є **складносурядні речення** (propozitii coordinate). Частини таких речень рівноправні, тобто не залежать одна від одної. Вони можуть поєднуватися сполучниками (**і, та, а, але, то... то, чи... чи** та ін.).

336. 1. Прочитай і спиши речення. Підкресли граматичні основи речень. Зверни увагу на сполучники та розділові знаки, які вжиті на межі кожної з частин складного речення. Чи в усіх реченнях прості частини з'єднуються сполучниками?

1. Згорнула тиша руки на зорі, і ранок вже перебирає струни (*Г. Дудка*). 2. Сичі в гаю перекликалились, та ясен раз у раз скрипів (*Т. Шевченко*). 3. То вітер дихне на ниві, то коник в житі засюрчить (*Л. Глібов*). 4. На білу гречку впали роси, веселі бджоли одгули, замовкло поле стоголосе в обіймах золотої мли (*М. Рильський*).

336. 2. Серед записаних речень знайди те, яке відповідає схемі:

[   ], і [   ].

337. Прочитайте пари простих речень. Утворіть з них складносурядні речення, використовуючи сполучники а, але, проте, і, й. Запишіть утворені речення.

1. Стоять сонячні дні. Потроху лід на річці починає ламатися. 2. Сонце сипле на землю щедре проміння. Дощик теж часто йде. 3. Передражнюють інших птахів шпаки-жартуни. Заливаються солов'ї. Виспівують дрозди. 4. Прийшла весна. Ожила вся природа.

338. 1. До кожного з наведених речень доберіть з довідки ще частину й утворіть складносурядне речення.

Погода була якась дивна, і _____ . Чи світитиме сонце, чи _____ . Несподівано набігли хмари, але _____ . Він пішов аж уночі, і _____ . То блискавки пронизували небо, то _____ .

Довідка: дощ не пішов;
діти з тривогою поглядали на землю;
темрява поглинала небо й землю;
уся земля вкрилася калюжами;
йтиме дощ.

338. 2. Яка тема цього тексту? Доберіть до нього заголовок. Запишіть заголовок і текст.

339. 1. Прочитай текст. Про що в ньому йдеться?

Ось і повернулась з вирію весна а з нею повернулись додому й жайворонки. Вони прилетіли не самі а разом зі своїми піснями. Жайворонкові пісні на чужині сумували за нашими степами за привіллям. Ось вони злетіли в піднебесся й зазвучали. Безліч пісень лунало над рідною землею і їхні звуки посіялись у родючий ґрунт.

339. 2. Спиши, ставлячи потрібні розділові знаки. Поясни їх уживання.

341. 2. Серед записаних речень знайди те, яке відповідає наведеній схемі.

коли?
(як →), [   ].

341. 3. Дмитро та Софія виконували завдання й посперечалися. Софія знайшла одне речення, яке відповідає наведеній схемі, а Дмитро – два. Як ти гадаєш, хто з них має рацію. Аргументуй свою відповідь.

342. 1. Прочитай назву тексту. Поміркуй, про що в ньому може розповідатися.

342. 2. Послухай текст: перевір, чи підтвердились твої міркування щодо назви і змісту тексту.

«КОЛЬОРОВІ» МОРЯ ПЛАНЕТИ

Вода в морі, як відомо, блакитного кольору. Звідки ж тоді взялися «кольорові» моря: Жовте, Біле, Червоне, Чорне?

Жовте море справді здається жовтим у тих місцях, де в нього впадає річка Хуанхе. Її ще називають Жовтою рікою. Вона наносить у море багато мулу, через що вода в цих місцях каламутно-жовта.

Назву Білого моря люди пояснюють по-різному, бо справжнє походження цієї назви не знають. Одні вбачають причину в тому, що більше половини року це море вкрите кригою і снігом. Інші переконують, що колір води тут біліший, ніж в інших морях, від великої кількості мікроскопічних живих організмів. Треті стверджують, що вода віддзеркалює білуватий колір північного неба.

Червоне море буває таким, коли на його поверхню спливають буровато-червоні водорості.

Чорним море назване з двох причин: і за темний відтінок його глибин, і за його своєрідну вдачу.

Чорне море було більш суворим у порівнянні з тими південними морями, які добре знали стародавні мореплавці.

342. 3. Що тебе зацікавило? Що запам'яталося? Що тобі було відомо раніше, а про що ти дізнався(-лася) з тексту?

342. 4. В абзаці, що стосується походження назви Білого моря, знайди й випиши речення, які відповідають наведеним схемам.

[^{що?}], (що →). [^{чому?}], (бо →). [^{чому?}], (що →).

342. 5. Підготуй повідомлення про походження назви річки, озера, гори, села або міста у твоїй місцевості.

343. Знайдіть другу частину кожного прислів'я й запишіть речення. Поставте розділові знаки. Які речення ви записали – складносурядні чи складнопідрядні? Аргументуйте свою відповідь.

Книга вчить

Кожна робота легка

Де слова з ділом розходяться

Прийде сама доля до хати

коли ти її чесно робиш.

як на світі жить.

якщо будеш чесно працювати.

там непорядки водяться.

344. 1. З наведених речень утвори й запиши складнопідрядні, уживаючи сполучники, які відповідають змісту.

Так лагідно пригрівало сонце. { Октавіан пішов на прогулянку.
Діти вибігли на подвір'я.
Наш настрій поліпшився.

На небі набігли хмари. { Ми поспішали додому.
Ми наближались до села.
Ми не хотіли вертатися з лісу.

344. 2. Обміняйтеся зошитами, перевірте правильність запису одне одного.

345. 1. Послухай текст. Про яку рослину в ньому йдеться?

Ця рослина, про яку я зараз розповім, народжується не тільки на землі, а й у душі людини. Це почуття до рідної землі, до Батьківщини. Про це в народі складено таку легенду.

Жила на світі людина.

Вона зовсім забула про свою Вітчизну. Коли ж людина вдихнула запах євшану, то відразу згадала свою землю. Людина згадала мамині пісні, які та колись їй співала. І заспішила додому.

Отож чарівна ця рослина, яку люди називають ще полином (За Надією Кур'ян).

345. 2. Яка легенда пов'язана з євшаном? Як його ще називають? Чи є легенди з подібним змістом у твоїй рідній літературі?

345. 3. У кожної людини свої асоціації з домом. Когось у думках повертає додому запах домашнього печива, а когось – мелодія колискової. Що змушує тебе думати про рідну домівку, коли ти далеко?

345. 4. Добери й запиши заголовок до тексту. Поясни свій вибір.

345. 5. Спиши абзац, в якому переповідається легенда. У складних реченнях підкресли граматичні основи, поясни вживання розділових знаків.

346. Прочитай вірш Алли Свашенко. Завчи його й запиши з пам'яті. Яке речення є віршем – складносурядне чи складнопірядне?

З країв теплих, далеких
швидкокрилі лелеки
щовесни в Україну вертають,
бо лише в Україні,
їхній рідній країні,
лелечата міцні виростають.

347. Склади розповідь на тему «Мій улюблений вид спорту» або «Моє улюблене заняття». Розкажи, який вид спорту (заняття) ти найбільше любиш. Чому? Коли в тебе з'явився інтерес до нього? Чи отримуєш ти насолоду від занять? Поділися своїми планами на майбутнє, пов'язаними з твоїм захопленням.

§ 65. Висловлюємо власні думки, навчаємося писати вітальну листівку

348. 1. Які ти знаєш свята? Розглянь малюнки й розкажи, у який спосіб люди вітають одне одного зі святом. Кого тобі доводилося вітати зі святом? Як ти це робив(-ла)?

348. 2. Послухай текст. Про яку традицію в ньому йдеться? Вислови свою думку з цього приводу.

348. 3. Чи отримував(-ла) ти вітальні листівки? Якщо так, то розкажи, хто тебе вітає і з яким святом. Які емоції ти тоді відчував(-ла)?
348. 4. Кого ти хотів(-ла) би привітати листівкою? Які побажання ти написав(-ла) би?

349. 1. Прочитай звертання. Поміркуй, до кого доречно так звернутися у вітальній листівці.

Любий(-а), дорогий(-а), шановний(-а), вельмишановний(-а).

349. 2. Прочитай фрази, за допомогою яких ми висловлюємо привітання. Які з них ти використовував(-ла) у власному мовленні? За яких обставин?

Вітаю Вас з нагоди... .

Прийми мої найщиріші вітання з нагоди... .

Від щирого серця вітаю Вас із... .

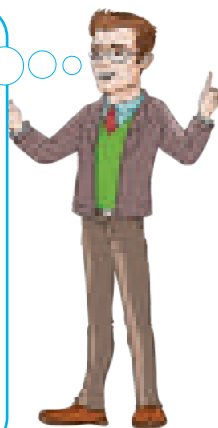
Сердечно вітаю тебе з... .

350. Прочитай повідомлення Івана Петровича. Візьми його до уваги.

Побажання, як обов'язковий елемент вітальної листівки, висловлюють за допомогою дієслів **бажати** та **зичити**. Залежно від віку людини та ступеня близькості між вами доречно вживати пошанну форму множини й писати займенники з великої букви: **вітаю Вас, зичу Вам**.

Пам'ятайте! Ваше привітання повинно бути щирим, доброзичливим і відвертим, тоді воно торкнеться душі того, кому адресоване.

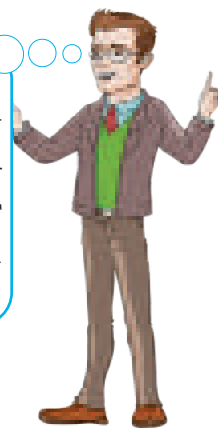
351. Створи електронну листівку. Склади й запиши текст вітання. У мережі інтернет знайди зображення, яке відповідає ідеї свята, з нагоди якого ти готуєш вітання. Розмісти на ньому текст.

§ 66. Навчаємося передавати чуже мовлення, пунктуаційно правильно оформлюємо його на письмі

352. 1. Спираючись на знання з уроків рідної мови, розкажи, що ти знаєш про пряму мову. Як її пунктуаційно треба оформлювати на письмі? Перевір правильність своєї відповіді: прочитай повідомлення Івана Петровича.

Пряма мова – це чуже мовлення, передане дослівно. У ньому є частина, яка вказує, кому належить мовлення (**слова автора (авторки)** – *cuvinte autorului*). Є й частина, що передає зміст самого повідомлення (**пряма мова** – *vorbirea directă*).

Дмитро запитав: «Софіє, ти поїдеш на екскурсію в Київ?»

пряма мова

А: «П?»

352. 2. Розглянь схеми запису прямої мови. Порівняй, чи так, як у румунській мові, вона пунктуаційно оформлена на письмі.

А: «П».

А: «П! (?...)»

«П», – а.

«П! (?...)» – а.

«П, – а. – П».

«П! (?...) – а. – П».

«П, (!?...) – а: – П».

Дмитро сказав: «Я поїду в Київ».

Дмитро вигукнув: «Так, я поїду!»

«Я поїду в Київ», – сказав він.

«Коли їдемо?» – запитав Дмитро.

«Я поїду в Київ, – каже він. – Упевнений, що побачу багато цікавого».

«Зачекайте! – просить хлопець. – Я теж поїду з вами».

«Я поїду в Київ, – каже він і додає: – Давно мріяв побачити столицю».

352. 3. Прочитай повідомлення Софії. На які моменти звертає увагу дівчинка?

Зверни увагу! Пряма мова може бути перед словами автора (авторки), після них або може розриватися словами автора (авторки). У кінці прямої мови крапку або кому ставимо за лапками, а інші розділові знаки (знак питання чи оклику) – перед лапками.

352. 4. Які з наведених у таблиці варіантів передачі чужого мовлення викликають у тебе найбільші труднощі? Випиши ці приклади і схеми до них.

353. 1. Послухай текст. До якого жанру літератури він належить?

БАТЬКІВСЬКІ ПОРАДИ

Жив в одному селі чоловік, і був у нього один син.

«Слухай, сину! – якось каже батько. – Живи так, щоб ти мав у кожному селі хату, на кожний день нові чоботи і щоб тобі всі люди кланялись».

Замислився син над словами батька і питає: «Як це, тату, я можу поставити в кожному селі хату? Купувати щодня нові чоботи і примусити всіх мені кланятися?»

Засміявся батько й говорить: «Дуже легко, сину! Матимеш у кожному селі доброго товариша – будеш мати і свою хату. Щоб на кожний день були нові чоботи, треба їх щовечора чистити і на ранок вони будуть як нові. І вставай, сину, рано – раніше за всіх, – йди на роботу і працюй. А йтимуть на роботу люди, то всі будуть тобі кланятися й вітатися» (*Народна творчість*).

353. 2. Між ким відбулася розмова? Які поради дав батько своєму сину?

353. 3. Прочитай текст. Знайди слова автора і пряму мову. Зверни увагу на розділові знаки.

353. 4. З тексту випиши речення з прямою мовою, яке відповідає такій схемі: «П, – а. – П».

353. 5. За змістом тексту побудуйте діалог. Поміркуйте, які дійові особи мають брати участь у діалозі.

354. 1. Прочитай текст. Про що в ньому йдеться? Який заголовок можна дібрати?

Синьоока крапелька жила в бабусі Хмари. Вона дуже любила свою бабусю, бо ж бабуся Хмара багато знала й розповідала все те їй, своїй онучці Там, далеко на Землі, живуть Квіти, Дерева, Кущі.

Якось, дивлячись на Квіти, Крапелька запитала А яка квітка найкраща, бабусю? Та, яку ти напоїш усміхнулася бабуся Хмара... (*За О. Морозовою*).

354. 2. Спиши текст, уживаючи потрібні розділові знаки. Якщо відчуваєш труднощі, звернися до схем (вправа 348. 2).

354. 3. Поміркуй, яким може бути продовження цієї казки.

354. 4. Склади й запиши продовження казки про крапельку.

355. 1. Прочитай назву тексту. Якщо відчуваєш труднощі з її розумінням, звернися до словників. Як ти гадаєш, про що йтиметься у тексті з такою назвою. Прочитай текст.

КМІТЛИВИЙ СКЛЯР

Звечора у ставку плавали качки. Прийшов Юрко вранці до ставка й бачить дивне. Весь ставок покритий тонким склом. А під склом вода грає. Запитав Юрко в тата, хто це покрити склом ставок. Сміється тато й відповідає, що є такий умілий, кмітливий скляр. Живе той скляр далеко на півночі. А тепер до нас завітав. Юрко запитав, хто той скляр. Батько відповів, що то мороз (*За Василем Сухомлинським*).

355. 2. Чи підтвердились твої здогади щодо назви і змісту тексту? Поділись своїми міркуваннями про те, яким ти уявляєш хлопчика – персонажа твору.

355. 3. Які зміни в природі чи природні явища привертали твою увагу в дитинстві? Чи запитував(-ла) ти про них у дорослих? Які пояснення ти чув (чула) у відповідь? Поділися спогадами про це.

355. 4. Поміркуйте й визначте, які речення в тексті можна переконструювати на речення з прямою мовою. Запишіть текст, передаючи, де це можливо, чуже мовлення прямою мовою.

356. 1. Прочитай текст. Який настрій він викликав у тебе?

Яка різниця між морем і річкою запитав учитель. Море з одним берегом упевнено відповів Гриць а річка – з двома.

356. 2. Запиши жарт, ставлячи потрібні розділові знаки.

356. 3. Дай відповідь на поставлене в тексті запитання, спираючись на знання з курсу «Я досліджую світ».

357. Уяви ситуацію: ти зустрівся(-лася) з другом (подругою), який(-а) повертався(-лася) з крамниці сувенірів. Про що ти міг (могла) його (її) запитати? Що він (вона) відповів(-ла) б? Запиши кілька речень про це, уживаючи пряму мову і слова автора.

358. Прочитай текст. Спиши, ставлячи потрібні розділові знаки. Якщо відчуваєш труднощі, звернися до схем (вправа 348. 2).

Учитель розповідає дітям про Місяць Місяць дуже великий. На ньому могли б розміститися мільйони людей.

Малий Петрик раптом засміявся. Чому ти смієшся поцікавився учитель. А коли місяць знову стане серпиком запитав Петрик що робитимуть ті люди?

§ 67. Навчаємося писати лист

359. 1. Прочитай спілкування учасників форуму. Які теми порушив кожен з них?

ФОРУМ ШАНУВАЛЬНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Діалоги

Перегляд діалогів

**Іван
Петрович**

Кажуть, що лист – фотографія душі. Це правильно, тому що гарний лист не тільки розповідає про що-небудь, а й передає думки, настрої, почуття людини, говорить про її прагнення, інтереси. За листами можна судити про характер людини, її освіту, захоплення, а головне – про те, наскільки добре вона володіє мовою, якою пише лист. Рано чи пізно ви постанете перед потребою писати листи. За вашими листами про вас судитимуть ті, хто їх читає. То ж намагайтеся залишити приємне враження про себе.

Софія

Про що писати в листах? Це питання, мабуть, турбувало багатьох. Погодьтеся – тем для листів багато: повсякденне життя, шкільні справи, захоплення та заняття, події сімейного значення. У листах можна поділитися думками про книги, фільми та спектаклі, розповісти про важкі та невіршені питання, вислови й почуття та настрій. Але треба твердо знати, що саме цікавить людину, якій ви пишете, а також треба висловлюватися відверто і правдиво.

Дмитро

Люди писали на глиняних і дерев'яних дощечках, на камені й на шкірі. Багато сил і праці знадобилося для того, щоб перед вами на стіл ліг чистий аркуш паперу. Подивіться, який він прекрасний! Зараз ви порушите його білизну. Для чого? Для того, щоб хтось читав і перечитував те, що ви напишете, дбайливо зберігав дорогий лист? Або для того, щоб, заплутавшись у бездумному базіканні та брудних карлючках, зіжмакав і викинув у сміття? Пишіть! На ваші листи чекають.

359. 2. З чим порівнює лист Іван Петрович? Яку тему порушує Софія? А Дмитро? Які поради вони дають? Які з цих порад особливо цінні для тебе?

359. 3. Пригадай і скажи, хто такі адресат (адресатка) або одержувач (одержувачка) (destinatar)? А хто – адресант (адресантка) або відправник (відправниця) (expeditor)?

359. 4. Лист – це текст, і складати його треба за певними правилами. Розглянь таблицю й запам'ятай, з яких частин складається текст листа.

Можливі частини тексту листа	Словесні формули
Звертання	Дорогі мої дідусю й бабусю! Дорога сестричко Іринко! Шановний Ігорю Андрійовичу!
Початкова форма про стан листування	Отримав(-ла) Ваш лист..., Давно не було листа... Отримав(-ла) твій лист, але зразу не відповів(-ла), оскільки...
Основний зміст листа, повідомлення про новини	Напишу Вам, що у мене нового в школі (вдома)... Я хочу розповісти Вам... Розповім усе за порядком...
Запитання адресату/ адресатці	Як Ваше здоров'я? Які у Вас новини? Що цікавого в тебе?
Подяка	Дякую за те, що...
Прохання написати лист	Прошу Вас (тебе) написати мені...
Передача вітань	Передавайте вітання...
Прощання	До побачення... Міцно цілую й обнімаю...
Кінцівка і підпис	Ваш онук (ваша внучка)... Твій друг (твоя подруга)...
Дата й місце написання, якщо їх немає на початку листа	... березня 2022 року Чернівці

360. 1. Послухай вірш Віктора Терена. Який настрої він викликав у тебе?

360. 2. Поміркуй, чи правильно написала лист миша. Що вона пропустила? Миша з Одеси адресатка чи адресантка?

360. 3. Розглянь і прочитай, як підписано конверт.

Адреса відправника, індекс

Сидорук Іван Петрович

вул. Озерна, буд. 3-а, кв. 29,

м. Київ

Київська обл.

21024

Адреса одержувача, індекс

Ординат Ксенія Леонтіївна

вул. Лісова, буд. 12, кв. 105

м. Чернівці

Чернівецька обл.

5 8 0 0 2

361. Прочитай повідомлення Івана Петровича. Над чим спонукає подумати вчитель?

Електронна пошта – одна з тих речей, які стали невід’ємною частиною нашого життя. Електронні засоби зв’язку дають змогу отримувати пошту в будь-який момент, де б ми не знаходилися.

Як ви гадаєте, чи існує культура електронного листування? Дізнайтеся про це більше з мережі інтернет. Подискутуйте: чи потрібно дотримуватися певних правил під час електронного листування?

362. Напиши лист своєму другу (подрузі). Поміркуй, як звернешся в ньому, про що повідомиш, запитаєш.

§ 68. Спостерігаємо за пунктуаційним оформленням речень-реплік у діалозі, розігруємо діалоги

363. 1. Прочитай приклади прямої мови й діалогу. Порівняй їхнє пунктуаційне оформлення. Зроби висновки.

«Чому ти така брудна?» – запитала мама Юлю.
«Я з хлопцями у футбол гра-
ла», – відповіла дівчинка.

– Чому ти така брудна? – за-
питала мама Юлю.
– Я з хлопцями у футбол грала,
– відповіла дівчинка.

363. 2. Перевір правильність своїх висновків: прочитай повідомлення.

Кожну репліку діалогу записуємо з нового рядка, перед нею ставимо тире. При репліках слів автора (авторки) часто може і не бути. Якщо репліка супроводжується словами автора (авторки), то ставимо ті самі розділові знаки, що й при прямій мові, але без лапок.

364. 1. Послухай уривок з казки Оксани Данилевської «Зерна мудрості».

...Князь Ярослав зупинився серед храму. Сьогодні мали розпочати малювати фрески. Майстри-художники саме готували пензлі. Кожен їх рух ловило якесь хлопчечення.

– Ти учень? – запитав князь.

– Так, – відповів хлопчик і зосередженим поглядом повів за майстром.

– А чи знаєш ти, що це за церква? – знову звернувся до хлопчика князь.

– Це храм Святої Софії, який наказав збудувати великий князь Ярослав.

– А чому він так називається? – не припиняв розмови князь.

– Не знаю, – мовив хлопчик, і оченята заблищали вогнем цікавості.

– «Софія» – грецькою мовою означає «мудрість». От і я хочу, щоб із цього храму зі зваженим словом і книгами пішла мудрість по всій землі Руській.

Хлопчина затамував подих: тепер він зрозумів, що перед ним великий київський князь Ярослав.

Фреска – картина, написана фарбами по свіжій вогкій штукатурці.

364. 2. Про кого розповідається в тексті? Де відбулася розмова князя і хлопчика? Про що розпитував князь? Як він пояснив назву храму?

364. 3. Прочитай текст. Знайди й запиши діалог князя Ярослава і хлопчика.

364. 4. Поміркуйте, скільки учнів (учениць) потрібно, щоб прочитати цей текст за особами? Підготуйтеся до виразного читання тексту за особами. Намагайтеся інтонацією, тембром голосу передати характер кожного з персонажів.

364. 5. Прочитай наведені репліки. Доповни кожна з них, щоб вийшов короткий діалог. Запиши, ставлячи потрібні розділові знаки.

– Каріно, у тебе чудовий вигляд.

– Вітаю тебе, Андрію, з днем народження!

– Даринко, дуже дякую тобі за допомогу!

– Радий тебе бачити, Дмитрику!

---

365. 1. Прочитай діалог. Між ким відбулася розмова?

– Привіт! Мене звати Олеся Бондарчук, я журналістка шкільної газети «Знати все». Можна поставити тобі кілька запитань?

– Добрий день. Я не проти.

– Будь ласка, скажи, як тебе звать та звідки ти?

– Мене звати Крістіан, я з Німеччини, з міста Берлін.

– Дуже приємно, Крістіане. Читачів і читачок нашої газети цікавить, чи важко навчатися в німецькій школі?

– Мабуть, для кожного по-різному.

365. 2. Поміркуйте, які запитання ви б поставили своєму однолітку чи своїй однолітці з європейської країни. Запишіть їх.

365. 3. Спробуйте продовжити цей діалог, використовуючи запитання, які ви склали. Поміркуйте, як відповісти на них. Підготуйтеся з другом (подругою) до розігрування діалогу в класі.

§ 69. Спілкуємося: обговорюємо різні погляди, висловлюємо й аргументуємо власну позицію

366. 1. Прочитай текст. Визнач його тему.

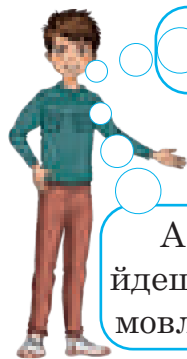
Учора я був у гостях у Сашка. Він «новенький» у нашому класі. Його сім'я нещодавно переїхала до нашого міста з Одеської області. Сашко познайомив мене з мамою, вона пригостила нас пиріжками та компотом. Коли Сашко на кухні допомагав приготувати частування, вони з мамою говорили на якійсь незнайомій мені мові. Я запитав приятеля про це. Він пояснив, що його тато – українець, а мама – болгарка, а приїхали вони з села, в якому живуть українці, росіяни, болгары, є представники та представниці й інших національностей.

Сашко додав, що в його сім'ї всі добре розмовляють болгарською та українською мовами. А на кухні з мамою вони говорили болгарською. Тоді я поцікавився, як сказати болгарською, що ми друзі. Сашко посміхнувся і відповів: «Ніе сме другарі» (За Іриною Гудзик).

366. 2. Розкажи, якою мовою розмовляють у тебе в сім'ї. Чи є в тебе знайомі, які говорять мовою, яку ти не знаєш? Чи хотілося б тобі володіти цією мовою?

367. 1. Прочитай діалог. Про що сперечаються діти?

Добре, коли поряд з тобою всі говорять мовою, яку ти розумієш!

Ти хочеш сказати, що всі повинні розмовляти однією мовою?

А тобі сподобається, коли ти прийдеш у гості, а хтось на кухні буде розмовляти мовою, яку ти не розумієш?

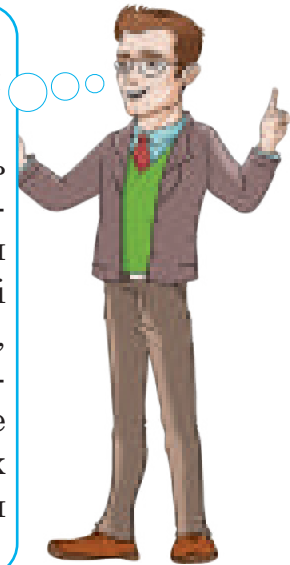
То й що? А якщо це їхня рідна мова? Ти, може, думаєш, що вони говорять щось погане про тебе? Навіщо ж так не довіряти людям?

367. 2. Прочитайте повідомлення Івана Петровича. Чи погоджуєшся ти з його думкою? Дай відповіді на поставлені у тексті запитання.

Часто у процесі мовлення нам доводиться висувати припущення, наводити докази, робити висновки й узагальнення, з'ясовувати правдивість чи хибність якогось твердження, виявляти причинно-наслідкові зв'язки між явищами чи фактами. Усі ці вміння життєво необхідні людям будь-якого віку, а надто вам, друзі, під час навчання. Повчимося ж розмірковувати. Передусім пригадайте: що таке **роздум (міркування)**? З яких основних частин він складається? Про що йдеться у кожній з них?

368. Прочитай текст-пам'ятку для написання твору-міркування, яку підготували Дмитро й Софія.

ЯК НАПИСАТИ ТВІР-МІРКУВАННЯ?

- ✓ Поміркуй, яку думку ти будеш доводити. Сформулюй заголовок у формі запитання.
- ✓ Чітка й лаконічна відповідь на запитання буде твердженням твого міркування.
- ✓ Уяви адресата (адресатку) мовлення. Аргументи (докази) мають бути йому/їй цікавими та переконливими.
- ✓ Для зв'язки частин тексту використовуй слова: **по-перше, по-друге, таким чином.**
- ✓ Висновок у висловлюванні має бути пов'язаний з головною думкою та узагальнювати докази.
- ✓ Перечитай написане, перевір, чи є в ньому зайві речення, не пов'язані з головною думкою. Викресли їх.

369. Проведіть обговорення теми, яку порушили в розмові діти (вправа 366. 1). Працюйте за наведеним планом.

Об'єднайтеся у групи: 1) ті, хто обстоює використання у спілкуванні різних мов; 2) ті, хто проти цього; 3) ті, хто ще не визначився з точкою зору.

Поміркуйте, які докази можна навести, щоб переконати співрозмовників (співрозмовниць) у своїй правоті.

Оберіть представників (представниць) від першої й другої груп, які озвучать ваші аргументи.

Вислухайте відгуки представників (представниць) третьої групи про те, наскільки переконливими їм видалися виступи.

370. У школі ти вивчаєш різні предмети. Усі вони по-своєму цікаві. Та є такі, що подобаються більше, ніж інші. Спробуй пояснити, чому ти найбільше любиш ті уроки. Скористайся текстом-пам'яткою й напиши твір-роздум на тему «Мої улюблені предмети».

ЗМІСТ

МОВА Й МОВЛЕННЯ. КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ	4
§ 1. Усвідомлюємо значення мови в житті людини	4
§ 2. Розрізняємо терміни мова й мовлення , ознайомлюємося з видами мовленнєвої діяльності.....	7
§ 3. Дізнаємося про ситуацію мовлення та основні правила спілкування . Створюємо висловлювання	10
§ 4. Узагальнюємо вивчене про частини мови , повторюємо основні способи їх розрізнення.....	13
§ 5. Повторюємо відомості про іменник як частину мови	16
§ 6. Повторюємо відомості про прикметник як частину мови	19
§ 7. Повторюємо відомості про числівник як частину мови	21

§ 8. Повторюємо відомості про займенник як частину мови.....	24
§ 9. Узагальнюємо відомості про текст , його основні ознаки, визначаємо тему й основну думку тексту	26
§ 10. Повторюємо відомості про дієслово як частину мови.....	28
§ 11. Повторюємо відомості про прислівник як частину мови	31
§ 12. Повторюємо відомості про службові частини мови	33
§ 13. Ознайомлюємося з назвами розділів науки про мову . Повторюємо алфавіт , пояснюємо вживання великої букви	37
§ 14. Розрізняємо голосні і приголосні звуки , правильно вимовляємо їх і позначаємо буквами на письмі	40
§ 15. Спостерігаємо за стилями мовлення , розрізняємо їх.....	42
§ 16. Ділимо слова на склади для переносу з рядка в рядок. Переносимо слова відповідно до правил	45
§ 17. Правильно наголошуємо слова. Ознайомлюємося з роллю наголосу	47
§ 18. Розрізняємо дзвінки й глухі приголосні , правильно вимовляємо їх	50
§ 19. Розрізняємо тверді й м'які приголосні , правильно вимовляємо їх. Переказуємо текст.....	52
§ 20. Досліджуємо м'які приголосні : правильно вимовляємо, позначаємо їх м'якість на письмі буквами і, я, ю, є та ь	54
§ 21. Розрізняємо типи мовлення : розповідь, опис, роздум	56
§ 22. Досліджуємо подовжені приголосні : правильно вимовляємо, позначаємо їх на письмі подвоєнням букв.....	58
§ 23. Правильно вимовляємо й пишемо слова з апострофом і без нього. Доводимо власну думку.....	61
§ 24. Аналізуємо слова з орфограмами , користуємось орфографічним словником.....	64
ЛЕКСИКОЛОГІЯ.....	66
§ 25. Ознайомлюємося з терміном лексикологія . З'ясовуємо лексичне значення слів . Ознайомлюємося зі словниками	66
§ 26. Розрізняємо однозначні й багатозначні слова . Працюємо з тлумачним словником	70
§ 27. Ознайомлюємося з аудіюванням як видом мовленнєвої діяльності, учимося бути уважними слухачами та слухачками.....	72

§ 28. Спостерігаємо за словами з прямим і переносним значенням	74
§ 29. Спостерігаємо за вживанням антонімів у текстах. Добираємо антоніми, робимо висновки	77
§ 30. Спостерігаємо за вживанням синонімів у текстах. Добираємо синоніми, аналізуємо їх роль у мовленні	79
§ 31. Спостерігаємо за вживанням омонімів у мовленні. Розрізняємо багатозначні слова та омоніми	82
§ 32. Ознайомлюємося з паронімами , спостерігаємо за їх уживанням у мовленні	84
§ 33. Ознайомлюємося з читанням як видом мовленнєвої діяльності, опановуємо різні прийоми читання	86
§ 34. Досліджуємо власне українську й запозичену лексику	88
§ 35. Досліджуємо застарілі слова й неологізми	92
§ 36. Ознайомлюємося з особливостями офіційно-ділового стилю мовлення	95
ФРАЗЕОЛОГІЯ	98
§ 37. Ознайомлюємося з терміном фразеологія . Спостерігаємо за вживанням фразеологізмів у мовленні, з'ясовуємо їх значення	98
§ 38. З'ясовуємо значення фразеологізмів, користуємося фразеологічним словником	101
§ 39. Порівнюємо значення фразеологізмів в українській і рідній мовах, доречно вживаємо їх	102
§ 40. Навчаємося культурі усного мовлення	105
БУДОВА СЛОВА. СЛОВОТВІР	108
§ 41. Узагальнюємо відомості про будову слова , засвоєні в початкових класах	108
§ 42. Повторюємо відомості про закінчення та його призначення. Визначаємо закінчення у словах	111
§ 43. Змінюємо форми слів . Удосконалюємо правописні вміння	114
§ 44. Добираємо спільнокореневі слова , розрізняємо форми слова і спільнокореневі слова	116
§ 45. Узагальнюємо відомості про діалог , будуємо й розігруємо діалоги	119
§ 46. Повторюємо відомості про суфікс . Розрізняємо значення суфіксів	121
§ 47. Спостерігаємо за творенням слів за допомогою суфіксів -ськ-, -зьк-, -цьк-, -ств-, -зтв-, -цтв- , вимовляємо й записуємо слова з ними	125

§ 48. Вправляємося у визначенні суфіксів, розрізняємо значення слів	127
§ 49. Спостерігаємо за творенням слів за допомогою префіксів , розрізняємо їх значення	129
§ 50. Ознайомлюємося з правилами розмови по телефону , будуємо й розігруємо діалоги	132
§ 51. Удосконалюємо правописні вміння: вправляємося в написанні слів із префіксами.....	134
§ 52. Досліджуємо основні способи словотворення	139
§ 53. Пригадуємо відомості про монолог , складаємо й читаємо монолог	141
§ 54. Ознайомлюємося з назвами розділів науки про мову . Повторюємо знання, засвоєні в початкових класах, про словосполучення, речення	144
§ 55. Досліджуємо види речень за метою висловлювання . Удосконалюємо вміння вживати відповідні розділові знаки в кінці речень	147
§ 56. Закріплюємо знання про граматичну основу речення	151
§ 57. Міркуємо, доводимо власну думку, навчаємося переказувати текст	153
§ 58. Поширюємо речення другорядними членами	155
§ 59. Добираємо однорідні члени речення , пунктуаційно правильно оформлюємо їх на письмі.....	158
§ 60. Уживаємо узагальнювальні слова при однорідних членах речення.....	162
§ 61. Спостерігаємо, міркуємо, аргументуємо власну відповідь, навчаємося описувати	164
§ 62. Спостерігаємо за реченнями зі звертаннями . Навчаємося культури усного й писемного мовлення	166
§ 63. Ознайомлюємося з есе . Ділимося враженнями, вправляємося у написанні есе.....	168
§ 64. Досліджуємо складні речення , утворюємо й пунктуаційно правильно оформлюємо їх на письмі.....	170
§ 65. Висловлюємо власні думки, навчаємося писати вітальну листівку	178
§ 66. Навчаємося передавати чуже мовлення, пунктуаційно правильно оформлюємо його на письмі	179
§ 67. Навчаємося писати лист	183
§ 68. Спостерігаємо за пунктуаційним оформленням речень-реплік у діалозі, розігруємо діалоги	187
§ 69. Спілкуємося: обговорюємо різні погляди, висловлюємо й аргументуємо власну позицію.....	190